

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI**

**KAHRAMANMARAŞ'TA FAALİYET GÖSTERMİŞ OLAN
MİSYONER OKULLARI**

MUSTAFA ÇABUK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
ŞUBAT - 2008**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI**

**KAHRAMANMARAŞ'TA FAALİYET GÖSTERMİŞ OLAN
MİSYONER OKULLARI**

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ

Mustafa ÇABUK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
ŞUBAT-2008**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**KAHRAMANMARAŞ'TA FAALİYET GÖSTERMİŞ OLAN
MİSYONER OKULLARI**

Mustafa ÇABUK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

**Bu Tez 24. 03. 2008 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği ile Kabul Edilmiştir.**

**Yrd. Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ
DANIŞMAN**

**Yrd. Doç. Dr. Faruk SÖYLEMEZ
ÜYE**

**Yrd. Doç. Dr. Lütü ALICI
ÜYE**

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

**Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN
Enstitü Müdür Vekili**

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ'TA FAALİYET GÖSTERMİŞ OLAN
MİSYONER OKULLARI**

Mustafa ÇABUK

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ

YIL: 2008, Sayfa: 82

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ
Yrd. Doç. Dr. Faruk SÖYLEMEZ
Yrd. Doç. Dr. Lütfi ALICI

Özellikle 19. yüzyılda misyonerlik faaliyetleri, emperyalist güçlerin en önemli politik araçlarından biri haline gelmiştir. Misyonerler dünyada geniş bir coğrafyada faaliyet göstermişler ve göstermektedirler. Osmanlı İmparatorluğu da, misyonerlerin deyimiyle “Asya’nın anahtarı “ olduğu için birçok misyoner örgütünün faaliyet sahası haline gelmişti. Bu tezin konusu da Anadolu’daki en etkin misyoner örgütü olan “American Board of Commissioners for Foreign Missions” ve yan kuruluşları niteliğindeki misyoner örgütlerinin Maraş’taki faaliyetleridir.

Bu araştırmada bu örgütlerin şehirde bizzat açmış oldukları veya maddi olarak desteklemiş oldukları eğitim kurumları incelenmiştir. Eğitim kurumlarının işleyişi, maddi kaynakları, ders programları, öğrencileri, mezunları ve mezunlarının yapmış oldukları işler incelenmiştir. Misyonerlerin bu kurumları kullanarak Osmanlı İmparatorluğu içerisinde olduğu gibi Maraş’taki gayrimüslim azınlıkları da nasıl kendi yayılmacı emellerinin aracı haline getirdikleri tespit edilmiştir. Misyonerlerin özellikle kriz ve kargaşa dönemlerinde insanların zafiyetlerini kullanarak amaçlarına ulaşmaya çalıştıkları, Avrupa ve Amerika kamuoyunda, Türkler ve Osmanlı İmparatorluğu hakkında asılsız iddialarla olumsuz bir imaj oluşturdukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Misyonerlik, Eğitim, Emperyalizm, Maraş, Azınlıklar

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
UNIVERSITY OF KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM**

ABSTRACT

MA THESIS

**MISSIONARY SCHOOLS WERE ACTIVATED IN
KAHRAMANMARASH**

Mustafa ÇABUK

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ

Year: 2008, Pages:82

**Jury : Assist. Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ
: Assist. Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ
: Assist. Prof. Dr. Lütfi ALICI**

Imperialist Powers used missionaries for their imperialist aims in the world. Lots of missionaries' organization worked all over the world. At the same time, Missionaries were paid great attention for Ottoman Empire, because of its geographical, economical and ethnical richness. American Board missionaries came to Ottoman lands in 1820, these missionaries began to work intensively in educational, health and religious fields. One of the activities areas of Board missionaries was Marash. Board missionaries opened schools, orphanages and churches in the city.

In this study, we searched missionaries' institutions and their activities in the city. Missionaries increased their activities among Armenian people in the city. Missionaries tried to create an Armenian nation, for this aim; in missionaries' schools they teach Armenian language. We realized that from primary school to high school every year they teach Armenian language. They predominantly, used the Armenians for their goals; they tried to get benefits from Armenians' revolts.

In Zeytun revolts, missionaries sent reports and mails whose were written with their prejudices, to Europe and America. As a result of these activities they created a bad Turkish and Ottoman image in Western public. Today, we are witnessing that Western public still has these bias about Turkish and Islamic world.

Key Words: Missionaries, American Board, Education, Marash, Muslims, Armenians,

ÖN SÖZ

Bu çalışmada misyonerliğin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve hangi araçları hedefine ulaşmak için kullandığını araştırmaya çalışırken özellikle misyonerliğin eğitime ve eğitim kurumlarına olan ilgisi üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Araştırmada misyonerler tarafından Maraş'ta açılan kurumlar ile misyonerlerin mali olarak desteklediği kurumlar incelenmiş, bunların ders programları, öğrencileri ve öğrencilerinin yerli halkla olan ilişkileri ele alınmıştır. Misyonerlerin bölge halkıyla ve Müslümanlarla olan ilişkileri, onlara bakış açıları ve misyonerlerin genel dünya görüşü içerisinde Türklerin yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada ayrıca misyonerlerin Maraş'ın Zeytun kasabesindeki Ermeni olayları sırasındaki faaliyetleri, tutumları, olaylara bakışları ve olayları Avrupa ve Amerika kamuoyuna sunuşları incelenmiştir. Araştırma sonucu misyonerlerin Batı'daki Türk imajının oluşmasında çok önemli bir role sahip oldukları ve Türk toplumunun Batı dünyasındaki imajında misyonerlerin önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Misyonerlerin, raporları ve mektupları incelenerek Türklere ve Müslümanlara karşı çok önyargılı oldukları tespit edilmiştir. Belki de bu durum, yani bu önyargı, misyonerlerin aşırı derecede Hristiyan taassubu ile yetişmesinden ve dünyayı da bu pencereden görmesinden kaynaklanmıştır.

Günümüzde, her yıl sürekli olarak Avrupa ve Amerika kamuoyunda karşımıza çıkan Ermeni yalanlarının dayanakları olan iddialarda da misyonerlerin aşırı abartılı ve ön yargılarla dolu olarak göndermiş oldukları mektupların önemli bir yer tuttuğuna şahit olmaktadır.

Batı dünyasındaki bu abartma duygusunun kökenleri çok daha eski yıllara dayanmaktadır. Çünkü Batı dünyasının ilk gezginlerinden olan ve ilk kez Avrupalılara doğuyu anlatan Marko Polo da anlatımlarında her şeyi çok abartmıştır ve de kendisine bu abartılardan dolayı "Millions Polo" (milyon Polo) denmiştir. Avrupa'da doğu kültürüne ve serüvenlere ilgi duyan herkes Marko Polo'yu öncü lider olarak görmüştür. Osmanlı Ülkesi'nde faaliyet gösteren misyonerler de, Osmanlı coğrafyasını ve bu coğrafyada meydana gelen olayları oldukça abartılı bir şekilde anlatarak hem Marko Polo'nun geleneğini devam ettirmişler. Aynı zamanda da kendilerinin ne kadar zor şartlar altında ve ne kadar önemli işler yaptıklarını göstermeye çalışarak Batı dünyasında, insanların dikkatlerini bu olaylar üzerine çekerek onlardan daha çok maddi destek almaya çalışmışlardır. Zaten misyonerlerin gelirleri Protestan kiliselerinin üyelerinin yapmış oldukları bağışlardan oluşmaktaydı. Buna bir de misyonerlerin Hristiyanlık taassubu eklenince ortaya olağanüstü abartılar çıkmıştır.

Bu araştırmada misyonerlerin Maraş gibi Anadolu'nun küçük bir şehrinde 1850'lerden 1920'lere kadar olan çalışmaları araştırılmıştır. Araştırma da Amerikalı misyonerlerin 1850 ve 1881 yılları arasındaki faaliyetleri incelenirken Amerikan Board Örgütü arşivinin mikrofilmlerinden istifade edilmiştir.

Çalışmalarım sırasında yardımlarını eksik etmeyen, arkadaşlarıma, hocalarıma özellikle de danışman hocam Yard. Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ'e teşekkür ederim.

Mustafa ÇABUK
Kahramanmaraş 2008

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	V
KISALTMALAR.....	VI
1. GİRİŞ.....	1
2. MİSYONERLİK.....	5
2.1. Misyonerliğin Tanımı ve Kaynağı.....	5
2.2. Misyonerlik ve Emperyalizm.....	6
2.3. American Board of Commissioners for Foreign Missions Adlı Misyoner Örgütü.....	8
2.4. Eğitimin Misyonerlik Faaliyetlerindeki Önemi.....	9
2.5. Misyonerlerin Türkiye’deki Amaçları.....	13
2.6. Misyonerlerin Müslümanlara ve Türklere Bakışları.....	14
3. MİSYONERLERİN MARAŞ’TAKİ FAALİYETLERİ.....	16
3.1. Misyonerler Açısından Maraş’ın Yeri ve Önemi.....	16
3.2. Amerikalı Misyonerlerin Maraş’a Gelişleri.....	18
3.3. Amerikalı Kadın Misyonerlerin Maraş’taki Faaliyetleri.....	18
3.4. Misyonerlerin Maraş’taki Müslüman Halka Dönük Faaliyetleri.....	24
3.4.1. Misyonerlerin Alevilere Olan İlgisi.....	25
3.4.2. Mürted Mustafa Olayı.....	26
3.4.3. Hıristiyan Genç Erkekler Birliği (YMCA)’nin Maraş’taki Faaliyetleri.....	26
3.5. Misyonerlerin Mali Kaynakları.....	27
4. MARAŞ’TAKİ MİSYONER OKULLARI.....	33
4.1. İlkokullar.....	33
4.2. Pazar Okulları.....	35
4.3. Orta Dereceli Okullar.....	36
4.3.1. Maraş Erkek Lisesi.....	36
4.3.2. Maraş Kız Lisesi.....	37
4.3.2.1. Kız Lisesi Açılması.....	37
4.3.2.2. Kız Okullarında, Okutulan Dersler.....	38
4.4. Maraş Protestan İlahiyat Okulu.....	40
4.4.1. Maraş Protestan İlahiyat Okulu’nda Okutulan Dersler.....	43
4.4.2. Maraş Protestan İlahiyat Okulu’nun Kütüphanesi.....	45
4.4.3. Maraş Protestan İlahiyat Okulu’ndan Mezun Öğrenciler.....	46
4.4.4. Misyonerlerin Protestan İlahiyat Okulu’nu Antep’e Alma Girişimleri..	47
4.4.5. Maraş Protestan İlahiyat Okulu Binası.....	48
4.5. Maraş Merkezi Türkiye Kız Koleji.....	48
4.6. Yetimhaneler.....	49
4.6.1. Alman Yetimhaneleri.....	50
4.6.2. İngiliz Yetimhaneleri.....	50
4.7. Merkezi Türkiye Koleji’ni Kurma Çalışmalar.....	51
5. MİSYONERLER VE MARAŞ’TAKİ ERMENİ OLAYLARI.....	54
5.1. Misyonerlerin Ermenilerle Olan Sürtüşmeleri.....	54
5.2. Ermeni Olayları ve Misyonerler.....	54
5.2.1. Zeytun İsyanları ve Misyonerler.....	57
5.2.2. Misyoner Henry Marden’in 1879 Zeytun İsyanındaki Faaliyetleri Ve İsyanla İlgili Değerlendirmesi.....	59
5.2.3. 1879’daki Zeytun İsyanının Misyonerlere Katkıları.....	60
5.2.4. Misyonerlerden Thomas Christie’nin Zeytun Ermenilerini Konu Alan	

Mektubu.....	61
5.3. Maraş'taki Milli Mücadele Sırasında Misyoner Faaliyetleri.....	61
5.4. Maraş'taki Amerikan Misyoner Kurumlarının Sonu.....	62
6. SONUÇ	63
KAYNAKÇA.....	65
ÖZ GEÇMİŞ	
EKLER	

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Ülkelerin Açtığı Okullar.....	11
Çizelge 2.2. 1904–1905 Yıllarında Maraş Kazası'nda Nüfusun Dinî Açısından Dağılımı.17	17
Çizelge 2.3. Alman Misyonerlerin Maraş'taki Müesseseleri.....	17
Çizelge 2.4. 1901 Yılında Fransa Destekli Katolik Misyonerlerin Maraş'taki Okulları.18	18
Çizelge 2.5. Maraş İstasyonu 1875 Yılı Bayan Board Örgütü Mali Raporu.....	19
Çizelge 2.6. Kadın Misyonerlerin 1876 yılında Maraş'taki Faaliyetleri.....	20
Çizelge 2.7. Maraş İstasyonu 1881 Yılı Bayan Board Örgütü Mali Raporu.....	21
Çizelge 2.8. Maraş'ta Board'a Bağlı Okullarda Çalışan Bayan Öğretmenler.....	22
Çizelge 2.9. Maraş İstasyonu 1861 Yılı Mali Raporu.....	27
Çizelge 2.10. Maraş İstasyonu 1862 Yılı Mali Raporu.....	28
Çizelge 2.11. Maraş İstasyonu 1865 Yılı Mali Raporu.....	29
Çizelge 2.12. Maraş İstasyonu 1870 Yılı Mali Raporu.....	29
Çizelge 2.13. Maraş İstasyonu 1881 Yılı Mali Raporu.....	30
Çizelge 2.14. Yıllara Göre ABCFM'İN Gönderdiği Yardımlar ve Yerel Halkın Yaptığı Katkıları.....	31
Çizelge 2.15. Osmanlı Arşivlerine Göre 1903 Yılında Amerikalı Misyonerlerin Maraş'taki Okulları.....	33
Çizelge 2.16. Maraş'taki Pazar Okulları.....	35
Çizelge 2.17. Kız Okullarında, İlkokuldan Yüksekokula Okutulan Dersler.....	38
Çizelge 2.18. 1868 yılında İlahiyat Okulunda Okutulan Dersler.....	43
Çizelge 2.19. 1869–1870 Maraş İstasyonu Yıllık Raporuna Göre İlahiyat Okulunda Okutulan Dersler ve Öğretmenler.....	43
Çizelge 2.20. 1871 Yılında Maraş İlahiyat Okulunda Ders Veren Öğretmenler.....	44
Çizelge 2.21. Maraş İlahiyat Okulunda 1878 Yılında Okutulan Dersler.....	44
Çizelge 2.22. Maraş İlahiyat Okulunda 1878–1879 Yıllarında Son Sınıfta Okutulan Dersler.....	44
Çizelge 2.23. 1894 Yılında Maraş'taki İlahiyat Okulunda Okutulan Dersler.....	45
Çizelge 2.24. 1878 Yılında İlahiyat Okulundan Mezun 8 Öğrencinin Papaz Olarak Çalıştıkları Kiliseler.....	47
Çizelge 2.25. 1879 Yılında Maraş İlahiyat Okulu Son Sınıf'ta Okuyan Öğrencilerin Memleketleri.....	47
Çizelge 2.26. 1890 Yılında Maraş Merkezi Türkiye Kız Kolejinde Okutulan Dersler...49	49
Çizelge 2.27. Merkezi Türkiye Koleji'nde 1878–79 Yılında Okutulan Dersler.....	53

KISALTMALAR

ABCFM	: American Board of Commissioners for Foreign Missions
Fem. B. School	: Female Boarding School
Hız.	: Hazreti
NER	: Yakın Doğu Yardım Teşkilatı
PABCFM	: Papers of American Board of Commissioners for Foreign Missions
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
S.	: Sayı
WBM	: Woman's Board of Missions
WBMI	: Woman's Board of Missions of the Interior
Vb.	: Ve benzeri
YMCA	: Hristiyan Genç Erkekler Birliği
YWCA	: Genç Hristiyan Kadınlar Birliği

1.GİRİŞ

Misyonerlik faaliyetleri, misyonerler tarafından, insanlara sıradan tebliğ faaliyeti olarak sunulmakta ve misyonerler kendilerini, kurtlar arasında kalmış kuzu olarak lanse etmeye çalışmaktadırlar. Fakat misyonerlik faaliyetleri tarihte hiçbir zaman sadece dini amaçlı faaliyetler olmamıştır. Misyonerlik yerine, zamanına ve şartlara göre faaliyet alanlarını, yöntemlerini ve hedefleri de değiştirebilmiştir.

Hristiyan misyonerliğinde amaç insanlara Hristiyanlığın duyurulması ve insanların da bu dini mantıklı, anlaşılır ve kabul edilebilir bulup bu dine geçmesi değildir. Amaç insanların bir şekilde Hristiyanlaştırılmasıdır. Bunun için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Misyonerler, stratejisyenleri Pavlos'un da belirttiği gibi insanları Hristiyan yapmak için her yolu mübah görmüşlerdir. Tarih boyunca Hristiyan misyonerler, kaba kuvvet ve güç dâhil amaçlarına ulaşmak için her yolu denemişlerdir.

Hristiyanlık'taki misyonerlik faaliyetlerini ve misyonerliğin öğretilerini bilmeden günümüzde neden birçok kavmin kısa sürede asimile olduğunu, Avrupa'daki birçok küçük devletin kendinden kat kat büyük coğrafyaya ve nüfusa sahip milletlere kendi dillerini resmi dil olarak kabul ettirdiklerini anlayamayız. Hristiyan egemen güçler, İslam devletlerinin aksine; egemenlikleri altında yaşayan farklı inanç ve kültürden olan halkları hızla asimile etmişler ve bunu da Hz. İsa'nın ve Pavlus'un kendilerine yüklediği bir görev olarak addetmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu asırlarca hâkimiyet kurduğu topraklarda Türkçeyi öğretmemesine rağmen Batılı güçler kısa zamanda kendi dillerini öğrettikleri gibi, hâkimiyet kurdukları ülkenin her türlü yeraltı ve yerüstü zenginliklerini de sömürmüşlerdir.

Batılı güçlerin bu faaliyetlerinde, misyonerler öncü kuvvetler olmuşlardır. Mesela I. Dünya Savaşı'ndan önce Batılı güçlerin okul açtığı yerlerle Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra işgal ettiği yerler arasında büyük bir benzerlik vardır. Misyonerler sadece vaiz, papaz, din adamı, rahip ve rahibe olarak faaliyet göstermemişlerdir. Misyonerler doktor, mühendis, öğretmen, teknisyen, sosyal yardım görevlisi gibi unvanlarla misyonerlik faaliyetinde bulunacakları bölgelere yerleşmişler ve özellikle ekonomik ve sosyal hizmetler açısından geri kalmış ülkelerde halka verdikleri hizmetlerle amaçlarına ulaşmak istemişlerdir.

Misyonerlik faaliyetlerinin ülkelerin ve de insanların bu kadar çok ilgisini çekmesinin nedeni misyonerliğin dini yönünden çok daha fazla siyasi, ekonomik ve de yayılmacı yönüdür.

Emperyalist güçler; misyonerliği siyasi ve yayılmacı amaçları için bir araç olarak kullanmışlardır. Bu hususta; İngilizler: "Hindistan'da orduların, diplomatların yapamadıklarını misyonerler yapmıştır" diyerek, Almanlar: "Dünyada Alman hâkimiyetini sağlamak için misyonerlik çalışmalarına girmek, organize etmek ve finanse etmek zorundayız" diyerek misyonerliğin emperyalizmin olmazsa olmazı haline geldiğini göstermişlerdir.

Tarihte misyonerlik faaliyetleri emperyalist amaçlar için iyi bir kamuflaj veyahut takkiye görevi görmüştür. Kenya'nın İlk Başbakanı olan Jomo Kenyatta'nın söylediği gibi zamanla misyonerlerin faaliyet gösterdikleri ülkelerde; yerli halkın İncilleri olmuş, Hristiyanların ise toprakları olmuştur. Bu şekilde bir alışveriş, ticaret yapılmıştır.

Bu şekilde ticaret yapmanın çok karlı bir iş olduğunu gören batılı ülkelerin hemen hemen hepsi dünyanın değişik yerlerinde özellikle de zengin kaynaklara sahip

fakat güçlü bir koruyucusunun olmadığı topraklarda misyonerlik faaliyetlerine girişmişlerdir.

Misyonerlik zaten coğrafi keşiflerden sonra başlamıştır. Batının dünyayı sömürgeleştirmeye başlaması da coğrafi keşiflerle başlamıştır. Önceleri sadece Katoliklerin yaptığı misyonerlik işi 19. yüzyılda Protestanlar tarafından oldukça ileri seviyelere çıkarılmıştır. Protestan misyonerler yaptıkları işlerle Katolik misyonerleri aratır olmuşlardır. Dünyada yüzlerce misyonerlik örgütü kurulmuş, binlerce misyoner istihdam edilmiş ve milyarlarca dolar para harcanmıştır. Fakat misyonerlerin bizzat belirttiği gibi sponsor olan ülkeler, misyonerlerin veya kendilerinin misyonerler için harcadığı parayı faiziyle birlikte, yüksek miktarlarda yeniden misyonerlerin faaliyetleri sonucu kasalarına koymuşlardır. Hindistan'daki İngiliz valisi; East India Company'ye: "Ticaret yapmak istiyorsanız pahalı mal satan bezirgânlar yerine misyonerler gönderin" demiştir.

Misyoner örgütleri dünyayı kendi aralarında paylaşmışlardır. Osmanlı topraklarında Katolik misyonerlerin yanı sıra en çok faaliyette bulunan ve en çok misyoner istihdam ederek en çok para harcayan Protestan misyoner örgütü "American Board of Commissioners for Foreign Missions" adlı Amerikan misyoner örgütüdür. 1810 yılında Amerikanın Boston eyaletinde kurulan bu örgüte ait ilk misyonerler 1920 yılında İzmir'e ayak basmışlardır. Katı bir hiyerarşiye sahip olan bu örgüt, Türkiye'de: Merkezi, Doğu ve Batı Türkiye Misyonları adı altında örgütlenmişlerdir. Misyonlar; kendi aralarında istasyonlara ayrılmaktaydı, istasyonlara bağlı olarak çalışan uç (dış) İstasyonlar da bulunmaktaydı. Bu örgüt faaliyetlerini Anadolu'nun ücra köylerine kadar yaymıştır.

Misyonerler; Türkiye'yi misyonerlik faaliyetleri için Asya'nın anahtarı olarak görmüşlerdir. Misyonerler için Osmanlı İmparatorluğunun çok uluslu, çok dinli ve çok dilli mozaiki bulunmaz bir fırsattı. Misyonerlerin asıl amacı ise Ermeni ve diğer azınlıkların ülkedeki çıkarlarını gözetmektir. Osmanlı toplumunu dini ve etnik gruplara ayırarak Ermeni ve Asurîler başta olmak üzere Hristiyanları desteklemişlerdir. Faaliyet gösterdikleri bölgelerde halk arasında ulusçuluk hareketlerini desteklemişlerdir. Yoksa Amerika gibi uzak bir kıtadan gelip de Maraş gibi Osmanlı Devletinin küçük bir kasabasında misyonerlerin ne işi vardı?

Misyonerlerin zihinlerinde Türkler için pek de olumlu bir imaj yoktu. Üstelik misyonerlere göre Türkler normal bir insan olarak dahi kabul edilmemekteydi. Türklerin insanlık dışı varlıklar olduğu, Müslümanların ruhunu İblis'e satmış olduğu, şeklinde düşüncelere sahip olan misyonerlerin, Türklerle ve Müslümanlara bakış açıları yönünden Orta Çağ'daki Haçlı gürhundan pek de farklı düşüncelere sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Herhalde misyonerlerin almış oldukları eğitimin gereklerinden birisi de Türk ve İslam düşmanlığı olsa gerektir. Misyonerler dünyaya ve diğer milletlere ve toplumlara Hristiyanlık taassubu ve haçlı zihniyetinin etkisiyle ve at gözlüğü ile bakmışlardır ve de bakmaktadırlar.

Geçmişte misyonerler; Avrupa ve Amerika'da Türkleri o kadar vahşi olarak tanıtmışlardır ki bununla ilgili yurt dışına çıkan hemen hemen her Türk'ün çok ilginç bir hatırası vardır.

Yine Amerika ve Avrupa'da Ermeni propagandalarının temel dayanaklarını oluşturan aptalca ve aşırı derecede abartılmış olan iddiaların temelinde de Misyonerlerin imzaları ve izleri bulunmaktadır. Çünkü I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Anadolu'nun herhangi bir yerinde bir Ermeni isyanı çıkarsa olaylarda 50- 60 Ermeni ölse, bu olay Amerika ve Avrupa kamuoyuna hemen ertesinde onbinlerce Ermeni katledildi şeklinde misyonerler tarafından duyurulmaktaydı.

Aynı şekilde bu tez çalışması yapılırken de 1879 yılındaki Zeytun isyanı sırasında Maraş'taki Amerikalı misyonerlerin mektuplarında ve raporlarında isyanla ilgili tutumların ve önyargıların aynı olduğu görülmüştür. Zeytun'da 1879 yılında isyan çıkıyor, haydutlar 7-8 ay kasabaya hükmediyor. Çevredeki Müslüman köyler üzerinde terör estiriyor. Yolları kesiyor. İnsanları soyuyor. Hatta Antep'teki Merkezi Türkiye Kolejinin hocası Mr.Sewny ve karısı da bu soygundan nasibini alıyor. Devlet erkânı kasabaya giremiyor. Halep valisi olayı barışla çözmek için; haydutların ayağına göndermedik papaz, misyoner bırakmıyor. En sonunda askeri müdahale yapmak istediklerinde, daha askerler harekete geçmeden, misyonerler; yazdıkları mektuplarda; "gaddar, merhametsiz Türklerin Zeytun'daki 10 bin Hristiyanı katledeceğini yazıyorlar." Zaten o yıllarda; misyonerlerin verdiği rakamlara göre Zeytun'un toplam nüfusu 8-10 bin arasındaydı. Misyonerler Batı'da öyle bir izlenim bırakıyordu ki Türkler girdikleri yerlerde canlı bırakmıyorlardı. Ermeniler de yıllar sonra bu yalanları kullanarak Türklerden toprak ve para koparmaya ve aynı zamanda kendi yaptıkları katliamları da unutturmaya çalışmaktadırlar.

Sosyal mirasın, bilimin ve diğer bütün gerçeklerin sistematik olarak nakledilmesinde, dolayısıyla yeni nesillerin şekillendirilip, yönlendirilmesinde eğitim çok önemlidir. Bu nedenle misyonerler faaliyetlerini kalıcı hale getirmek ve gelecek nesiller üzerine yatırımlar yaparak, hem ülkelerin geleceklerinde söz sahibi olmak hem de yerli işbirlikçiler yetiştirmek için okullar açmışlardır. Misyonerliğin en önemli araçlarından olan okullar; ideolojiyi, bilgiyi, beceriyi aktaran bir kurum olarak Misyonerliğin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak nüfuz etme araçlarının en önemlisidir.

Misyonerler Ortadoğu genelinde açtıkları eğitim kurumlarıyla yöredeki azınlık halkları Protestan ya da Katolik bir eğitimden geçirmişler ve böylelikle yöre Hristiyanlarının misyonerlerce temsil edilen Protestan ya da Katolik kiliseye ve bunların arkasındaki güçlere bağlanmaları sağlanmıştır. Misyonerler; okullarında verdikleri modern eğitimle Ermeni ve Rumların uluslaşmasına önemli katkılar sağlamışlardır.

İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya, Rusya gibi devletler; Osmanlı topraklarında yüzlerce okul açarak Osmanlı ülkesindeki azınlıkları eğiterek, kendi emperyalist çıkarları doğrultusunda pastadan pay almaya çalışmışlardır.

Maraş, Osmanlı Ülkesi'nde Ortadoğu'ya açılan güzergâh üzerinde kurulmuş tarihi bir şehirdi ve ekseriyetini Ermenilerin oluşturduğu birçok azınlık şehirde yaşamaktaydı. Bu etnik çeşitlilik misyonerlerin özellikle ilgi ve alakasını çekmiştir. Alman, İngiliz, Fransız ve Amerikalı misyonerler şehirde eğitim kurumları açmıştır.

Amerikan Board Örgütüne bağlı Evanjelistlerin Maraş'taki çalışmaları ise 1850'lerde başlamıştır. Maraş'a ilk Evanjelist misyoner ise 1855 yılında gelmiştir. Bunlar; Maraş'ta ve Maraş'a bağlı kasaba ve köylerde faaliyet göstermişlerdir. Maraş'ta; ilkokullar, kızlar için lise, erkekler için lise açmışlardır. Kiliseler, Pazar okulları gibi eğitim kurumları açmışlardır.

Maraş'ta bölgenin papaz ihtiyacını karşılamak için Protestan İlahiyat Okulu'nu 1865 yılında açmışlardır. Merkezi Türkiye Kız Koleji'ni 1880 yılında açarak Adana, Antep, Maraş, Saimbeyli (Haçin) vb. şehirlerdeki orta dereceli okullardan gelen kız öğrencileri yetiştirerek, bölgedeki bu tür okulların bayan öğretmen ihtiyacını karşılamak istemişlerdi. Okuldan alınan diplomalar Osmanlı Maarif Nezareti tarafından onaylanmaktaydı ve okuldan mezun olan öğrenciler ülkenin herhangi bir yerinde öğretmenlik yapabilmekteydiler.

Almanlar, kurmuş oldukları iki adet yetimhaneyi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikalılara bırakarak Maraş'ı terk etmişlerdir. Savaş sırasında müttefikleri olan ve

aynı zamanda şehrin sahibi olan Türklere teslim etmeyip de savaştıkları bir ülkenin vatandaşlarına teslim etmeleri, insanda ayrıca merak uyandırmaktadır.

Savaşın sonra Amerikan Yakınoğu Yardım Teşkilatı, Maraş'ta İngilizlere ait olan iki yetimhanenin kontrolünü de üzerine almıştır. Yetimhanenin dükkânlarında; yerel doğramacılar, ayakkabıcılar, berberler, terziler, fırıncılar, tenekeçiler ve tüccarlar pratik ve gönüllü öğretmenler olarak bulunuyordu ve çocuklara meslek eğitimi verilmekteydi. Bu sayede çocuklar sadece giyindirilmekle kalmıyorlardı aynı zamanda ticareti öğreniyorlardı ve ilerideki yaşamları için gerekli olan becerileri elde ediyorlardı.

Woman's Board Of Missions (WBM) ile *Woman's Board Of Missions Of The Interior* (WBMI) gibi kadın misyoner örgütleri de Maraş'ta özellikle kız öğrencilere yönelik olarak faaliyet gösteren okulları finansa etmişler ve bu tür okullarda bayan öğretmenler istihdam etmişlerdir. Aynı zamanda kırsal kesimlerde gezerek vaazler etmesi için yerel halktan yetiştirdikleri bayanları İncil Okuyucu kadın olarak istihdam etmişlerdir.

Misyonerler, Maraş'taki Müslümanları da Protestan yapmak için çalışmalar yapmışlardı. Amaçlarına ulaşmak için bölgedeki Alevi toplulukları kullanmayı da ihmal etmemişlerdi. Maraş'ta yaşayan Alevilerle ilgili raporlar yazıp Amerika'ya göndererek misyonerlerin dikkatlerini Aleviler üzerine çekmişlerdi. Günümüzde misyonerlik faaliyetlerinin daha ziyade Aleviler üzerine odaklanmasının sebebini de 1860'larda buralardan gönderilen misyoner raporları gayet iyi açıklamaktadır. Günümüzde Almanya'da yaşayan gurbetçi Türkler arasında özellikle Alevi vatandaşlarımızı kullanmaya çalışan Alman misyonerler, Alevilerin aslında Anadolu'daki Hristiyanlar olduğunu sonradan Türkler tarafından asimile edilerek Müslümanlaştırıldıklarını öne sürerek onlara, sanki ilk Müslümanlardan olan ve İslam Peygamberinin damadı olan Hz. Ali'yi seven ve ona bağlı olan insanlar olduklarını unutturmak istemektedirler.

Misyonerler, özellikle kriz ve kargaşa dönemlerini kendi çalışmaları için fırsat olarak görmüşlerdir. Örneğin, Hristiyan Genç Erkekler Birliği adlı misyoner örgütü Birinci Dünya Savaşı sırasında, savaş nedeniyle sefalet düşen kimseler arasında çalışmıştır ve bu kişilerden birkaçını Hristiyan etmeye muvaffak olmuştur. Maraş'ta bu örgüt tarafından on kişi Hristiyan yapılmıştır.

Fransızlar, Maraş'ı işgal ettiklerinde merkez karargâh olarak Amerikalıların Protestan İlahiyat Okulu'nu seçmişlerdir. İşgal sırasında da misyonerler ve Ermeni azınlık işgalcilerle yakın işbirliği içerisinde olmuştur. Misyonerler Ermenilere ve işgal kuvvetlerine bütün binalarını açmışlar ve her türlü hizmeti sunmuşlardır.

Maraş'taki Amerikalı misyonerlere ait binalar 1932 yılında bedelleri ödenerek kamulaştırılmıştır.

2.MİSYONERLİK

2.1. Misyonerliğin Tanımı ve Kaynağı

Misyon sözcüğü Latince “missio” teriminden gelmektedir, sözlük anlamı; görev ve yetki anlamına gelmektedir. Bundan türetilmiş olan misyoner terimi ise görevli olan kişi anlamına gelmektedir. Kilise tarafından vaaz için görevlendirmeyi ifade eden misyon terimi 16. yüzyıldan itibaren Cizvitler tarafından daha özel bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır. 16. yüzyılda, Hristiyan uluslarca oluşturulan kolonilere kilise görevlileri gönderilmesini ifade etmek için kullanılan misyon ve misyonerlik terimleri, Hristiyan uluslarca kolonileştiren sömürge bölgelerinin Hristiyanlaştırılması bağlamında kullanılmıştır. Hristiyanlığın yerliler arasında yayılması amacıyla Katolik kilisesince görevlendirilen kilise temsilcileri “misyoner”, bunların gittikleri ülkeler ise “misyon ülkesi” olarak adlandırılmıştır (Gündüz, 2006: 14).

Misyonerlik tarihte yedi aşama geçirerek günümüze kadar gelmiştir. Bu dönemler şöyledir (Küçük: 2005: 37):

- 1.) 33- 100 yılları arası, Havariler dönemidir.
- 2.) 100–800 yılları arası, kiliselerin kurulma dönemidir.
- 3.) 800- 1500 yılları arası, Ortaçağ dönemidir.
- 4.) 1500- 1650 yılları arası, reformasyon dönemidir.
- 5.) 1650- 1793 yılları arası, reformasyon sonrası dönemdir.
- 6.) 1793- 1965 yılları arası, modern dönemdir.
- 7.) 1965’ten sonraki dönem ise diyaloglar dönemidir.

Misyon ve misyonerlik terimleri Hristiyan olmayan halkların zihinlerinde, tarihte yaşadıkları sömürüyü, baskıyı, zulmü ve Batılıların hegemonyacı, baskıcı tavırlarını canlandırmaktadır. Bu nedenle misyonerler, özellikle de Protestan misyonerler, misyoner teriminin yerine başka terimler kullanmayı tercih etmeye başlamışlardır. Evanjelizm, beyan, tanıklık gibi (Gündüz, 2006: 15).

Misyonerlik, sıradan ya da rast gele bir tebliğ faaliyeti değildir. Hristiyan geleneğinden gelen belirli metotları kullanarak Hristiyan dinsel değerlerinin yayılması ve diğer insanların, Hristiyanlaştırılması için yapılan sistematik aktiviteler bütünüdür (Gündüz, 2006: 20).

İslam dinindeki tebliğ anlayışı ile Hristiyanlıktaki misyonerlik birbirinden amaç olarak ve yöntem olarak da çok farklıdır. İslam’daki tebliğ ve irşat çalışmalarının temel amacı, insanların bir şekilde Müslümanlaştırılması değil, İslami öğretilerin onlara duyurulmasıdır. Müslüman devletler; yüzyıllarca gayrimüslim toplumlara hükmetmelerine rağmen onları, Müslüman olmaları için zorlamamışlar ve onların dinlerini yaşamalarına müsaade etmişlerdir (Gündüz, 2006: 23–25).

Hristiyan misyonerliğinde ise amaç insanlara Hristiyanlığın duyurulması değil insanların bir şekilde Hristiyanlaştırılmasıdır. Misyonerler, Pavlos’un da belirttiği gibi insanları Hristiyan yapmak için her yolu mübah görmüşlerdir. Hristiyan egemen güçler, İslam devletlerinin aksine; egemenlikleri altında yaşayan farklı inanç ve kültürden olan halkları hızla asimile etmeyi, Hz. İsa’nın ve Pavlus’un kendilerine yüklediği bir görev addetmişlerdir. Tarih boyunca Hristiyan misyonerler, kaba kuvvet ve güç dâhil amaçlarına ulaşmak için her yolu denemişlerdir. Mesela; Amerika kıtası, Avustralya, Yeni Zelanda ve Afrika ülkelerinde yaşayan halkların inanç ve kültürleri, Batılı Hristiyanlarca hızla yok edilmiştir (Gündüz, 2006: 25–26)

Misyonerler amaca ulaşmak için her yolu mubah kabul etmişlerdir. Hatta I. Dünya Savaşından sonra Tarsus'taki Amerikan kolejinin danışmanlığını yaptığı ve işgal güçleri tarafından kurulan "Yakın Doğu Yardım Teşkilatı" Tarsus'ta bir umumhane açarak halkın inancını çökertmek istemişlerdir (Tozlu,1991: 101).

Misyonerliğin metodolojisini ve temel yöntemlerini belirleyen kişi olarak kabul edilen Pavlos; kiliselerin yerelleşmesine büyük önem vermiş ve kendi inançlarını insanlara sunmak için her yola başvurmuştur. Pavlos, Hristiyanlığı yaymak için yaptıklarını şöyle ifade etmektedir: "Ben özgürüm kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere, Yahudi gibi davrandım. Kendim kutsal yasanın (Musa hukukunun) denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymış gibi davrandım. Tanrı'nın yasasına sahip olmayan değil de Mesih'in yasası altında olan biri olarak, Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım. Gücsüzleri kazanmak için gücsüzlerle gücsüz oldum. Ne yapıp ne edip bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum" (Gündüz, 2006: 49)

Misyonerler sadece vaiz, papaz, din adamı, rahip ve rahibe olarak faaliyet göstermemişlerdir. Bunların yanı sıra misyonerler amaçlarına ulaşmak için; Misyonerliğin kurucusu olarak kabul edilen Pavlos'un Anadolu'da çadırcılık yaptığı gibi misyonerler de doktor, mühendis, öğretmen, teknisyen, sosyal yardım görevlisi gibi unvanlarla misyonerlik faaliyetinde bulunacakları bölgelere yerleşmişlerdir. Misyonerler, özellikle ekonomik ve sosyal hizmetler açısından geri kalmış ülkelerde halka verdikleri hizmetlerle amaçlarına ulaşmak istemişlerdir (Gündüz, 2006:111).

Uygun siyasal ve sosyal koşulların değerlendirilmesi çerçevesinde misyoner örgütleri, faaliyette bulunulacak olan bölgelerde halkın yaşadığı sosyal, siyasal ve ekonomik problemleri etüt ederek, bu problemlerin doğurduğu şartları kullanmak şartıyla misyonerliğe uygun ortamlar bulmaya çalışmışlardır. Misyonerler, her kriz bir fırsattır mantığıyla hareket etmişlerdir. Savaşlar, karışıklıklar, kıtlıklar, deprem, sel, gibi felaketler misyonerler için en elverişli ortamların olduğu zamanlardır (Gündüz, 2006:118). Örneğin; misyonerler I. Dünya savaşı sırasında Anadolu'da yoksul Müslümanları yardım vaatleriyle Hristiyanlaştırmaya çalışmışlardır.

Misyonerliğin özü din olmasına rağmen kullandıkları başlıca araçlar ise okul, matbaa, kitap, hastane gibi modern ve laik kurumlardır. Misyonerler bu kurumların içerisinde iktisadi ve ticari çıkarların, siyasal ve kültürel etki ve yayılmanın bir aracı olmuşlardır (Kocabaşoğlu, 2000: 14).

Yıllar itibariyle misyoner okullarından dini nitelikli olan okulların öğrenci sayıları azalırken, kapitalist değerlerin öğrencilere verildiği okulların öğrencileri yıldan yıla artmıştır. Bu bağlamda misyonerlerin papaz yetiştirmek için açtığı okulların öğrenci sayısı azalmıştır. Mesela; Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulunun öğrenci sayısı 1872 yılında 26 iken 1893'de bu sayı 9'a düşmüştür (Kocabaşoğlu, 2000: 126).

2.2. Misyonerlik ve Emperyalizm

Dini bir kurum olarak tanımlansa da misyonerlik, çok uzun zamandan beri emperyalizmin uygulama şekillerinden biri olmuştur. Kuruluşlarından itibaren Katolik ve Protestan misyoner örgütleri hiçbir zaman sadece dini amaçlı müesseseler olmamıştır. Amaçları sadece gittikleri yerdeki insanları Hristiyan etmek olmamış, o insanları; zihnen, dinen, manen, madden, kalben misyonerleri gönderen ve himaye eden ülkeye bağlamak olmuştur (Küçüköğlü, 2005: 32).

İngiliz Misyonerlere göre, İngiliz sömürgesi olan; “Hindistan’da orduların, diplomatların yapamadıklarını misyonerler yapmaktaydılar” (Küçüköğlü, 2005: 34).

İngiliz misyoneri Mr. John, İngiltere Misyoner Cemiyeti için şu sözleri söylemiştir: “400 milyon halkı İngiltere’ye bağlayan ve onlara tanıttıran misyonerlik derneğidir. Bununla birlikte ticaret ve servet birikiminde İngiltere’yi hâkim kılan bu güçtür” demiştir. (...) Bu cemiyetin görünüşteki görevi Protestanlığı yaymak ve anlatmak, gizli görevi ise İngiliz siyaset ve çıkarlarını sağlamak için keşiflerde ve teşviklerde bulunmaktır. Ne bir insan ne de bir hükümet durumunu bilmediği bir yeryüzü parçasında, ahlak ve âdetini bilmediği bir kavim ve kabile arasında uzun müddet kalamaz. Çünkü körü körüne istila edilen yerlerde çok durulamaz. İngiltere istila edeceği yerleri önceden inceleyerek öğrenir; ondan sonra politik araçlarla işini hazırlar ve günü gelince ansızın orayı istila eder ve oraya girdiği zaman bir yabancı evine değil, kendi evine giriyormuş gibi girer. Sizin bilmeniz gerekir ki Hz. Muhammed de komşu kabileleri ve hükümetleri araştırmaktan asla geri kalmamıştır” (Ahmet Hamdi Paşa, 2006: 40–46).

Misyonerler, emperyalizmin keşif gücü gibi hareket etmişlerdir. Misyonerlerden kurulu birer silahsız orduya sahip olan Amerikan, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan hükümetleri yerleşip sömürgeleştirmek istedikleri ülkelere önce misyoner örgütlerini göndermişlerdir. Bu ülkelerde kendi kültürleriyle özdeş birer kültür dairesinin teşekkül etmesini sağlamışlardır (Küçüköğlü, 2005: 107).

20. yüzyıl başlarında Almanya’da misyonerlik için bir merkez kurulması yolundaki çalışmaların gerekçesini şöyle açıklamaktaydılar: “Dünyada Alman hâkimiyetini sağlamak için misyonerlik çalışmalarına girmek, organize etmek ve finanse etmek zorundayız” (Küçüköğlü, 2005: 34).

Misyonerler; dünyanın büyük bir kısmında faaliyet göstermişlerdir. Mesela; Çin’de misyonerlerin çalışmaları nedeniyle çok büyük sorunlar yaşanmış, kan dökülmüştü. Hatta o yıllarda Çin, misyoner tehditleri karşısında Osmanlı İmparatorluğundan daha zayıftı. Sultan II. Abdülhamit’in çağdaşı olan Ana İmparatoriçe Tzu Hsi misyonerler için şu sözleri söylemiştir: “Bu Hristiyanlar Çin’deki en kötü insanlardır (...) yoksul kır halkının toprağını ve mülkünü soyuyorlar ve misyonerler, elbette, kendi paylarını almak için onları daima koruyorlar” (Deringil, 2002:120).

Çin’de birçok Çinli, misyonerlerin şerrinden emin olmak için Hristiyan olmuşlardı. Çin’de Hristiyanlığın yayılmasının nedenlerinden biri de afyon alışkanlığıydı. Afyonu tükenen afyonkeş Çinliler arasında bir afyon hapına dinini değiştirenler dahi olmuştu. Çin’de aynı zamanda idama mahkûm olan kişiler hemen Fransız Konsolosluğuna müracaat ederek, Hristiyanlığı kabul ettiğini söylemekteydiler ve konsoloslar da kendisini idamdan kurtarmaktaydılar (Özbaş, 2003: 15).

Moğolistan’daki Budistlerin lideri Hambe Lama’da “Budistliği bilenlerin hiçbiri Hristiyan olmadı, sadece bazı cahiller para için, Rus kızları için ve de büyük bir kısmı da Rus hükümetinin şerrinden korunmak için Hristiyan olmuştur” (Özbaş, 2003: 15).

26 Eylül 1893 yılında Washington’da yapılan dünya dinleri toplantısında; Japon delegesi: Japonya’ya gelen misyonerlerin amacının, ülkeyi yabancı ilhakına hazırlamak olduğunu söyleyerek; “Japonya’da ilk kez Hristiyanlığa karşı çalışan bir derneği kurduğumu söylemekten gurur duyuyorum” demişti. Toplantıya katılan delegeler ayrıca Çin’de büyük acılara ve kan dökülmesine neden olan misyoner etkinliklerini de şiddetle kınamışlardı (Deringil, 2002:132).

Kenya’nın İlk Başbakanı olan Jomo Kenyatta (1889–1978) misyonerler için: “Hristiyanlık Afrika’ya geldiğinde Afrikalıların toprakları, Hristiyanlarınsa İncilleri

vardı. Hristiyanlar bize gözlerimizi kapayarak dua/ibadet etmemiz gerektiğini öğrettiler. Gözlerimizi açtığımızda onlar bizim topraklarımızı, biz de onların İncillerini almıştık” (Gündüz, 2006: Arka Kapak). Kenya’nın ilk Başbakanının bu sözleri de; misyonerlik faaliyetlerinin, Batılıların yayılcı politikalarının en önemli unsurlarından biri olduğunu gösteren güzel bir örnektir.

Misyonerler yazışmalarında ve mektuplarında “Christ Kingdom throughout the whole world” (Dünya Hristiyan krallığı) gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler, misyonerlerin gönüllerinde ve hedeflerinde olan dünyada büyük bir Hristiyan krallığı kurma idealini göstermektedir PABCFM, (Reel 642:No:432).

2.3. American Board of Commissioners for Foreign Missions Adlı Misyoner Örgütü

Kısaca BOARD veya ABCFM olarak bilinen bu örgüt Amerika’daki en büyük misyoner örgütlerindedir. Bu örgüt Kalvinci geleneği temsil eden Puritan akımın üç temsilcisinden biri olan Congregationalistlerce 1810 yılında Amerikanın Boston eyaletinde kurulmuştur. ABCFM 1868 yılında ABD’deki 16 Protestan misyoner örgütten biri olmasına rağmen tek başına bu örgütlerin toplam harcamalarının % 30’unu yapmış ve yine bu örgütlere ait misyonerlerin %30’unu istihdam etmiştir (Kocabaşoğlu, 2000: 13).

1896 yılına gelindiğinde dünyadaki Protestan misyoner örgütlerinin sayısı 150’leri, çalışan misyoner sayısı 11574 bulmaktaydı ve bunlar tarafından 15 milyon dolara yakın harcama yapılmaktaydı. Amerikan misyoner örgütleri bu rakamların %30–35 ini kendileri karşılamaktaydı. ABCFM ise Amerikan misyoner örgütlerinin en başta gelenlerindendi (Kocabaşoğlu, 2000: 15–16).

ABCFM örgütü 1819 yılında Osmanlı topraklarını da faaliyet göstereceği yerler arasına almıştır. 1830 yılında da Osmanlı- ABD ticaret antlaşması imzalanmıştır (Şimşir, 2005: 17).

Protestan misyoner örgütleri içerisinde Osmanlı İmparatorluğunda en fazla faaliyet gösteren misyoner örgütü olan ABCFM; katı bir örgütsel hiyerarşiye sahipti. Her misyonda seçimle işbaşına gelen aşağıdaki görevliler bulunurdu. Bunlar:

Sekreter: Misyonun yönetiminden sorumlu kişi

Veznedar: Misyonun parasal işlerinden sorumlu kişi

Müfettişler: İç denetimi sağlayan kişiler.

Mütevelliler: Misyoner okullarının her türlü yönetiminden sorumlu ve genellikle Amerikalılar arasından seçilen kişiler. Yerli Hristiyanlar da ilerleyen yıllarda artan oranda mütevelli heyetlerine girmişlerdir.

Misyonerler; kendi aralarında istasyonlara ayrılmaktaydı ve ayrıca; köyler ve kasabalarda misyonerler adına faaliyet gösteren yerli misyonerler de uç istasyonlar veya dış istasyonlar olarak faaliyet göstermekteydiler (Kocabaşoğlu, 2000: 43).

Amerika’nın yabancı misyon örgütü olan ABCFM üyesi misyonerler ilk önce 9 Ocak 1820 yılında İzmir’e ayak basmışlar, ardından Osmanlı ülkesinde; 1823’te Kudüs’te, 1825’te Beyrut ve Suriye’de, 1828’de de İzmir’de istasyonlar açmışlardır. Bu istasyonlar 1830 yılında kapatılmış fakat ertesi yıllarda misyonerler yeni istasyonlar açmışlardır (Mazıcı, 2005: 19–20).

1830 yılında imzalanan Türk-Amerikan ticaret antlaşması, 15 Kasım 1847’de Osmanlı İmparatorluğundaki, Protestanların ayrı bir dini cemaat olarak kabul edilmesi

ve 1857 yılında da ABD Başkanının temsilcisinin isteği üzerine, Müslümanlıktan Hristiyanlığa dönenlerin ölüm cezasına çarptırılmamasının kaldırılması misyonerlerin Türkiye'deki çalışmalarını kolaylaştırmıştır. Misyoner örgütünün dünyada gerek insan yönünden gerekse parasal yönden en çok para harcadığı ülke Türkiye olmasına rağmen misyonerlerin asıl hedefi Türkler olmamıştır, asıl hedef Türkiye'de yaşayan Hristiyanlar olmuştur. ABCFM; Türkiye'deki maksatlarının dini olduğunu söylemelerine rağmen, ilgilerini toplumsal ve siyasi sorunlara yöneltmişler ve bu yönde çalışmışlardır (Mazıcı, 2005: 19–21). 1817–18 yılları arasında Türkiye de faaliyet gösteren 2 misyoner ajanlık yaptıkları için tutuklanmışlardır (Mazıcı, 2005: 31).

Önceleri Türkiye'deki Müslümanları Protestanlaştırmak için faaliyet gösteren misyonerler bunda başarı sağlayamayınca, Rum, Ermeni ve Yahudi gibi azınlıklara yönelmişlerdir. Rumlar ve Yahudiler arasında da istedikleri alakayı bulamayınca, 1858 yılında ABCFM Türkiye'de: Merkezi, Doğu ve Batı Türkiye Misyonları adı altında yeniden örgütlenmişlerdir. I. Dünya Savaşı başladığında ABCFM'nin Türkiye'de 17 ana, 256 alt istasyonu ile beraber 174 çalışanı, 9 hastanesi, 426 okulu ve bu okullara devam eden 25 binin üzerinde öğrencisi bulunmaktaydı (Mazıcı, 2005: 22).

1820–1893 yılları arasında Amerikan Board Örgütü, Osmanlı Ülkesi'nde 3 milyonu İncil 10 milyon adet dini kitap dağıtmış; 550 misyoner göndermiş ve 10 milyon dolar harcamıştı. Buna karşılık çoğu Ermeni 60000 kişiyi Protestanlaştırmıştı. Örgüt başkanı Smith; Türkiye'nin hemen hemen bütün şehir ve köylerine eriştiklerini belirtmişti (Küçüköğlü, 2005: 97).

Misyonerlerin amacı Türk-Amerika ilişkilerini geliştirmek değildi. Asıl amaç Ermeni ve diğer azınlıkların ülkedeki çıkarlarını gözetmektir. Osmanlı toplumunu dini ve etnik gruplara ayırarak Ermeni ve Asuriler başta olmak üzere Hristiyanları destekleyerek faaliyet gösterdikleri bölgelerde halk arasında ulusçuluk hareketlerini desteklemişlerdir (Mazıcı, 2005: 23–25).

Merkezi Türkiye Koleji'nin kurucusu olan misyoner Trowbridge; Anadolu'nun içlerinde bir kolej açarak birçok soruna da çözüm getireceklerini belirtmekteydi ve bu sorun da; Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan ırklardı. Ülkede, Türkler, Araplar, Ermeniler, Bulgarlar, Rumlar, Kürtler vb. milletler yaşamaktaydı. Bu milletler ülkeye dağılmış durumdaydı. Trowbridge'e göre Kolej bu konuları çalışmak için iyi bir yer olacaktı PABCFM, (Reel:642, No:452).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikalı misyonerlerin yayılmasında ve faaliyetlerinde din dışı kuruluşlar dinsel kuruluşlardan daha fazladır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan etnik gruplar üzerinde Protestan misyonerler dinsel açıdan başarılı olamamıştır. Çünkü çok az kişi Protestan yapılmıştır. Bunun üzerine Amerikalı misyonerler okul ve hastane kurarak dinsel alanın dışında faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır (Mazıcı, 2005: 125–126).

2.4. Eğitimin Misyonerlik Faaliyetlerindeki Önemi

Sosyal mirasın, bilimin ve diğer bütün gerçeklerin sistematik olarak nakledilmesinde, dolayısıyla yeni nesillerin şekillendirilip, yönlendirilmesinde ana rolü eğitim ve kültür kurumları oynamaktadır (Vahapoğlu, 1992: 11).

Yabancı devletler ve onların kontrolündeki teşkilatlar, misyonerler; açtıkları okullarla dini maksatların yanı sıra, okul açtıkları bölgelerde söz sahibi olmak ve ileride bu bölgelerde hâkimiyet kurma ideali de taşımaktaydılar. Osmanlı İmparatorluğu'nda da bu devletler önce okullarını açmışlar sonra da gerek duyarlarsa ruhsat almışlardır (Vahapoğlu, 1992: 73).

Misyonerliğin en önemli araçlarından olan okullar; ideolojiyi, bilgiyi, beceriyi aktaran bir kurumdur. Bir toplumun içinde bulunduğu maddi ve manevi ilişkilerin yeniden üretilmesini sağlayan kurumların en önemlisidir. Misyonerliğin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak nüfuz etme araçlarının en önemlisidir (Kocabaşoğlu, 2000: 19–20). Asker, diplomat ve tüccarın yarattığı tehdit, yaşanan zamanla ve yerle ilgili iken misyonerler; okullar vasıtasıyla gelecek için bir tehdit yaratmışlardır (Deringil, 2002:119).

Türkiye’de uzun yıllar çalışan Misyoner George White, eğitimi kullanarak amaçlarına ulaşmaları hususunda şunları söylemekteydi: “sorun Ermenilerin iyiliği için mümkün olan en yararlı işi hangi yoldan yapacağımızdır. Onlarla ilgili işe doğru uçtan başlamak için ilkokullar açmalıyız. Bir çocuğun kafasında yetişkininkinden daha kolay iz bırakılabilir” (Küçüköğlü, 2005: 86).

Misyonerler Ortadoğu genelinde açtıkları eğitim kurumlarıyla yöredeki azınlık halkları Protestan ya da Katolik bir eğitimden geçirmişler ve böylelikle yöre Hristiyanlarının misyonerlerce temsil edilen Protestan ya da Katolik kiliseye bağlanmaları sağlanmıştır. Bu eğitim kurumlarının Hristiyan din eğitimi verme yanında bir diğer işlevi de genellikle Osmanlı idaresi altında bulunan bölgelerde yaşayan gayrimüslim halk arasında Amerikan, İngiliz benzeri Batı ulusların siyasi amaçlarına paralel olarak etnik- ayrımcı bir anlayışın oluşup gelişmesini sağlamak olmuştur (Gündüz, 2006: 76).

Misyonerler; okullarında verdikleri modern eğitimle Ermeni ve Rumların uluslaşmasına önemli katkılar sağlamışlardır. Okullar en iyi nüfuz etme alanlarıydı. Misyonerlik faaliyetleri vasıtasıyla emperyalist ülkeler, Osmanlı ülkesinde kendisine vatandaş gibi gönülden bağlı destekçiler, taraftarlar edinmişlerdi. Osmanlı ülkesinde misyonerlerin el attıkları azınlıklar görünüşte Osmanlı vatandaşıydı, Osmanlı topraklarında yaşıyordu, Osmanlı devletinde ticaret yaparak zengin oluyordu, fakat bu insanların gönlü, kumandası emperyalist ülkelerin ellerinde oluyordu. Emperyalist ülkelerin çıkarları için çalışıyorlardı. Bunu kendilerine bir görev addediyorlardı. Mesela; Lübnan’daki Marunî Hristiyanların çocukları, Fransız misyonerler tarafından eğitilmişti. Fransızlar, Cizvitlerin çalışmaları sayesinde Lübnan’daki Marunîler arasında gerçek bir mevcudiyet kurmayı başarmışlardı. Lübnan’daki Marunîler; 1870 yılındaki Fransa ve Prusya arasında savaş çıkınca 15000 kadar gönüllü Marunî Fransız saflarında savaşmıştı. Hâlbuki 1877–78 Osmanlı- Rus savaşında, Lübnan’daki Marunîler kendi ülkeleri için bir gönüllü birliği oluşturma gereği bile duymamışlardı (Deringil, 2002:127).

ABCFM’nin dış ilişkiler sekreteri James L. Barton; Türkiye’deki misyoner okulları için şunları söylemektedir: “Türkiye’deki bu modern eğitim kurumları bu ülkenin insanların yaşam, düşünce, adet ve alışkanlıklarını yeniden biçimlendirmede önemli bir güçtür. Bu okullardan çıkan erkek ve kadınlar bilgi isteyen mesleklerde olduğu gibi iş ve ticarete ön sıralarda yer almaktadırlar. Misyoner okullarının eski öğrencilerinin büyük bir kısmı şimdi Avrupa ve Amerika’nın varlıklı tüccar ve işadamlarıdır. Bu adamlar vasıtasıyla fabrikalarımızın ürünleri ve Batı’nın makineleri Doğunun bu bölümüne artan oranlarda girebiliyor, bunun karşılığında Türkiye’nin ürünleri de bize ulaşıyor. Sık sık ifade edildiği gibi, Türkiye’deki Amerikan Kolejlerini kurmak ve desteklemek için Amerika’dan gönderilen paranın, bu ülkeyle artan ticaret sayesinde, yüklü faiziyle birlikte fazlasıyla geri ödendiğini söylemek doğru olacaktır” (Kocabaşoğlu, 2000: 18).

Eğitimin ve eğitim kurumlarının siyasi, dini, sosyal, kültürel her yönden en iyi nüfuz etme aracı olduğunu gören misyoner örgütlerinin hemen hemen hepsi eğitim ve

okul işine girmişlerdir. Bu maksatla Osmanlı İmparatorluğu'nda okullar açmışlardır. Yabancılar tarafından açılan okullar özellikle 1870–1890 yılları arasında yoğunluk göstermiştir.

Aşağıdaki tabloda Osmanlı Devleti'nde açılan yabancı okullar ve bunları açan veya destekleyen devletler verilmiştir.

Çizelge 2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Ülkelerin Açtığı Okullar

Devletler	Okul Sayısı
Fransa	72
İngiltere	83
Amerika	465
Avusturya	7
Alman	7
İtalyan	24
Rus	44 (Beyrut)
İran	2
Yunan	3 (İzmir)

Kaynak: Vahapoğlu (1992: 117).

Osmanlı Devleti'nde misyoner okulları hızla çoğalmıştır. Misyoner okullarının çoğu da ruhsatsız olarak açılmıştır. Misyonerler zaten ruhsat almaya pek de gerek duymamışlardı. Sultan II. Abdülhamit'e verilen raporda; 284 yabancı okulun Sultan II. Abdülhamit tahta çıkmadan önce açıldığı, Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren 392 Protestan okulundan ise sadece 51'inin ruhsatlı olduğu belirtilmiştir (Akyüz, 1993: 28).

1910 yılında Osmanlı topraklarındaki Amerikalı misyonerlere ait okullar şöyleydi: Ana ve İlkokul; 395, öğrenci mevcudu 19243, Orta dereceli okullar: 29; öğrenci mevcudu 3012, Kolejler (yüksekokullar); 6; öğrenci sayısı ise 1219'dur (Sakaoğlu, 2003: 88).

Osmanlı İmparatorluğu'nun okulların ruhsat alıp almadıklarını daha sıkı denetlemeye başlamaları üzerine Amerikan elçiliği, Maarif Nezaretine başvurarak 400 kadar Amerikan okulu için ruhsat istemiştir. Maarif Nezareti bu başvuruyu onaylamayınca Amerikalılar, içine oldukça geniş sayıda misyoner müessesesini alan 10 Amerikan müessesesi için yeniden başvurmuşlardır. Bunlara 3 Mayıs 1907 yılında ruhsat verilmiştir. Bu Amerikan müesseseleri ise şunlardır (Güngör, 2005: 130–131):

1. Kayseri ve Talas'taki Kız ve erkek mektepleri
2. Tarsus'taki Amerikan Koleji
3. Selanik'teki Mabet ile misyonerlere ait evler ve binalar
4. Van'daki kız ve erkek mektepleri, yetimhane, hastane, eczane ve misyonerlere ait ev ve binalar
5. Selanik'teki sanayi ve ziraat mektebi
6. İzmir'deki kız ve erkek mektebi
7. Adana'daki kız mektebi ile misyonerlere ait ev ve binalar
8. Sivas'ta kız ve erkek mektepleri, mabet ve misyonerlere ait evler
9. Maraş'taki kız koleji ve Protestan İlahiyat Okulu ile mekteplere ve misyonerlere ait binalar.
10. Beyrut'taki kolej ve buna ait binalar.

Yukarıdaki parçadan da anladığımız gibi misyonerler sadece bina saymamışlar, 10 adet şehri saymışlar ve bunlar içindeki misyonerlere ait bütün müesseseleri kastetmişlerdir.

Misyonerlerce sayılan kurumlar yeri, nitelikleri ve faaliyetleri itibariyle ana istasyonlardır. Belirtilen kurumlar sadece okullar olmayıp, okuluyla, hastanesiyle, eczanesiyle, yetimhanesiyle, misyoner ikametgâhlarıyla tam teşkilatlı kurumlardır. Bu okullar; en etkin, en faal ve siyasi yönden en önemli okullardır. Aynı zamanda yukarıda zikrolunan bu yerler; siyasi amaçlar için en elverişli yerlerdir. Bu yerler sadece öğrenci eğitmek için değil, onların ailelerini ve yöre halkını etkilemek için de uygun yerlerdi (Haydaroğlu, 1990: 143–144).

Yabancı Okulların Amaçları Genel Olarak Şunlardı (Ertuğrul, 1998: 202–203)

1. Faaliyet gösterdikleri bölge halkı arasında Hristiyanlık inancını yaymaktır.
2. Mensubu bulunduğu yabancı ülkenin, Osmanlı Devlet'i üzerindeki emellerinin takipçisi olmak ve Osmanlı Devleti'ni bölmektir.
3. Avrupa ve Amerika sanayinin ihtiyaç duyduğu hammadde için, yeraltı ve yerüstü zenginliklerini araştırmak ve bu yerlerde faaliyet göstermek.
4. Her türlü siyasi ve iktisadi hareketleri desteklemek ve muhtemel bir karışıklığa zemin hazırlamak
5. Osmanlı topraklarını sömürge haline getirecek fikri yapıyı, okullar kanalıyla gerçekleştirmek
6. Azınlık ve Yabancı okullarında okuyan öğrencileri amaçları doğrultusunda yetiştirip bir "seçkinler grubu" oluşturmak, bunlar eliyle de Türk Devlet politikasını etkilemek hatta güdümüne almaktır.
7. Görünüşteki amaçları ise kendi vatandaşlarının eğitim ihtiyacını karşılamak, onları kültürel yönden desteklemek ve geliştirmektir.

Azınlık ve Yabancı Okullarına Duyulan İlginin Nedenleri İse Şunlardı (Ertuğrul, 1998: 264):

1. Zengin ve elit tabaka çocuklarını, iyi bir eğitim görmesi, yabancı dil öğrenmesi ve Avrupa tarzı eğitim görmesi için bu okullara göndermiştir.
2. Dönemin şartlarına göre, modern tarzda bir yapıya ve eğitim öğretim imkânına sahip bu okullar geniş bir kitleyi etkilemiştir.
3. Azınlık ve Yabancı Okulları eğitim- öğretim yoluyla çevrelerindeki ekonomik üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Türk okullarının yetersiz kalması, bu okullara olan ilgiyi artırmıştır.
4. Azınlık ve Yabancı Okulları, bilgi, beceri ve teknolojiyi zamana uygun pratiklerle vermekteydiler.
5. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki ekonomik sıkıntılar da öğrencilerin yabancı okullara giderek ekonomik bağımsızlıklarına sahip ve bir meslek sahibi olmak istiyorlardı.
6. Yabancı Okullar hakkındaki mübalağalı propagandalar da bu okullara olan ilgiyi artırıyordu.

Misyoner okullarının birçok eksiklikleri aksaklıkları da bulunmaktaydı fakat bu yönleri genellikle gözden uzak tutuluyordu. Mesela; Maraş'taki okulların düzenli bir programları yoktu, zaman zaman öğretmen yetersizliğinden okulların bir yıl açılmadığı oluyordu. Abartılı reklâmlarla misyonerler okulların eksik yönlerini kapatıyorlar ve her şeyin çok iyi işlediği izlenimini veriyorlardı. Hâlbuki o dönemdeki misyonerlerin mektup ve raporları incelendiği takdirde misyoner okullarının birçok eksikleri olduğu de görülmektedir.

Osmanlı devleti de özellikle Sultan II. Abdülhamit Han zamanında görkemli binalarda Rüştîyeler ve İdadiler açarak, halk'ta misyoner okullarına karşı olan ilgiyi

azaltmak ve devlet okullarının kalitesini yükseltmek yolunu tercih etmiştir (Sakaoğlu, 2003: 88).

Misyoner ve yabancılar tarafından açılan okullara Müslüman halktan pek bir rağbet yoktu. Asıl talep Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklardan gelmekteydi. Misyonerlerin mektupları da bu durumu teyit etmekteydi. Örneğin; “London Times”ın Editörü; T. Chemery’in, 17 Ocak 1880 Tarihli, Tilman Trowbridge’e yazdığı mektup’ta: “Oralarda halkta çocuklarını iyi okullara göndermek için bir istek var. Bu zamanda onların yönünü yapmak için Müslümanlar izole olmuş olarak kalıyor. Fakat Rum ve Ermenilerin ticari evleri ülkede her yıl artıyor. Talep daha ziyade Hristiyan azınlıktan geliyor, Müslümanlardan değil” PABCFM, (Reel 645, No:525).

Osmanlı İmparatorluğunda yabancı okullara devam eden Türk ve Müslüman öğrenci sayısı, 1900’e kadar %10–15 dolayında iken, 1910’dan itibaren %60’a, Cumhuriyet döneminde ise %75’e çıkmıştır (Sakaoğlu, 2003: 88).

2.5. Misyonerlerin Türkiye’deki Amaçları

Haçlı ordularının kuvvet kullanarak yapamadığı şeyi vaaz ve nasihatle, kitaplarla, risalelerle, mektep ve hastanelerle yapmak üzere silahsız bir misyoner ordusu Osmanlı imparatorluğuna akın etmişti. Bunların vazifesi her şeyden önce, imparatorluk hudutları içindeki yerli Hristiyan kiliselerini ıslah ederek bu cemaatleri cahil bir yığın olmaktan kurtarıp, Türklerin karşısına bir kuvvet halinde çıkarmaktı (Güngör, 2005: 12).

Misyoner örgütleri misyonerlere maksatlarının haçlı seferleriyle yapılamayanları yapmak olduğunu açıkça söylüyorlardı. Örneğin; Osmanlı topraklarına gönderilen iki misyonere; Pinkwy Johnston ve Benjamin Schneider’e ABCFM tarafından gönderilen talimat mektubunda: “Bir fetih savaşına girmiş askerler olduğunuzu unutmayın. Ve her ne kadar mücadele manevi alanda, kafanın kafayla, kalbin kalple mücadelesi ise de ve sizin silahınız Tanrı’nın inayeti ile güçlendirilmiş manevi bir silahsa da Napolyon’un askeri girişimlerdeki kadar araştırma, bilgi ve düşünmeye ihtiyaç gösterir. Bu mukaddes ve vaat edilmiş topraklar silahsız bir Haçlı Seferiyle geri alınacaktır” (Kocabaşoğlu, 2000: 26–27).

Yine Ortadoğu’da misyoner olarak faaliyetlerde bulunmuş olan İngiliz yazar W. A. Rice 20. yüzyılın başlarında yayınlanan ve Müslümanlar arasındaki misyonerlik faaliyetlerini konu alan kitabına başlık olarak “Crusaders of the Twentieth Century or the Christian Missionary and the Muslim” (Yirminci Yüzyıl Haçlıları ya da Hristiyan Misyonerliği ve Müslümanlar.)’i seçmişti. Bu başlık da gayet açık bir şekilde Misyonerlik ve Haçlı zihniyeti arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tarihte Haçlı Seferleri esnasında Hristiyanların gerçekleştirmeye çalıştığı fakat başaramadığı amaçları, değişik yöntem ve usullerle özellikle de yerli işbirlikçilerin de katkısıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar (Gündüz, 2006:7–8).

Yerli işbirlikçilerin olması emperyalist güçlerin işgal ettikleri yerlerde durabilmeleri için çok önemlidir. Örneğin; Napolyon, Mısır’ı işgal ettikten sonra ; “Bu topraklarda yeterince gücüm yok fakat mükemmel işbirlikçilerim var” demiştir (Macit, 2006: 586).

Misyonerler için Osmanlı İmparatorluğu’nun çok uluslu, çok dinli ve çok dilli mozaiği bulunmaz bir fırsattı. İslahat Fermanı, gayrimüslim uyruklara, kendi dinlerine ve kültürlerine dönük ilk, orta ve yüksek derecede okullar açma fırsatı vermişti. Bununla beraber, Katolikliği ve Protestanlığı yaymak için Fransa, İtalya, İngiltere, Almanya, Avusturya ve Amerika kilise çevreleri yarış halinde Osmanlı topraklarında

okullar açmaya başlamışlardır. Bu sayede ticari, kültürel ve de siyasi çıkarlarına hizmet edecek yerli unsurları yetiştirmeye başlamışlardır (Sakaoğlu, 2003: 87).

19. yüzyılda Osmanlı devletinin ekonomik ve askeri yenilgileri Müslüman halkın kendini gayri Müslimlerden üstün görme gücünü yitirmesine neden olmuştu (Vahapoğlu, 1992: 44).

Misyonerler, mensubu buldukları devletlerin öncü kuvvetleri gibi hareket etmişlerdir. Faaliyet gösterilecek ülke, yıllar önce misyonerlerin akınına uğradı. Misyonerler çeşitli perdeler altında faaliyet gösterecekleri ülkenin kültürel, siyasi, dini, askeri, ekonomik vs. bütün yönlerini tetkik edip, kültürel, ekonomik ve stratejik envanterini çıkarıp mensubu buldukları devletlere ulaştırırlardı. Bu yüzden misyonerlerin faaliyet sahaları Hristiyan ülkelerin ve devletlerin ticari bir art ülkesi olarak kabul edilirdi (Tozlu, 1991: 17).

Aşağıdaki sebeplerden dolayı misyonerler Türkiye'ye özel bir ilgi göstermişlerdir ve de göstermektedirler (Macit, 2006:520).

- 1.) Kiliselerin tarihi Anadolu'da başlamıştır. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde kurulan 7 kilise bu topraklarda kurulmuştur.
- 2.) İznik ve Kadıköy konsülleri bu topraklarda yapılmıştır.
- 3.) İstanbul; Hristiyanlığın hürriyete kavuştuğu yerdir. Konstantin zamanında İstanbul Hristiyanlığın merkezi olmuştur.
- 4.) Ayasofya Hristiyanlığın en görkemli kutsal mekânlarından.
- 5.) 12 havariden biri olan Bartholomeo, Anadolu'da yaşamış ve faaliyetlerde bulunmuştur.
- 6.) Misyonerliğin stratejisini Paul, Tarsus'ta doğmuştur.

2.6. Misyonerlerin Müslümanlara ve Türklere Bakışları

Misyonerlerin zihinlerinde Türkler için pek de olumlu bir imaj yoktu. Üstelik misyonerlere göre Türkler normal bir insan olarak dahi kabul edilmemekteydi. Misyonerler sık sık İslamiyet ve Müslümanlara hakaret etmekten kendilerini alamamışlardır. Mesela: Misyoner Dr. Muhleisen Arnold, İslam ve Müslümanlar için; “Müslüman dini arzın beşte bir bölümüne yayılmakla kalmamış, Müslüman kandırmacısı ve despotluğu mahvedici etkisini Filistin, Suriye, Arabistan, Mısır ve Küçük Asya'ya dek genişlemiştir.(...) Bu tiksindirici perişanlık, olmaması gereken yerlerde hala durmaktadır.(...) Müslümanların ruhları İblisten geri alınmalıdır ” diyerek İslam'a olan düşmanlığını ifade etmiştir (Deringil, 2002:139).

Osmanlı topraklarına ilk ayak basan Amerikan Board Örgütü'nün misyonerlerinden Levi Parsons, 14 Ocak 1820 yılında İzmir'e geldiğinde: “Tanrı'nın yardımıyla, bu kudretli günah İmparatorluğunu tamamen yıkacak bir sistem kurmaya and içtiğini” yazmıştır (Şimşir, 2005: 17). Daha sonra Levi Parsons ve Pliny Fisk, Anadolu'daki aşiretlerin yerleşme alanlarını, göreneklerini ve hayat tarzlarını raporlar halinde Amerika'ya sunmuşlardır (Macit, 2006: 521).

Önde gelen Amerikalı misyonerlerden olan ve Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'nun yıllarca müdürlüğünü yapan daha sonra da Antep'te Merkezi Türkiye Koleji'ni kuran Tillman C. Trowbridge de Anadolu'da yaptığı gezinin sonunda 1858 yılında Türkler için şunları yazmıştır: “Türklerin gerek insan olarak kendileri, gerekse tüm toplumsal kurumları ilkeldir. Bunun bir nedeni ırksal ise, bir nedeni de dinseldir. Türkler Hristiyanlaştırılmadıkça ve tüm kurumları Batılaştırılmadıkça kurtuluş yoktur. Kurtuluşun yolu ise Osmanlı İmparatorluğundaki Hristiyan halkları bir bir Protestanlaştırmak ve özgürleştirmektir” (Kocabaşoğlu, 2000: 53–54).

Protestanlığın kurucusu olan Luther, Türkler için: “Kılıç’tan geçirilmesi gereken yaratıklardır.” İfadesini kullanmıştır. Çünkü Türkler, misyonerlere göre İslam’ın yayıldığı coğrafyayı genişlettiği ve İstanbul’u alarak Hristiyanlığın yayılmasını engellediği için barbardırlar (Macit, 2006:520).

Londra Misyoner Teşkilatı başkanı: “Biz İngilizlerin müreffeh ve saadet içinde yaşaması için Müslümanlar arasına nifak tohumları ekmemiz lazımdır” diyerek zihniyet olarak kendi çıkarları için çok rahat bir şekilde gayri ahlaki unsurları dahi kullanmaktan çekinmeyeceklerini göstermişlerdi. (Küçüköğlü, 2005: 43).

Misyonerlerin ve misyoner örgütlerinin arkasındaki emperyalist güçler de misyonerlerden farklı düşünmüyorlardı. Örneğin; İngiltere’nin Başbakanı Gladstone 19. yüzyıl sonlarında Türkler için şunları söylüyordu: “İnsanlığın tek insanlık dışı tipi Türklerdir” (Küçüköğlü, 2005: 58).

1901 yılında ABD başkanı seçilen Theodore Roosevelt, 1898 yılında şunları söylüyordu: “Dünyada herkesten önce ezmek istediğim iki güç İspanya ve Türkiye’dir” (Kocabaşoğlu, 2000: 20).

Yukarıdaki görüşler sadece bu kişilerin şahsi görüşleri olmayıp bu ve benzeri sözler ve düşünceler misyonerlerin ortak bakış açılarını göstermektedir. Misyonerler dünyaya, diğer milletlere ve toplumlara Hristiyanlık taassubunun ve haçlı zihniyetinin etkisiyle ve at gözlüğü ile bakmaktadırlar.

3. MİSYONERLERİN MARAŞ'TAKİ FAALİYETLERİ

3.1. Misyonerler Açısından Maraş'ın Yeri ve Önemi

Misyonerler; okul açacakları yerlerde birtakım özellikler aramışlardır. Bu özellikler ise şunlardır:

1. Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik topluluklarla huzursuz olduğu ve devletin bütünlüğüne yönelmiş bir tehlikenin bulunduğu bölgeleri tercih etmişlerdir. Bu tür bölgelere ihtiyaçtan çok fazla okul açmışlardır.

2. Okul açmak için stratejik öneme sahip bölgeleri tercih etmişlerdir.

3. Ülkenin yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin bulunduğu bölgeleri tercih etmişlerdir.

Okul kurmak için seçtikleri bölgelerde kendi vatandaşlarının ise ya çok az veyahut da hiç olmadığı görülmüştür (Ertuğrul, 1998: 205).

Maraş şehri de yukarıdaki özelliklere sahip olduğu için misyonerlerin dikkatini çekmiş ve birçok misyoner teşkilatı Maraş'ta faaliyetlerde bulunmuştur. Maraş, Osmanlı Ülkesi'nde çok stratejik bir konuma sahip, Ortadoğu'ya açılan güzergâh üzerinde kurulmuş tarihi bir şehirdir. Bu şehirde XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ekseriyetini Ermenilerin oluşturduğu birçok azınlık yaşamaktaydı. Bu etnik çeşitlilik misyonerlerin özellikle ilgi ve alakasını çekmiştir.

Misyoner faaliyetleri içerisinde Maraş'ın ehemmiyeti, diğer bazı Anadolu şehirlerinde olduğu ve yukarıda zikredildiği gibi misyonerlik için, demografik açıdan uygun bir dokuya sahip olmasından kaynaklanıyordu. Bu nedenle de Amerikalı misyonerler de Maraş'a bir misyoner istasyonu tesis etmekte geç kalmamışlardır. Misyonerlerin hedefleri açısından bu adım o kadar önemliydi ki kendi deyimleriyle artık Maraş "işgal edilmiş" kabul edilebilirdi (Doğan, 2004: 274).

Anadolu'yu muhtelif misyon bölgelerine ayıran Amerikalı misyonerler, Anadolu'daki faaliyetin esas olarak Ermenileri kapsayacağı kesinlik kazanınca, daha önce Batı Türkiye misyonu olan misyonun adını Ermeni misyonuna dönüştürmüşler, 1856 yılında da Ermeni misyonunu Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Maraş, Güney Ermenistan misyonu içerisinde yer almaktaydı. Maraş'tan başka bu misyon dairesinde Antep ve Antakya gibi şehirler de bulunmaktaydı (Doğan, 2004: 274).

1860 yılından sonra, Ermenilere yönelik misyonerlik faaliyetlerinin üç misyon çerçevesinde yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Bunlar; Batı Türkiye Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu ve Merkezî Türkiye Misyonu'dur. Maraş, Antep, Halep, Adana ve Antakya; Merkezî Türkiye Misyonu'nun 1870 yılındaki istasyonlarıydı. Bu istasyonun merkezi ise Antep kenti idi.

Üç misyon içerisinde, Protestan Cemaati en yüksek olan bu misyonun, adı geçen merkezlerde, ilkokuldan yüksekokula kadar eğitim kurumları açarak ciddi bir eğitim faaliyeti içine girdikleri anlaşılmaktadır. Zira, misyonerlerin hedeflerine ulaşabilmeleri için kullanmayı düşündükleri araçlardan biri din, diğeri de eğitimdi. Nitekim misyonerlerin bu kanallardan hareketle amaçlarına ulaşmaya çalıştıkları görülmektedir (Doğan, 2004: 275).

1320/1904–1905 tarihli Halep Vilâyeti Salnamesine göre Maraş'ta %27 gayr-i Müslim yaşarken, bu nüfusun %26'sı Hristiyanlardan teşekkül etmiş olup, büyük çoğunluğu da Ermeni idi (Doğan, 2004: 275).

Çizelge 2.2.1904–1905 Yıllarında Maraş Kazası'nda Nüfusun Dinî Açıldan Dağılımı

	(1)Müslümanlar	(2)Hristiyanlar	(3)Museviler	Toplam
Sayıları	43728	16352	212	60292
Yüzdeleri	%73	%26	%1	%100

Kaynak: Doğan (2004: 275).

Maraş coğrafi olarak, Çukurova'nın ve Antep gibi illerin üst kısmında özellikle güvenlik açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Hem Maraş'ın geçiş noktalarını kontrol edebilecek bir noktada bulunması, hem de ovadaki yerleşim yerlerinin Maraş olmadan güvende olmayacağı açıkltı (Doğan, 2005: 635).

Misyonerlerin önceden okul açtıkları, kilise açtıkları yerlerle daha sonradan kendilerinin hamiliğini yapan devletlerin, özellikle I. Dünya savaşı Sonrasında, işgal ettikleri yerler arasında çok net bir benzerlik bulunmaktaydı. Katolik misyonerlerin hamisi olan Fransızlar; Çukurova'da ve güneyde Antep'te, Kilis'te ve Suriye'de işgallerinin devamı için ve bu yörelerde tutunmak için Maraş'ın coğrafi konum olarak çok önemli olduğunu biliyorlardı. Ayrıca, milli mücadele yıllarında, Fransızlar Maraş üzerinden, Sivas'ta ve iç Anadolu'da milli mücadeleyi yürüten M. Kemal ve arkadaşlarını da Maraş üzerinden Sivas'a geçerek etkisiz hale getirmek istemiştir. Fakat Fransızlar Maraş'ta tutunamayınca Çukurova ve Antep ve Kilis gibi şehirlerde de tutunamamışlardır.

Milli mücadelenin doğuşunu ve organize olmasını engellemek isteyen işgal güçleri, Kurtuluş savaşı yıllarında Anadolu'daki milli hareketin önderlerini, Sivas'ı işgal etmekle tehdit etmişlerdir. Özellikle Fransız General Sivas'ta kongre yapılması halinde şehri işgal edeceklerini belirtmiştir. Fakat Maraş üzerinden Sivas'a geçip Anadolu'daki milli mücadeleyi doğmadan boğmak isteyen işgalciler Maraş'ta tutunamayınca daha da ileri gitme hevesinden vazgeçmişlerdi.

Maraş'ta Amerikalı Misyonerlerin yanı sıra Alman, Fransız ve İngiliz gibi diğer Avrupalı devletlerin desteklediği misyonerlerde faaliyetlerde bulunmuşlar de çeşitli okullar açmışlardı.

Çizelge 2.3. Alman Misyonerlerin Maraş'taki Müesseseleri

Bulunduğu Yer	Müessesenin İsmi	İrade ve İnşa Tarihi
Maraş,Divanlı Mahallesi	Alman Erkek İbtidai Mektebi	30 Aralık 1909
Maraş,Divanlı Mahallesi	Alman Rüştü-İdadi Erkek Mektebi	
Maraş,Divanlı Mahallesi	Alman Rüştü-İdadi Kız Mektebi	1911
Maraş	Alman Hastanesi	1904
Maraş, Kümbet Mah.	Beitsholom Erkek Yetimhanesi	1898
Maraş, Divanlı Mah.	Bethel Kız Yetimhanesi	

Kaynak: Mutlu (2005:104) ve Kerr (1973: 74).

Çizelge 2. 4. 1901 Yılında Fransa Destekli Katolik Misyonerlerin Maraş'taki Okulları

Liva	Mektebin İsmi	Mensup Olduğu Millet	Mektebin Derecesi	Talebe Adedi	İnas	Mektebin Tarihi	Ruhsat Tarihi
Maraş	Fransız	Fransa	Rüşdi	5	40	Meçhul	Ruhsatsız
Maraş	Fransa Katolik	Fransa	İbtidai	80	85	Meçhul	Ruhsatsız
Maraş	Fransa Katolik	Fransa	İdadi	30	20	Meçhul	Ruhsatsız
Maraş	Fransa Katolik	Fransa	İbtidai	25	-	Meçhul	Ruhsatsız
Maraş	Fransa Katolik	Fransa	İbtidai	25	10	Meçhul	Ruhsatsız
Maraş	Fransa Katolik	Fransa	İbtidai	25	15	Meçhul	Ruhsatsız

Kaynak: Doğan (2005:639).

Tablodaki ibtidai okullar; Bunduk, Murçukderesi, Büyükköy (Yenice kale), ve Döngel gibi Maraş'a bağlı köylerde Fransız Katolik misyonerlere ait olan okullardı (Mutlu,2005:171).

3.2. Amerikalı Misyonerlerin Maraş'a Gelişleri

Amerikalı Evanjelik misyonerleri, Merkezi Türkiye Misyonundaki Ermeniler arasında 1847 yılında çalışmaya başlamışlardır PABCFM, (Reel:642, No:429). Evanjeliklerin Maraş'taki çalışmaları ise 1850'lerde başlamıştır. Maraş'a ilk misyoner 1855 yılında gelmiştir. Önceleri birçok yerli yardımcı, Ermeniler tarafından şehirden kovulmuştur. Çünkü Ermeniler, Protestanların bu şehirde yer edinmesini istememişlerdi PABCFM, (Reel:642, No:422).

3.3. Amerikalı Kadın Misyonerlerin Maraş'taki Faaliyetleri

Amerika'daki iç savaşla birlikte kadınlar da misyonerliğe soyunmuşlardır. Amerika'da kurulan ve daha sonra tıpkı Amerikan Board teşkilatı gibi dış dünyaya açılan ve aynı zamanda Anadolu'da da faaliyet gösteren bayan misyoner teşkilatları vardır. Bunlar; 7 Ocak 1868 yılında Boston'un Güney Kilisesinde kurulan *Woman's Board Of Missions* (WBM) ile 1868 yılı ekim ayında kurulan *Woman's Board Of Missions Of The Interior* (WBMI) adlı kadın misyoner örgütleridir (Kocabaşoğlu, 2000: 95).

Bu iki örgüt uzun yıllar BOARD'a para ve personel yardımı yaparak katkıda bulunmuştur. WBM'nin 1872 yılındaki katkısı ABCFM bütçesinin yaklaşık %8'i kadarken, bu oran 1912'de yaklaşık %27'i bulmuştur. Bu iki örgüt; *Woman's Board Of Missions* (WBM) ile *Woman's Board Of Missions Of The Interior* (WBMI) 1912 yılında Anadolu'da 3960 öğrencinin okuduğu orta ve lise düzeyindeki 16 kız okuluna para ve personel yardımı yapmaktaydı (Kocabaşoğlu, 2000: 96).

Kadın misyoner örgütlerinin Maraş'taki faaliyetlerinde ise bu örgütler özellikle kız öğrencilere yönelik olarak faaliyet gösteren okulları finansa etmişler ve bu tür okullarda bayan öğretmenler istihdam etmişlerdir. Aynı zamanda kırsal kesimleri gezerek vaazlar etmesi için yerel halktan yetiştirdikleri bayanları İncil Okuyucu kadın olarak istihdam etmişlerdir. Misyonerler herhangi bir yere öğretmen göndermek istediklerinde ilk önce yerli öğretmen yeni öğretmenle birlikte o yere gidip, nasıl çalışacağını yeni öğretmene gösteriyorlardı ve misyonerler de yıl içinde ziyaret edip işlerin nasıl gittiğini tespit ediyorlardı PABCFM, (Reel:644, No:268).

Maraş'taki Amerikalı kadın misyonerler dış istasyonlarda, kızların, erkek öğrencilerle birlikte devam edebileceği veya sadece kızların gidebileceği ilkokulların faaliyet göstermesi için 1872 yılından itibaren faaliyet içine girmişlerdir. Bu maksatla 1872-73 yılında Maraş'ın Yerebakan köyünde 8 kadının da ders gördüğü küçük bir okul açılmıştı. Okulda kız-erkek karışık eğitim almaktaydı ve okulun yönetimi Eve Terekiyan adlı bir bayandı. Aynı zamanda Haçin'de (Saimbeyli) kadın misyonerlerin desteklediği; Kızlar okulunda 25 öğrenciye dersler verilmekteydi ve Saimbeyli'de; İncil okuyucular olarak çalışan bayanlar bulunmaktaydı. Elbistan'da ise kadın misyonerlerin desteklediği okulda 30 kız ve 50 kadına eğitim verilmekteydi. Zeytin'de ise kız ve erkeklere karışık eğitim verilen okulda 55 öğrenci eğitim görürken 17 adet düzenli olarak çalışan İncil okuyucu vardı PABCFM, (Reel:643, No:95).

Çizelge 2.5. Maraş İstasyonu 1875 Yılı Bayan Board Örgütü Mali Raporu

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner maaşları: Mrs. Coffing:8250 Miss William:8250:16500	16500 Kuruş
Board Kız Okulu: 20 öğrencinin masrafları: 8000	8000 Kuruş
Lise öğretmeni:800, Kitaplar:300, Tur Masrafları: 800	1900 Kuruş
İncil Okuyucular: Zeytin:1050 Haçin:1250, Yere Bakan:1250, Fındıcak:1500, :	5050 Kuruş
Kız Okulları: Elbistan:675, Sis:600, Yarpuz:675	1950 Kuruş
Turlar: Amerikalı öğretmenler:2500, Yerli öğretmenler: 800 kuruş	3300 Kuruş
Maraş Bayan Board Bütçesi toplam:	38600 kuruş

Kaynak: (PABCFM, Reel:643, No:21).

1874 yılında Maraş'taki kadınlara yönelik olarak çalışan misyoner okulları Alex Coffing yönetiminde çalışmalara devam etmekteydi. Maraş'taki okullarda 10 bölümde birçok bayan öğretmen 350 öğrenciye dersler vermekteydi. Bir aileden 17 kız öğrenci ilk ve ortaokulda derslere devam etmekteydi. Bayan misyonerler; bir yandan da Maraş'taki I. Kilisenin Pazar okulu öğretmenleriyle ev ev dolaşıp bayanlarla

görüşmekteydiler. Aynı zamanda Elif isimli küçük bir Müslüman kız çocuğu da bu yıllarda misyoner okullarına devam ediyordu PABCFM, (Reel:643, No:96). Bu kız büyük olasılıkla daha sonra babası Protestan olan Mustafa isimli akli sorunları olan bir şahsın çocuğudur. Çünkü o yıllarda Müslüman ailelerin çocuklarından misyoner okullarına devam eden yoktur. Müslüman ailelerin çocukları 1880 yılından itibaren tek tük bu okullara devam etmeye başlamıştır.

1876 yılında Maraş'ta Miss Spencer, Y.L.Coffing, ve Miss Williams olmak üzere 3 bayan misyoner bulunmaktaydı.

Çizelge 2.6. Kadın Misyonerlerin 1876 yılında Maraş'taki Faaliyetleri

Yerleşim Yeri	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Okutulan Kadın Sayısı	Yardımcı
Maraş	10			
Elbistan	1	20 kız, 25 erkek		
Yarpuz	Yok			
Şardere	-		15	1
Haçin	1	40 kız öğrenci	35	
Sis	1	7-8 öğrenci	5	
Fındıcak	Yok			
Gavur Köy	Yok			

Kaynak: PABCFM, (Reel:643, No:98).

1876 yılında Yarpuz'da düzenli öğretmen istihdamı yoktu. Vaizin karısı Maraş'taki misyoner okullarından mezun olmuş ve kadınlara eğitim vermeye başlamıştır PABCFM, (Reel:643, No:98). Maraş'taki kız okulunda okuyan kızlar, öğretmen olarak gönderildikleri köy ve kasabalarda papaz ve vaizlerle evlendiriliyordu, papazlar ve vaizler erkek cemaati yönlendirirken, bayanları da Maraş'taki Kız okulundan mezun olmuş eşleri yönlendirip eğitiyordu.

Maraş'ta misyoner kadınlar 1876-77 yılında, Maraş II. Protestan Kilisesinin kadınlarını eğiterek onları "İncil Okuyucular" olarak çalıştırmaya başlamışlardır. Bu kadınlar; diğer Protestan olmayan Ermeni kilisesinden gelen kadınlara dersler vermeye başlamıştır. Misyonerler daha ziyade koordinatör olarak çalışmaktaydılar ve de profesyonel bir eğitim ve öğretim söz konusu değildi. Asıl maksat iyi bir dinsel eğitimden ziyade kısa zamanda yerli taraftarlar kazanmak için onları en kısa zamanda nasıl Protestan yapabiliriz gayretiydi PABCFM, (Reel:643, No:99).

Misyonerler ileride misyoner olarak kullanacakları veya dış istasyonlarda kullanacakları kızların eğitimi için ise daha çok emek ve para sarf etmekteydiler. Mesela, 1876-77 eğitim döneminde; Haçin ve Zeytin Kiliseleri Maraş'a birer fakir kız göndermişler ve bu kızların yol, kitap ve giysi masraflarını karşılamışlardır. Aynı eğitim yılında Maraş Okul Komitesi de 4 kıza 30 dolar vererek onları Antep'e göndermeye karar vermiştir PABCFM, (Reel:643, No:99).

Misyonerler yerli öğretmenleri eğiterek onlara kendi altlarında eğitim verdiriyorlardı. Yerli öğretmenleri kendileri teftiş ediyor ve onlara danışmanlık yapıyorlardı. Dersleri bölüyorlar ve her öğretmen kendi bölümündeki derslere giriyordu. PABCFM, (Reel:644, No:311). Misyonerler, bir yandan da yerli öğretmenleri eğitmek istiyorlardı. 1872 yılında Maraş'taki misyoner örgütü, yerli öğretmenlerin eğitilmesi için 2000 kuruş kaynak ayırmıştı PABCFM, (Reel:644, No:268).

1880 yılına gelindiğinde misyonerlerin Maraş'taki masrafları ve harcamaları; yeni çalışma alanlarına girdikleri için % 30 artmıştı. Buna rağmen misyonerlerin, Maraş'taki tüm çalışmaları ekonomik olarak kendi kendini finansa etmeye başlamıştı. Böylece BOARD'ın 3 temel ilkesinden olan kendi kendine yeterlilik (self-supporting) ilkesi gerçekleştirilmiş oluyordu. Amerikalı Misyonerlerin Türkiye'deki 3 Temel İlkesi şunlardı PABCFM, (Reel:643, No:68):

1. Kendi kendine yeten ve çoğalan kilise
2. Yerli halkın eğitimi
3. Geniş şekilde İncil satış

Misyonerler de yıldan yıla insanların ekonomik olarak faaliyetlere olan katkılarını artırmaya çalışmaktaydılar. Aynı zamanda BOARD'ın yükünü de aynı oranda azaltmak istemiyorlardı; çünkü yeni kaynaklarla ve BOARD'dan gelen yardımlarla yeni yerlerde ve yeni alanlarda faaliyetler gerçekleştirmeyi amaçlıyorlardı PABCFM, (Reel:644, No:311). Fakat ABFCM'nin merkezi Boston'dan ise harcamaların kısılması isteniyordu PABCFM, (Reel:643, No:101).

Çizelge 2.7. Maraş İstasyonu 1881 Yılı Bayan Board Örgütü Mali Raporu

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner maaşları: Mrs. Coffing:9000 + Miss spencer:9000:18000 İncil okuyucu, Yardımcı:900	
Female Boarding Okulu: kadın yönetici:1500, Yerli görevli:1200, 25 kız (toplam öğrenci sayısı olabilir)öğrenciye yardım:15000 Öğretmen kütüphanesi:1000 kr. Kızlarla beraber yapılan turlara: 1000 Yerli öğretmen:6000, Yerli sekreter:600 Toplam bütçesi:26300	
Okullar ve İncil Okuyucular: Adana; 5 öğretmen, 2 İncil okuyucu (halk 3200 kuruş verdi)kalan: 6066 Haçin Kız Lisesi: 800 + İlkokul:2400:3200+ İncil okuyucu:2,(halk 1850 kr verdi) kalan:1850 kr. Zeytin Okulu: 300 + 2 İncil Okuyucu:1100 kr.+ kitaplar:200=1660 Elbistan Okulu: 300 + İncil okuyucu:300=600 Yarpuz okulu: 450 Şar okulu: 300 Yere Bakan Okulu: 300 Sis okulu: 300 + İncil okuyucu:100=400 Tarsus Okulu: 240 + İncil okuyucu:800 Gâvur Dere: 175, Fındıcak: 175 Vs. harcamalar	
Maraş Bayan Board Bütçesi toplam:	82742 Kuruş

Kaynak: PABCFM,(Reel:643, No:30).

Maraş'taki 1–2 küçük köy hariç bütün okulların masraflarının yarısını insanlar ödemeye başlamıştır. Mesela; Fındıcak Köyü, 1878–79 yılında köydeki öğretmenin maaşının yarısını ödemekteydi. Yerebakan Köyü; aynı yıl içinde öğretmene 300 kuruş ücret ödemişti ve 1880 yılında da 150 kuruş vereceğini belirtmişti. Şar Köyü; 1880 yılında öğretmenlerinin maaşının 3'te birini vermeyi taahhüt etmiştir. Yarpuz Kasabası da öğretmenlerinin maaşının 3'te birini ödemeyi kabul etmiştir. Haçin (Saimbeyli) Kasabası da 1880 yılında okul için ve Mr. Montgomery ve Mrs. Coffing'in uğraşları için 3000 kuruş vermeyi kabul etmiştir. Kadın öğretmen isteyen Sis Kasabasından da misyonerler, öğretmenin maaşının 3'te birini ödemelerini istemişlerdir PABCFM,(Reel:643, No:101).

Woman's Board Of Missions (WBM) ile *Woman's Board Of Missions Of The Interior (WBMI)*'dan başka Maraş'ta faaliyet göstermiş olan bir diğer kadın misyoner örgütü ise Genç Hristiyan Kadınlar Birliği (YWCA) idi. 1878 yılında Maraş'ta Genç Hristiyan Kadınlar Birliğinin 20 yerli üyesi ve 6 adet de danışma üyesi bulunmaktaydı PABCFM, (Reel:643, No:101).

Aşağıdaki Tablo 30 Haziran 1878 Yılına kadar olan zamanı kapsamaktadır.

Çizelge 2.8. Maraş'ta Board'a Bağlı Okullarda Çalışan Bayan Öğretmenler

		Board'ın Kilise veya Okulundaki Yılı	Kaç Yıllık Öğretmen	Hangi Kilisenin Üyesi	Öğretmenlik Yaptığı Yer
1	Tuwanda Topalyan	a 3	13	Maraş II. Kilise	Maraş
2	Marian Sapeng	a 3	1	Maraş I. Kilise	Kessap
3	Timan Çiligyan	a 3	3	Maraş III. Kilise	Maraş
4	Hach Goboow	3	13	Maraş II. Kilise	Maraş, Haçin, Sis
5	Hatoon Karacayan	a 3	7	Maraş II. Kilise	Maraş, Karaman
6	Gadar Kaffeciyan	a 3	4	Maraş II. Kilise	Tarsus
7	Tuwanda Çilingiryan	a 3	9	Maraş II. Kilise	Haçin, Zeytin, Maraş
8	Marian Abrahamyan	a 3	2	Maraş II. Kilise	Maraş
9	Eva Orakçıyan	a 3	5	Maraş II. Kilise	Haçin, Maraş Yerebakan,
10	Shamaram Hagopçıyan	a 3	1	Maraş I. Kilise	Maraş
11	Gadar Finiçıyan	a 2,5	1	Maraş II. Kilise	Maraş
12	Tegiea Kurracıyan	0	6	Maraş II. Kilise	Maraş, Elbistan
13	Gadar Tekeli	1	4	Maraş II. Kilise	Haçin, Maraş

14	Markarid Bayramyan	0	4	Maraş I. Kilise	Maraş, Haçin, Zeytin
15	Rakel Rookeyan	0	2	Maraş I. Kilise	Maraş
16	Kootçi Roderenk	0	3	Maraş II. Kilise	Maraş
17	Geji Zeytinli	0	2	Maraş II. Kilise	Maraş
18	Marian Garabetyan	0	4	Maraş III. Kilise	Maraş, Zeytin
19	Mariam Şirici	0	4	Maraş II. Kilise	Yarpuz, Maraş, Zeytin
20	Gohar Bajin	1,5	4	Maraş I. Kilise	Zeytin, Fındıcak, Şar
21	Fartor Hemciyan	0	4	Maraş II. Kilise	Maraş
22	Anna Bulgurcuyan	0	3	Maraş I. Kilise	Haçin, Yerebakan, Maraş
23	Kohar Muradiyan	0	1	Maraş II. Kilise	Maraş
24	Rakel Hahamyian	1	2	Maraş I. Kilise	Maraş
25	Antor Finiçiyian	0	2	Maraş II. Kilise	Maraş
26	Marian T. Sarkisyan	1	3	Maraş I. Kilise	Elbistan
27	Tuwanda Eranyan	0	2	Maraş II. Kilise	Maraş
28	Anna Sarayan	0	2	Maraş I. Kilise	Fındıcak, Maraş
29	Kootee Boyajen	0	2 yıl 3 ay	Maraş II. Kilise	Zeytin, Fındıcak
30	Sara Zeytinli	0	2,5	Maraş III. Kilise	Haçin, Maraş
31	Tuwanda Hocayan	0	1,5	Maraş II. Kilise	Maraş, Zeytin
32	Tuwanda Menengig	0	2	Maraş II. Kilise	Maraş, Zeytin, Gâvur Köy
33	Sara Kurracıyan	a 1	1 yıl 4 ay	Maraş II. Kilise	Maraş
34	Tuehgun Hemiyan	a 1	1	Maraş II. Kilise	Maraş
35	Mariam Serzat	a 1	1	Maraş II. Kilise	Maraş
36	Tuwanda Grikoryan	4	2	Yerebakan	Fındıcak
37	Kahor Ovakiyan	4	2	Maraş	Yerebakan

				II. Kilise	
38	Rakel Muskacıyan	4	2	Sis	Sis
39	Anne Zerunyan	0	2	Maraş II. Kilise	Zeytin, Sivas
40	Sara Aljuyan	4	1 yıl 3 ay	-	Yarpuz, Elbistan
41	Sara Aljuyan	4	1	Zeytin	Maraş
42	Marian Kuratunyan	3	1	-	Zeytin
43	Vartin Krikoryan	3	2	Fındıcak	Gâvur Köy
44	Gamer Şadoryan	0	1	Maraş II. Kilise	Zeytin, Maraş
45	Miriam Yarpuzlu	3	1	-	Yarpuz
46	Zuria Nagaretyan	3	6 ay	-	Maraş
47	Maream Panacıyan	5	6 ay	Elbistan	Elbistan
48	Tuwanda Kuratyan	0	1	-	Maraş
49	Gadar Çiftçi	0	1	Maraş II. Kilise	Maraş
50	Viktor Zekioğlu	0	6 ay	-	Maraş

Kaynak: PABCFM, (Reel:644, No:301).

Yukarıdaki listenin başında bulunan; Tuwanda Topalyan, Marian Sapeng, Timan Çiligyan, Hatoon Karacayan, Gadar Kaffeciyan, Tuwanda Çilingiryan, Antep'e Mrs. White tarafından gönderilmiştir. Tuwanda Topalyan, Marian Sapeng, Timan Çiligyan; Maraş'taki okuldan 1864 yılında mezun olmuşlardır. Hatoon Karacayan, Gadar Kaffeciyan ise Maraş'taki okuldan 1866 yılında mezun olmuştur PABCFM, (Reel:644, No:301). Öğretmenlerden biri hariç tamamı misyonerlerin gözetiminde ve kontrolünde yetişmiştir. Tablodaki öğretmenlerin birçoğu birbirinin sınıf arkadaşıdır. Yukarıdaki listede "a" ile gösterilenler yıllarca Antep'te kalmışlardır ve masraflarını BOARD karşılamıştır PABCFM, (Reel:644, No:301).

3. 4. Misyonerlerin Maraş'taki Müslüman Halka Yönelik Faaliyetleri

Misyonerler 1874 yılında Merkezi Türkiye Misyonunda en çok Ermeno- Türkçe yazılmış İncillerin okunduğunu belirtmişler ve ilerleyen yıllarda Arapça-Türkçe yazılmış İncillere çok talep olacağını belirtmişlerdir. Fakat daha sonra böyle bir talebin olmadığını görmüşlerdir PABCFM, (Reel:643, No:153).

27 Mart 1879 yılında, Merkezi Türkiye Misyonun 22.Yıllık Toplantısı Antep'te yapılmıştır. Toplantıdaki Konu Başlıkları ise şunlardır PABCFM, (Reel:643, No:38):

- 1.Kadınlar arasında çalışmaların yayılması için neler yapabiliriz.
- 2.Kolej ve liselerde yerli yönetimin yetiştirilmesi
- 3.Kilise yönetimi
- 4.Yerli papaz, vaiz ve öğretmenlerin desteklenmesi
- 5.Müslümanların Evanjelik yapılması
- 6.Ülke dillerindeki Hristiyan edebiyatı(literatür)
- 7.Son politik gelişmeler ve misyoner çalışmasına etkisi
- 8.Yerli kiliseler arasında Hristiyanlığın yayılması
- 9.Misyon istatistikleri

Toplantıda görüşülen konulardan da anlaşıldığı gibi misyonerler, Ermeniler üzerine çalışmalarını açıktan yürütürken Müslüman halkı da Hristiyan yapabilmek gayesinden vazgeçmiş değillerdi. Müslümanlara Hristiyanlığı lanse etmek hususunu daha ziyade gizli olarak yürütmüşlerdir. Maraş'ta gizlice Hristiyan olan Mustafa'nın akli dengesi bozuk bir kişi olduğunu Maraş'taki yerel hükümet tarafından belirtilmiştir. Bu kişi aynı zamanda Merkezi Türkiye Misyonunda Hristiyan olan tek kişiydi.

Misyonerler Müslümanlar üzerinde başarı sağlayamamasının iki temel nedeni bulunmaktaydı. Bu nedenler ise Müslümanların kendi dinlerini üstün görmesi ve İslami cemiyetin sağlam olmasıdır (Tozlu,1991: 53). Bu sebeplerden olsa gerek misyonerler ve batılılar İslam ülkelerinin geri kalmış olmalarının sebebi olarak İslamiyet'i öne sürerek Müslümanların İslamiyet'i üstün görme anlayışına zarar vermeye çalışmaktadırlar.

Misyoner okullarına, Müslümanlar 1880'li yıllara kadar pek bir talep göstermemişlerdir. 1880'li yıllardan itibaren Merkezi Türkiye Misyonunda da Müslüman öğrenciler tek tük bu tür okullara gitmeye başlamışlardı. Bunlar genellikle aydın ve varlıklı kesimlerle, kimi taşra bürokratlarının çocuklarıydı (Kocabaşoğlu, 2000: 148).

Misyonerler sadece okullarında okuyan öğrencileri değil zaman zaman okullarında görev yapan Türk öğretmenleri dahi Protestan yapmak için uğraşmışlardır. Mesela; Bursa Amerikan Kolejinde çalışan Behice Hanım'a Protestan olmasını teklif edilmiş, fakat Behice Hanım teklifi kabul etmeyince okuldan çıkarılmıştır (Güngör, 2005: 33).

Maraş'taki Amerikan Kolejinin misyonerleri, okutma ve Amerika'ya yerleştirme vaadi ile bazı öğrencileri ve fakir halkı Hristiyan yapmışlardı (Özbaş, 2000: 5).

3.4.1. Misyonerlerin Alevilere Olan İlgisi

Misyonerler, en küçük bir fırsat, bir açık bulabilmek ve oradan Müslümanlara ve Müslümanların inançlarına saldırmak maksadıyla hareket etmekteydiler. 1860'lardaki misyonerler tarafından hazırlanan raporları gördüğümüzde, misyonerlerin günümüzde neden Türkiye'deki mezhep farklılıkları üzerine çalışmalarını yoğunlaştırdığını daha iyi anlamaktayız. Nisan 1860 yılında yayınlanan raporda Maraş'ta çalışan Amerikalı misyoner George H White: "Elbistan'da Aliye inanan insanlar var bunların olması Müslümanlar arasındaki çalışmalarımızı kolaylaştıracak; bunlar Hz. Muhammed'den çok İsa'ya inanıyorlar. Bunlardan Mustafa isimli bir genç düzenli olarak faaliyetlerimize katılıyor. Diğer iki kişi ise bizim yardımcı ile Ahit okuyor" diyordu PABCFM, (Reel:640, No:62).

Aynı şekilde Merzifon Kolej müdürü Mr. White de Türkiye'deki Şiiler için şunları söylemekteydi: " Şiiler hakiki Müslüman olmadıkları gibi, kesretli bulunmakla beraber Türk nüfusunun ekseriyetini teşkil etmezler. Eğer mutedil surette mezhepte serbesti gösterilirse, Ermenilerin saflarımıza gösterdikleri rağbet gibi rağbet göstereceklerdir" (Tozlu,1991: 18).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi misyonerler Türkiye'de yaşayan Alevileri, yani ilk Müslümanlardan olan ve aynı zamanda İslam Peygamberinin damadı olan Hz. Ali'ye sempati gösteren insanları dahi İslamiyet'in dışında görmek istemekteydiler. Bir şekilde bu insanları kendi amaçları doğrultusunda kullanabileceklerini zannetmekteydiler.

3.4.2. Mürted Mustafa Olayı

Maraş'ta, Mustafa adlı bir kişi 1874 yılında gizlice Hristiyan olmuştu. Bu kişinin büyük oğlu Ali, Protestan okullarından birinde okumaktaydı ve ikisi de kiliseye gelmekteydi. Mustafa'nın kızı Elif de Misyonerlerin kızlar okuluna devam etmişti. Bu şahsın din değiştirmesine, Maraş halkı büyük tepki göstermiştir ve 4 Mayıs 1874 tarihinde Mürted Mustafa ve oğlu tutuklanarak Halep'e götürülmüştür PABCFM, (Reel:645, No:82).

Bunun üzerine misyonerler derhal harekete geçerek; Hristiyan devletlerin ve güçlerin dikkatleri bu konu üzerine çekilmiştir. Misyonerler, Hristiyan devletlerin, Osmanlı Devleti'ne baskı yapmasını ve Müslümanların, Hristiyan olmalarına sadece Osmanlı Devleti'nin değil Müslüman halkın da tepki vermemesi gerektiğini isteyerek bunu da Avrupalı güçler ve Amerika gibi Hristiyan güçlerin yapması gerektiğini vurgulamışlardır PABCFM, (Reel:643, No:113).

Mürted Mustafa, mahkeme kararıyla Maraş'tan sürgün edilmiştir. Bu kişi mektupla misyonerlerden yardım istemiştir. Bunun üzerine Merkezi Türkiye Misyonusunun 22.Yıllık Toplantısında, Antep'te 27 Mart 1879 tarihli toplantıda misyonerler bu işle ilgilenmesi için misyoner Montgomery'yi görevlendirmiş ve Halep'teki İngiliz konsolosundan Mürted Mustafa'yı desteklemesi istenmiştir PABCFM, (Reel:643, No:38). Misyonerler, daha sonra bu şahsın geri Maraş'a dönmesi için İngiliz elçiliğini de devreye sokmuşlardır PABCFM, (Reel:645, No:47). Mürted Mustafa 6 yıl sonra Maraş'a getirilerek, misyoner evlerine yerleştirilmiştir. Fakat Maraş'taki yerel hükümet de Mustafa'nın güvenliği için dışarı gönderilmesini misyonerlere tavsiye etmiştir.

Misyonerler 1874 yılından 1880 yılına kadar sürekli olarak bu konuyu gündemde tutmuşlardır; hatta Mürted Mustafa olayıyla ilgili mektup misyonerlerin yayın organlarından "Levant Herald"te de yayınlanmıştır. Çünkü Mürted Mustafa; Merkezi Türkiye Misyonusunda, o yıla kadar Protestan olan tek Müslüman'dı PABCFM, (Reel:645, No:54, 55,60). Mürted Mustafa ve ailesi için Maraş'taki Protestanlardan, misyonerler 30 pound da yardım toplamışlardır PABCFM, (Reel:645, No:64).

3.4.3. Hristiyan Genç Erkekler Birliği (YMCA)

Hristiyan Genç Erkekler Birliği (YMCA) İlk olarak İngiltere'de kurulmuş daha sonra Amerika'da maddi imkânlarla gelişerek dünyanın değişik yerlerinde de faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu örgüt bilhassa Birinci Dünya Savaşı sırasında, savaş nedeniyle sefalet düşen kimseler arasında çalışmıştır ve bu kişileri Amerikan dolarları ile Hristiyan etmeye muvaffak olmuştur. Maraş'ta bu örgüt tarafından Hristiyan yapılanlar ise şunlardır: "Tapu Memuru Hüsnü oğlu Mustafa Remzi, Ali Avni, Mustafa oğlu Davut ve kardeşi Nuh, Ali oğlu Mehmet Hulusi ve daha 10 kadar kadın ve erkek" (Güngör, 2005: 59).

Hükümet olayla ilgili olarak Amerikalı misyonerlerden; misyoner Besea'yı ve Vayl'ın, James Crane ve karısının, Alman misyonerlerden; rahip Wilhelm, kızı Şefelin, Finlandiyalı misyoner Adela Herold'un sorumlu olduğunu tespit etmiştir. Bunlardan suçları sabit görülen; Şefelin, Herold ve Vayl'ı sınır dışı etmiştir. Besea'nın, James Crane ve karısının ise ancak İstanbul'da ikamet etmesine müsaade edilmiştir. Bunlar İstanbul'daki İncil Evi (Bible House)'nin himayesine sığınmışlardır (Güngör, 2005: 59). I. Dünya Savaşı sonrasında YMCA'nın Maraş'taki görevlisi C.F.H. Crathern'di (Kerr, 1973: 74). İşgal sırasında, YMCA'nın papazları Adana'da birçok

kimsesiz, fakir Türk çocuğunu ücretsiz olarak himayesine alarak bunların birkaçını Hristiyan etmişlerdir (Güngör, 2005: 59).

3.5. Misyonerlerin Mali Kaynakları

ABCFM, Amerika'da Boston eyaletinde 1810 yılında kurulmuştur. ABCFM 1868 yılında Amerika'daki 16 misyoner örgütten biriydi ve 16 misyoner örgütün topluca yaptığı harcamanın % 30'unu tek başına yapmaktaydı. ABCFM'nin mali kaynağı ABD'deki Protestan kiliseleri tarafından yapılan bağışlardı (Kocabaşoğlu, 2000: 15–16). Örneğin: 1821 yılında ABCFM'nin toplam yıllık bütçesi olan 81019 dolar; 37 cent'le 2000 dolar arasında değişen aynı ve nakdi yardım 2300 kişinin katkısıyla oluşmuştu (Kocabaşoğlu, 2000: 46).

Orta dereceli misyoner okullarının gelirleri ise 3 kaynaktan sağlanmaktaydı. Bunlardan; (Kocabaşoğlu, 2000: 130).

I.kaynak: ABCFM, WBM ve WBMI gibi kadın ve erkek misyoner örgütleriydi.

II. kaynak: Yerli ve yabancılar tarafından yapılan bağışlardı.

III. Kaynak ise yatılı ücreti, ders ücreti, kitap kirası vb. adlar altında öğrencilerden alınan kaynaklardı.

Misyonerler Avrupa ve Amerika'ya yaptıkları gezilerde kiliselerdeki ayinlere katılmaktaydılar ve bu ayinlerde, misyonerlik çalışmalarını için para toplamaktaydılar. Antep ve Maraş'taki Amerikan Kolejleri için Amerika'da "Türkiye'deki Eğitim İçin Yardım Heyeti" kurulmuştu ve 200.000 dolar para toplanmıştı (Tozlu,1991: 108).

Çizelge 2.9. Maraş İstasyonu 1861 Yılı Mali Raporu

Maraş Sancağı	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Dr.Goodale; 560 dolar Mr. White 560 dolar	1120 Dolar
Maraş'taki Papazlara Yardım:	200 Dolar
Dış İstasyondaki Yardımcılar: Elbistan:90 Yarpuz:70 Yeni Yerler:86	246 Dolar
Maraş'ta bulunan 5 ilkokul için:120 Elbistan'da bulunan bir Okul için:25 Karamanlı'daki Okula:25 Yarpuz'daki Okula:10	180 Dolar
Ruhban Okulu Öğrencilerine: 160	160 Dolar
Kira: Maraş'taki kilise için:48 Elbistan'daki kilise için:5 Yarpuz'daki kilise için:5	58 Dolar
Yardımcılar için alınan kitaplara:15	15 Dolar
Maraş Merkez İstasyonu' için:	2259 Dolar

Kaynak: PABCFM (Reel:640, No:12).

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi harcamalarda en büyük dilimi misyoner maaşları tutmaktadır. Sadece İlahiyat Okulu öğrencilerine yapılan yardımın neredeyse

Maraş istasyonu ve dış istasyonlardaki ilkokullara yapılan yardım kadar olduğunu göstermektedir. Bu da bize, ilk yıllarda İlahiyat eğitimine verdikleri önemi göstermektedir. 1861 yılı için Antep istasyonunun bütçesi ise 3770 dolardır. Merkezi Türkiye Misyonunun toplam bütçesi ise:12707 dolardır PABCFM (Reel:640, No:12).

Cizelge 2.10. Maraş İstasyonu 1862 Yılı Mali Raporu¹

Maraş Sancağı	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Dr. Goodale; 600 dolar Mr. White: 600 dolar	1200 Dolar
Posta Ücreti: 30	30 Dolar
Yerli Yardımcılara(Helper): Maraş:200 Elbistan:90 Yarpuz:70 Topluma yardım:50	410 Dolar
Maraş'taki 6 İlkokula:120 Elbistan'daki Okula:25 Karamanlı'daki Okula:25 Yarpuz'daki Okula:10	180 Dolar
Ruhban Okulu Öğrencilerine: 160	160 Dolar
Kira: Maraş'taki kilise için:48 Papaz Evi:45 Elbistan'daki kilise için:20 Yarpuz'daki kilise için:5	118 Dolar
Yardımcılar için alınan kitaplara:15	15 Dolar
Maraş İstasyonuna toplam:	2393 Dolar

Kaynak: PABCFM (Reel:640, No:13).

1862 yılında Maraş'ta Board'a bağlı veya Board tarafından desteklenen papaz, vaiz ve yardımcıların adları ise şöyledir PABCFM, (Reel:640, No:65):
Maraş'ta: Furnaz paurs isimli lisanslı vaiz ve Bogha Kalfa isimli bir papaz,
Elbistan'da: Yoz oğlu Sarkis,(papaz)
Yarpuz'da: Elmacı Pağhaazar,(papaz)
Fındıcak'ta: İngiliz garabed(Yardımcı)
Harni'de: Ketenci Minas (yardımcı)
Kişifli'de:Lepeci Hohannes (yardımcı)

¹ 1862 yılında Antep İstasyonuna 3915 dolar yardım yapılmıştır. Aynı yıl Merkezi Türkiye Misyonu'nun bütçesi ise 13.854 dolardır PABCFM, (Reel:640, No:13).

Çizelge 2.11. Maraş İstasyonu 1865 Yılı Mali Raporu

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Dr. Ratt; 650 dolar Mr. Gors: 450 dolar	1100 Dolar
Yerli Papazlara ve Yardımcılara Maraş:75 Elbistan:75 Yarpuz:50	200 Dolar
İlkokullara:75	75 Dolar
Ruhban Okulundaki Yerli Öğretmenlere:144	144 Dolar
Kira: Maraş'taki I. kilise için:48 II. Kilise İçin: 30 Papaz Evi:35, Oda Kirası:20	133 Dolar
Yardımcılar için alınan kitaplara:10	10 Dolar
Posta Ücreti:40	40 Dolar
10 öğrenciye yardım:288 ²	288 Dolar
Vesaire Harcama:	
Maraş İstasyonuna toplam:	2240 Dolar

Kaynak: PABCFM (Reel:640, No:17).

Çizelge 2.12. Maraş İstasyonu 1870 Yılı Mali Raporu:³

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Mr. Montgomery: 17500 kr. Mr. Trowbridge: 17500 kr. Mrs. Coffing:7500 kr.	42500 kuruş
Elbistan'a:2500kr "Home Missionary Society"e yardım:2500 kr	5000 kuruş
Turlar için:2500kr. Yıllık toplantılar için:1200 Posta:1500kr. ,Kitap satışı: 500 kr. Yardımcılar için Kitap:500 kr . Misyoner evlerinde tamirat: 1000 kr. Zeytin'daki ikametgâh konutu için:1000 kr.	8200 Kuruş
Dr. Nutre'nin yürüttüğü sağlık servisine: 500kr	1500 Kuruş
Eğitim: Teoloji Okulu Öğretmeni:6000	

² Yukarıdaki tabloda da gördüğümüz gibi 10 öğrenciye 288 dolar yardım edilmiştir. Bazı öğrenciler evli olduğu için onların ailelerine de yardım ediliyordu. Öğrencilerin yaş ortalamasının genel itibariyle yüksek olduğu görülmektedir. Yıldan yıla evli öğrenciler ile onların ailelerine maddi yardımlar yapılmaktaydı.

³ 1870 yılı mali raporunda da harcamalarda en yüksek payı; 42500 kuruş ile misyoner maaşları tutmaktadır bu rakamı 36175 kuruş ile Protestan İlahiyat okulu'na ayrılan para takip etmektedir. Harcamalardaki bu sıralama, inşaatlara ayrılan paralar dışında yıldan yıla pek de değişmemiştir.

Teoloji okulundaki 35 öğrenciye:23625kr. Öğrencilerden 5 tanesinin eşlerine:1800 kr. Öğrencilerin kiralari, kitapları Gezi ve seyahat masraflari için:4750kr Böylece Teoloji okuluna toplam: 36175 kr. Ayrıca Teoloji Okulu binalarina: 8500 kr,	
Kızlar okuluna:600 kr	600 Kuruş
Maraş İstasyonuna toplam:	108475 kuruş

Kaynak: PABCFM (Reel:640, No:21).

Çizelge 2.13. Maraş İstasyonu 1881 Yılı Mali Raporu

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Mr. Montgomery: 25000 kr. + Mr. Christie: 20000 kr. + Mr. Marden: 18500.	63500 Kuruş
Yerli ajanslara Yardım:(19600): Elbistan: 1500, Fındıcak: 1500, Yarpuz: 2100, Haçin:2600, Yere Bakan: 1500, Sis: 2400, Şar: 2400, Zeytun: 2400, Tarsus: 1200, Harne: 2000	
Eğitim: Adana'daki lise:1800, Haçin:1200, Elbistan:600, Köylerdeki kiralari: 800 Turlar:7000, Posta:2000,	
Ruhban okulu(13575 kr.): 5 öğrenciye yardım 2150 kr. ,10 öğrenciye; 6750, Kütüphane için:2000kr.Teks kitapları: 1000, Isınma, aydınlatma: 400, Onarım: 2000, Kitap Satışı: 4000, Bekçi: 1000, Sekreter: 1000, Vaizler için kitaplar: 1250 Hazırlık sınıfı öğrencilerine yardım: 2000,	
Kilise ve Ev İnşaatları: Zeytin Kilise ve Papaz evi: 40000kuruş Elbistan Okul ve Papaz evi:15000 Sis Kilisesinin çatısının onarılması:2000 Maraş III. Kilise için okul inşaatı:20000 Haçin chapel(küçük kilise): 25000, Haçin okul kiralama 10 yıl:16000 Bahçe kilise:8000, Ev kilisesi:1000= 9000 Adana misyonerlere ev, aile için: 50000 Maraş misyonerlere ev, aileleri için: 45000 Haçin misyonerlere ev, aileleri için:20000 Maraş Kız İlahiyat Okulu(toplam): 150000	
Maraş İstasyonuna toplam:	505150 kuruş

Kaynak: PABCFM (Reel:643, No:29).

1881 yılı için Antep Board'ın bütçesi:297550 kuruş, Antep Bayan Board'ın bütçesi: 115100 kuruştur. 1881 yılı için Maraş Board'ın bütçesi: 505160, Maraş Bayan Board'ın bütçesi:82742 kuruştur.

Yıllar itibariyle genelde Antep 'teki Board Örgütü'nün aldığı parasal destek, Maraş'taki Board'dan fazladır. Fakat 1881 yılı için Maraş'taki örgüte daha çok parasal destek yapılmıştır. Çünkü. Yukarıdaki tabloda da gördüğümüz gibi bu yıl Maraş'taki istasyonda birçok inşaat var. 1881 yılında birçok inşaat olduğu için Board'dan daha çok para talep edilmiştir.

1880'lerden itibaren misyonerlerin artık yerleşmeye başladıkları görülmektedir. Önceki yıllarda genelde yıllık olarak kiralananan binaların daha uzun yıllar için kiralandığı görülüyor. Örneğin, Saimbeyli (Haçin)'deki okul binası 10 yıl için 16000 kuruş ödenerek kiralanmıştır. Maraş'ta ve Maraş'a bağlı kasaba ve köylerde artık misyonerler kiralık binaların yerine kendi binalarını inşa etmekteydiler. Bu maksatla; Elbistan'da okul ve papaz evi inşaatına, Saimbeyli (Haçin)'de kilise ve misyonerlere ev inşaatına, Maraş'ta III. Protestan kilisesi için okul inşaatına, misyonerlere ev ve Maraş Kız Ruhban Okulu'nun inşaatlarına Bahçe'de ev kilisesi inşaatına, Adana'da misyonerler için ev inşaatlarına başlanıldığı anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda 1879 Zeytun İsyanı sonrasında, misyonerlerin, Zeytun'daki sorunlardan da istifade ederek buradaki yatırımlarını da artırdıkları görülmektedir. Amerikalı misyonerler Zeytun'da kilise ve papaz evi inşaatına başlamışlardır. PABCFM, (Reel:643, No:29). Yıllık mali raporlarda "Medikal Tur" adı altında giderlere rastlanmaktadır. Bu durum misyonerlerin sağlık turları adı altında da misyonerlik faaliyetleri yapmış olduklarını göstermektedir.

Çizelge 2.14. Yıllara Göre ABCFM'İN Gönderdiği Yardımlar ve Yerel Halkın Yaptığı Katkılar⁴

Yıllar	Merkezi Türkiye Misyonu	Maraş İstasyonu	Maraş'taki Yerli Katkı	Elbistan'ın Katkısı
1859			11000 Kuruş	
1861	12707 dolar	2259 dolar		
1862	13,854	2393 dolar	472 dolar	129 dolar
1863	10,866	1993 dolar		
1864		2068dolar		
1865		2240 dolar	650 dolar	
1866		2417 dolar		
1867		3733 dolar		
1868	12914	4787 dolar		152,37 dolar
1869		3470,72 dolar	29,417kr.=1,295 dolar	
1870	456418 kuruş	108475 Kuruş		
1871		94760 Kuruş		
1872	432162 Kuruş	199092 Kuruş		
1873	479007 Kuruş	194367 Kuruş		
1874		215435 Kuruş	2712 dolar	
1875		173275 Kuruş		

⁴ 1869 yılında Para değeri olarak 100 Kuruş=1 Türk Lirası=1 Türk Lirası +22.760 kuruş =1 Amerika altını "dolar") 1869 yılında Maraş İstasyonuna toplam:8880 kuruş=3470,72 dolar yardım yapılmıştır. 1869 yılında bütçe harcamaları hem kuruş hem de dolar olarak verilirken, bu tarihten itibaren sadece kuruş olarak verilmeye başlanmıştır PABCFM, (Reel:640, No:21).

1876		135485 Kuruş	23335 kuruş	
1877		147350 Kuruş		
1878		181182 Kuruş		
1879		161950 Kuruş		
1880		160300 Kuruş		
1881		587892 Kuruş		

Kaynak: PABCFM, Reel 640,no:12,13,14,16,17,18,19,20,21,22,

Reel, 640, no:62,67, 70, 71

Reel, 642, no:465

Reel, 643, no: 7, 8, 19, 20, 21,22,23,24,25,26,28,29,30

Misyonerler parasal destek sağlamak için Amerika ve Avrupa'ya gitmekteydiler ve gezdikleri yerlerde; farklı şehirlerde, pazarları farklı kiliselerde ayinlere katılarak misyonerlik çalışmaları için paralar toplamaktaydılar. Çalıştıkları yerlere misyonerlik faaliyetleri için bu şekilde para toplamaktaydılar. Örneğin: Maraş'ta misyonerlik yapan Trowbridge' yardım toplamak için, Temmuz 1872 ile Ocak 1873 yılları arasında Amerika'ya giderek misyonerlik faaliyetleri için para toplamıştır PABCFM, (Reel:645, No:424).Trowbridge' in Gezisinin Planı için bkz. Ek VII

4. MARAŞ'TAKİ MİSYONER OKULLARI

Çizelge 2.15. Osmanlı Arşivlerine Göre 1903 Yılında Amerikalı Misyonerlerin Maraş'taki Okulları

Okulun Bulunduğu Yer	Okulun İsmi	Tesis Tarihi	Açıklamalar
Maraş Kasabası	Protestan İlm-i İlahi Mektebi	1284	Antep'teki Amerikan okulundan mezun öğrenciler misyoner olarak yetiştirilmekteydi.
Maraş Kasabası	Amerikan Protestan Kız Koleji	1288	Mezunları öğretmenlik yapmaktadır.
Maraş Kasabası	Amerikan Protestan Kız ve Erkek Mektebi	1284	
Maraş Sancağı	Amerikan Protestan Kız ve Erkek Mektebi	1284	
Maraş Sancağı	Amerikan Protestan Kız ve Erkek Mektebi	1284	
Maraş Sancağı	Amerikan Protestan Kız ve Erkek Mektebi	1284	
Andırın, Göksun Köyü	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1302	
Andırın, Geben Köyü	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1298	
Andırın Kazası	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1298	
Andırın, Şivilgi Köyü	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1300	
Andırın, Tekçekale	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1298	
Zeytun Kasabası	Amerikan Protestan Kız Mektebi	1288	
Zeytun Kasabası	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1288	
Zeytun, Fırız Köyü	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1298	
Elbistan Kasabası	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1298	

Kaynak: Mutlu (2005: 303–304).

4.1. İlkokullar:

Misyonerlerin yapacağı ilk iş kendilerini dinleyecek insanlar bulmaktır. Bunun için önce sözlü ve yazılı olarak insanlar yoğun bir ideolojik bombardımana tabi tutulurlardı. İnsanların en azından incili okuyacak kadar okuma yazma öğrenmesi için

çalışırlardı. Bu maksatla yetişkin halk için “Pazar Okulları”, çocuklar için ise ilkokulları faaliyete geçirmektedirler (Kocabaşoğlu, 2000: 21).

Türkiye’de uzun yıllar çalışan Misyoner George White eğitimi kullanarak amaçlarına ulaşmaları hususunda şunları söylemekteydi:“ Sorun Ermenilerin iyiliği için mümkün olan en yararlı işi hangi yoldan yapacağımızdır. Onlarla ilgili işe doğru uçtan başlamak için ilkokullar açmalıyız. Bir çocuğun kafasında yetişkininkinden daha kolay iz bırakılabilir” (Küçüköğlü, 2005: 86).

İlkokullar; misyonerlerden ziyade yerli Hristiyanlar tarafından açılan okullardı. İlkokullar; ana dilde okuma-yazma ve dört işlemin öğretildiği, yerli Hristiyan öğretmenlerin yönetiminde esas olarak Ermeni Protestan cemaatine bağlı okullardı. Misyonerler, kendi çalıştıkları yörelerde bu tür okulları parasal olarak desteklemiş, öğretmenlerini eğitmiş, ders araç ve gereçlerini, kitaplarını sağlamıştır. Mesela; 1900 yılında Anadolu’daki misyoner okulları içerisindeki 417 okuldan 378’i yani okulların yaklaşık %91’i bu türden ilkokullardı (Kocabaşoğlu, 2000: 22).

1859 yılında Maraş’ta 820 kadar Protestan bulunmaktaydı. Erkek Çocuklar için açılan okulda ise 170 öğrenci bulunmaktaydı. Bunların çoğu Protestan olmakla beraber bu okullara Ermeni ve Katolik çocukları da devam etmekteydi.1859 yılında 170 öğrenciye bir öğretmen ve bir asistan bakılmaktaydı. Bu kızlar okulu ve erkek okulunda okuma yazma öğretilmekteydi PABCFM, (Reel:640, No:62).

Misyonerler; Maraş’ta Karamanlı’da 1 Ocak 1860 tarihinde 2–3 Protestan çocuğun devam ettiği bir ilkokul daha açmışlardır. İlkokula, Ermeni ve Katolik Ermeni çocuklarının da gelmesiyle sayı 40’a yükselmiştir. Ayrıca okulda 27 tane kadın ve erkek de okuma öğrenmeye başlamışlardır PABCFM, (Reel:642, No:455).

1861 yılında, Maraş’a yakın köyler olan; Kişifli, Nurpet, ve Acemli’de misyonerler, yerli Hristiyanlardan yardımcıları görevlendirmişlerdi. Bu köylerdeki yardımcıları insanlar; Okul-Ev (school-house) yapmışlardı. Yardımcılar buralarda çocuklara okuma ve yazma öğretmeye başlamışlardır PABCFM, (Reel:642, No:460). 1863 yılında Maraş’ta misyonerler tarafından desteklenen 7 okulda toplam 350 öğrenci ders görmekteydi PABCFM, (Reel:642, No:465).

Misyonerler ilkokullardaki öğretmen ihtiyacını misyonerlerle karşılayamayacakları için, ilkokullarda yerli öğretmenler yetiştirerek, ihtiyacı gidermek istemişlerdir. Merkezi Türkiye Misyonunun, Nisan 1878’de Maraş’ta yapılan 21.Yıllık toplantısında misyoner Mr. Trowbridge, erkek öğretmenlerin yetiştirilmesi için normal bir okul açılırsa bu okulun İlkokullara öğretmen yetiştirebileceğini önermiş ve bunun üzerine toplantıda Mr. Fuller’in bu iş için çalışmasına karar verilmiştir PABCFM, (Reel:643, No:37). 1880 yılında da misyonerler Amerika’daki merkezlerine yazdıkları mektuplarda; İlkokulların öğretmenlerini eğitmek için yüksek derecede öğretmenlere ihtiyaçları olduğunu belirtmişlerdir PABCFM, (Reel:645, No:139).

Yıllık toplantılara 1878 yılına kadar yerli delegeler alınmıyordu. Maraş’taki bu toplantıda Mr. Montgomery yerli delegelerin de toplantıya alınmasını önermiştir. Bu durum ilkokullarla beraber misyonerlerin diğer alanlarda da yerli unsurları kendi faaliyetlerine aktif olarak katmaya başladıklarını göstermektedir PABCFM, (Reel:643, No:37).

Misyonerler okullar sayesinde, çocukların anne ve babalarını da Protestanlaştırmaya çalışıyorlardı. Misyonerler; raporlarında Ermeni anne ve babalarda, Protestanların okulları olduğu için Protestan cemaatine katılmak yolunda önemli bir istek oluştuğunu belirtmekteydiler (Kocabaşoğlu, 2000: 58).

Aynı yöntemle, misyonerler sadece Ermenileri değil, Müslümanları bile Protestan yapmaya çalışmaktaydılar. Maraş’ta Protestan yapılan Mustafa isimli bir

kişinin de oğlu Ali ve kızı Elif de Maraş'taki Protestanların açtığı okullarda eğitim görmüşlerdi. (Bkz Mürted Mustafa Olayı)

1860'lı yılların sonuna gelindiğinde, Misyonerlerin; Anadolu'da 220 ilkokulu ve buralarda okuyan 5617 öğrencisi bulunmaktaydı. Bu sayı Board'ın tüm dünyadaki ilkokullarının %44'ünün Anadolu'da olduğunu göstermekteydi (Kocabaşoğlu, 2000: 60-61).

1870-1900 yılları arasında Anadolu'daki misyonerlerin okulları nitelik ve nicelik olarak gelişmişti. Okulların ve öğrencilerin sayısı artarken; öğretmen ve kitapların niteliği de iyileşmiştir (Kocabaşoğlu, 2000: 120).

1878 yılında Maraş'a bağlı bir dış istasyon olan Fındıcak'ta ilkokuldan 8 öğrenci mezun olmuştu ve diplomalarını halka açık olarak yapılan sınavlardan sonra Maraş'tan gelen misyonerlerinde katıldığı törenle almışlardı PABCFM, (Reel:645, No:396).

1879 yılında, Amerikalı misyonerlerin, Maraş'taki okul sayısı 12 olmuştur. Bunun 5'i birinci kademe ilkokul, 3'ü ikinci kademe ilkokul, 2'si ortaokul, 1'i Erkek lisesi, 1'i kız lisesi'dir. Bu okullarda toplam 13 öğretmen çalışmaktaydı ve okullardaki toplam 470 öğrenciden 240'ını kız öğrenciler oluşturmaktaydı PABCFM, (Reel:643, No:101).

4.2. Pazar Okulları (Sabbath School)

Misyonerler, Maraş'ta çalışmalarını Ermenilere doğru yaymışlardı. 1861 yılından itibaren Amerikalı Protestan misyonerlere ait olan Pazar Okuluna 20-25 kadar Katolik Ermeni de katılmaya başlamıştı. Protestan Kilisesine gelen cemaat sayısı da 650'den 750'ye yükselmişti. Misyonerlerden ziyade yerli yardımcıları köylere İncil götürüp yaymaya başlamışlardı PABCFM, (Reel:642, No:455). 1863 yılında ise Maraş'taki Protestan kilisenin; Pazar ayinlerine ve Pazar okullarına 800 kişi gelmekteydi PABCFM, (Reel:642, No:465).

Misyonerlerin eşleri de Pazar okulunda ders verecek bayanları eğiterek onları Pazar okulları için öğretmen olarak yetiştiriyorlardı. Mesela; Mr. Trowbridge'in karısı 1869 yılında, Pazar Okullarındaki 18 bayan öğretmene eğitim vermişti PABCFM, (Reel:642, No:411).

Misyonerler; Pazar Okullarını daha ziyade bayanlara ulaşmak için faaliyete soktuklarını belirtmişlerdi. 1870 yılında Maraş'ta Amerikalı misyonerlere ait 4 adet Pazar Okulu bulunmaktaydı. Bunlar:

Çizelge 2.16. Maraş'taki Pazar Okulları

Pazar Okulu	Öğrenci Sayısı
I. Protestan Kilisesinin Pazar Okulu	607
II. Protestan Kilisesinin Pazar Okulu	428
III. Protestan Kilisesinin Pazar Okulu	125
IV. Protestan Kilisesinin Pazar Okulu	81

Kaynak: PABCFM (Reel 642, No:422)

Pazar Okullarında toplam 1241 tane öğrenci bulunmaktaydı. Bu öğrencilerin 360 tanesi bayarlardan oluşmaktaydı. I. Kilisenin Pazar Okulu'nda çalışan öğretmenleri Mrs. Trowbridge eğitmekteydi. II. Kilisenin Pazar Okulunda çalışan öğretmenleri Mrs. Coffing eğitmekteydi. III. Pazar Okulunda çalışan öğretmenleri Mrs. Montgomery eğitmekteydi. IV. Pazar Okulunda çalışan öğretmenleri ise Miss Hollester eğitmekteydi.

Misyonerlerin eşleri Pazar Okulu'nda ders verecek yerli misyoner bayanları eğitmekteydiler. Misyonerler ve misyoner eşleri Pazar okullarında direk öğrenciye ders vermekten ziyade onları eğiten yerli öğretmenleri eğitmekteydiler. Tecrübe ve kabiliyetlerine göre misyoner eşleri ve bayan misyonerler; öğrenci sayıları çok olandan az olana doğru Pazar okullarında çalışan öğretmenleri eğitmişlerdi.

Maraş'taki Pazar Okulları'nda her ay bir defa Anneler toplantısı yapılmaktaydı. Kadınlar kendi küçük çocuklarıyla beraber toplantıya katılmaktaydılar. Böylece misyonerler kadınlar arasında daha çok kişiye ulaşmayı hedefliyorlardı PABCFM (Reel:642, No:422).

Misyonerler bir taraftan da Pazar Okulları'nda kullandıkları dini kitapları daha ucuza mal edip bu sayede de daha çok kişiye ulaşmayı hedeflemişlerdi. Zaten Amerikan Board Örgütü'nün Türkiye'deki 3 temel yönetsel ilkesinden biri de daha çok kişiye dini kitap ve İncil satışıydı. Maraş'taki Amerikalı misyonerler de bu maksatla İstanbul'daki İncil Toplumu Sekreteri H. T. Perry'ye 23 Nisan 1874 tarihinde yazdıkları mektupta; matbaadan "Pazar okullarında" kullanılan dini kitapların baskısında değişiklik yapmasını ve ucuz olarak satılabilecek baskılar yapmasını istemişlerdir PABCFM (Reel:643, No:157).

4.3. Orta Dereceli Okullar

Orta Dereceli Okullar; Ortaokul ve lise tarzı okullardı. Board'ın Dış İlişkiler Sekreteri N. G. Clark'a Göre: "İncil'in öğretilmesi ve daha zeki, kişilikli, etkili Protestan Hristiyanlar yetiştirmek için İlkokul düzeyinde eğitim zorunludur. Ayrıca papaz, vaiz, öğretmen ve diğer yerli çalışanları yetiştirmek için de orta düzeyde eğitim gereklidir." demiştir (Kocabaşoğlu, 2000: 118). Orta dereceli okullar; esas itibariyle din adamı ve öğretmen yetiştirmek için gerekli olan ilkokul sonrası okullardı. Yatılı kız okullarının bir başka amacı da papaz ve vaizlere eğitim görmüş eşler yetiştirmektir. Bu okullara ayrıca yörenin özelliklerine göre değişen çeşitli zanaatlar, meslek sahibi kılacak beceriler de kazandırılmaktaydı. Bu okullar Osmanlı eğitim sistemindeki Rüştiye-İdadiye okul tipleriyle benzerlik göstermekteydi (Kocabaşoğlu, 2000:123-124).

4.3.1. Maraş Erkek Lisesi

Maraş'a 1859 yılı Aralık ayında gelen Amerikalı Misyoner George H. White, Antep'ten Kilisli Avedis adlı bir öğretmen getirterek Maraş'ta değişik branşlarda; Aritmetik, Coğrafya ve Gramer dersleri verdirtmiştir, bu şekilde Maraş Misyoner lisesinin temeli atılmıştı PABCFM (Reel:642, No:453).

1860 yılı içinde Maraş'taki okulda 17 erkek ve 15 kız öğrenci, gündüz eğitim almaktaydılar Bunlardan başka geceleri de okulda gençlere; Aritmetik, Gramer ve Coğrafya derslerinin yanı sıra Ermeniceden Türkçeye çeviriler yapılmaktaydı. Gece devam edenlerle beraber, okulun toplam öğrenci sayısı ise 61 olmuştu PABCFM (Reel:640, No:62).

1861 yılına gelindiğinde misyonerler hem lise hem ilkokul hem gece okumaları hem de Pazar Okulları için kullanılabilecek bir bina arayışına girmişlerdi, çünkü kullandıkları; evler; küçüktü, karanlıktı ve okul için yeterli değildiler PABCFM (Reel:642, No:461). Bu maksatla 1861 yılı içinde, misyonerler kiliseye bitişik iki adet 22 metrekare büyüklüğünde okul odaları düzenleyerek bunun birini ilkokul diğerini ise lise olarak kullanmaya başlamışlardı. Ayrıca öğretmenler ve Teoloji öğrencileri için 11 metrekare bir oda daha düzenlemişlerdi PABCFM (Reel:642, No:463).

Okulda, Dr. Goodale; İngilizce ve Tıp öğretirken, Baron Avedis; vaaz vermekteydi. Mr. White ise; İncil Tarihi ve Genel Tarih dersleriyle birlikte haftada bir defa da iyi bilinen bir bilim dalı üzerine dersler vermekteydi PABCFM (Reel:642, No:463).

Misyonerler 1865 yılında Maraş'ta bir erkek lisesi açmak istedilerse de öğretmenlerin ölmesi üzerine girişimleri yarıda kalmıştır PABCFM (Reel:640, No:67). Maraş'a erkekler için liseyi ancak 1869 yılında açmışlardır PABCFM (Reel:640, No:71). 1876 yılında ise Maraş'taki erkek lisesinde 20 öğrenci ders görmekteydi PABCFM (Reel:643, No:90).

Amerikan misyoner okullarına esas itibarıyla Ermeniler özellikle Protestan Ermeniler devam etmekteydiler.1891–1892 eğitim yılında Maraş'taki okulun 61 öğrencisinden 58'i Ermeni, 1'i Rus, 1'i Amerikalı, 1'i de Müslüman'dı (Kocabaşoğlu, 2000: 134).

4.3.2. Maraş Kız Lisesi:

Amerikalı misyonerler 1860 yılında, Maraş'ta oturdukları binanın bir odasında kızlara ders vermeye başlamışlardı. Bu odada; 1860 yılında 12 kıza: İncil, Coğrafya, Aritmetik, Ermeniceden Türkçeye çeviri, Yazma ve Müzik gibi dersler vermişlerdi PABCFM, (Reel:642, No:456). Kızlara dersleri; George White'in eşi Mrs. White vermekteydi. Mrs. Goodale de 1861 yılından itibaren Kızlar okulunda, Mrs. White'la beraber dersler vermeye başlamıştır PABCFM (Reel:642, No:463).

Kız okullarının genel amacı; kızların eğitimini artırmaktı. Özel amacı ise bayan öğretmenlerin yetişmesine katkıda bulunmak ve yerli misyoner yardımcılara, yerli öğretmenlere ve papazlara “okumuş eşler” yetiştirmektir (Kocabaşoğlu, 2000: 64).

Misyonerler, kızlardan ileri seviyede ders okumalarını istediklerini Antep'e göndermekteydiler. Mesela; 1862 yılında, Antep'teki Miss Proctor'un okulunda Maraş istasyonundan 3 kız öğrenci eğitim görmekteydi PABCFM (Reel:642, No:464).

Misyonerler; kızların eğitimindeki en büyük problemin; erken evlenme olduğunu ve ebeveynlerin kızların eğitiminin bir ihtiyaç olduğunu hissetmemeleri, dolayısıyla kızların eğitime isteksiz davranmaları olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca ülkede 15 yaşına gelen bir kızın evlenmemesinin bir utanç olarak kabul edildiğini belirtmişlerdi PABCFM (Reel:642, No:457).

4.3.2.1. Kız Lisesinin Açılması

1865 yılında, Josephine L. Coffing tarafından Maraş kız lisesi açılmıştır. (Stone,1984:103) Maraş'ta ilk yıl kız lisesinin 15–20 öğrencisi bulunmaktaydı PABCFM, (Reel:640, No:67). Birçok Protestan ortaokulu öğretmeni bu okuldan mezun olmuştur. Örneğin; 1874 yılında Maraş bölgesindeki 25 öğretmenden 19'u Maraş kız lisesinden mezun olmuştu (Stone,1984:103).

1868 yılına gelindiğinde Kız Lisesi Mrs. Coffing yönetimindeydi ve bir de yerli yardımcı öğretmen okulda dersler vermekteydi. Okuldaki öğrenci sayısı 1868 yılında 25 olmuştu. Okul açıldığı sırada 1865 yılında, misyonerler öğrencileri ev ev dolaşarak aileleri kızlarını eğitim için okula göndermeleri hususunda ikna etmeye çalışarak öğrenci toplamışlardı. Fakat 3 yıl içinde okula olan talep birkaç kat artmıştır ve okulun müdürü olan Mrs Coffing eğitim için öğrencilerden 1869 yılından itibaren 18 kuruş ücret almaya karar vermiştir PABCFM, (Reel:640, No:70).

1869 yılında kızlar okulundaki öğrenci sayısı 38 olmuştur ve çok fakir olmayan öğrencilerden 18 kuruş ücret alınmıştır PABCFM, (Reel:640, No:71). Kızlar Lisesinde, Öğrenci sayısı 1870 yılında ise 40 olmuştur. Kızlar Lisesinde, Maraş İlahiyat Okulu'ndaki birçok öğrencinin eşleri de okumaktaydılar. Bazı haftalar evli kızlara okuldan izin verilmekteydi PABCFM, (Reel:640, No:71).

Kız liselerinin yatılı olmasının sebebi ise, değişik kent ve kasabalardan bir ya da iki öğrenci seçilerek, bu eğitim görmüş kızların etkisini mümkün olduğu kadar geniş alanlara yaymak düşüncesi idi. Bu okullarda okuyan ya da mezun olan kızlar aracılığıyla bir tür halk eğitimi programları da yürütülmüştür. Mesela; 1862 yılında Maraş'ta kız öğrenciler okul saatleri dışında, ders başına çok cüzi bir ücret karşılığında 200 kadar yetişkin kadını eğitmişlerdir (Kocabaşoğlu, 2000: 64).

Ayrıca okuldaki biraz büyük kızlar; her Cuma öğleden sonra evleri ziyaret edip, ayinler düzenleyip, Hristiyanlık propagandası yapmakta, Hristiyanlıkla ilgili parçalar okumaktaydılar. Bayan hocalar da aynı işleri yapmaktaydılar. Öğrenciler önceleri bu işleri yapmaya korkarak, çekinerek giderken, misyonerlerin eğitimleri sayesinde sevinerek gitmeye başlamışlardır. Mesela:1870 yılında Öğrenciler tarafından, 6 haftada 308 aile ziyaret edilmiş, 55 dua ayini yapılmıştır PABCFM, (Reel:642, No:422).

1871 yılında Kızlar Lisesinden 16 kız Pazar(sabbath) okulunda öğretmenlik yapmaktaydılar. Aynı zamanda okuldaki büyük kızlar ev ev dolaşarak İncil okumaktaydılar. 1870–1871 yılının kışında, kızlar tarafından 405 ev ziyaret edilmişti PABCFM, (Reel:640, Belge no:73).

4.3.2.2. Kız Okullarında Okutulan Dersler

Maraş'ta 1876 yılında, bayan misyoner sayısı; Miss Spencer, Y.L.Coffing, ve Miss Williams olmak üzere üç olmuştur. Bayan misyonerler Kız Lisesinde dersler vermekteydiler PABCFM, (Reel:643, No:98).

Maraş'taki okullarda okuduktan sonra kızlar Antep'e gönderilmekteydi. Maraş'ta özellikle köylerden bayan öğretmen için gelen talepler 1870'lerden itibaren artmıştır bunun için, Maraş'taki misyonerler, kızların Antep'e gitmeden önce bir yıl Maraş'ta öğretim yapmalarına karar vermiştir PABCFM, (Reel:644, No:268).

Misyonerler öğretmen sıkıntısı çekmekteydiler. Bu nedenle ortaokulu bitiren kızları hemen okullara öğretmen olarak görevlendirmekteydiler. Ortaokulu bitiren kızlar öğretmen olarak istihdam edilmekteydiler PABCFM, (Reel:644, No:297). 1878–79 yılında Maraş'ta ortaokuldan mezun olan kız öğrencilerden 4'ü dış istasyonlara öğretmen olarak gönderilmişti PABCFM, (Reel:643, No:101). Mesela, Maraş'taki kız lisesinde 1876 yılında yeterli, uygun yerli öğretmen bulunmadığı için eğitim yapılamamıştır.1876 yılında ise Maraş'taki 10 okuldaki 10 öğretmenden 6 tanesi daha önce hiç öğretim faaliyetinde bulunmamıştı PABCFM, (Reel:643, No:98). Öğretmen kalitesinin çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

İngilizceye talep fazla olduğu için Antep ve Maraş'ta eğitimi İngilizce yapmaya başlamışlardı. Maraş ve Antep'te ortaokulların masrafı yerli halk tarafından karşılanmaktaydı PABCFM, (Reel:643, No:64). Ayrıca misyonerler Ermenilerin evlerinde haftalık olarak ibadet adı altında toplantılar yapmaktaydılar PABCFM, (Reel:643, No:101).

1870'lerden itibaren misyonerler, bazı kadınları eğiterek onları; İncil Okuyucu kadın olarak kırsal kesimlere vaiz olarak göndermeye başlamışlardır PABCFM, (Reel:644, No:268).

Çizelge 2.17. Kız Okullarında, İlkokuldan Yüksekokula Okutulan Dersler

1. Aşama	İlkokul (Primary School)	Okuma, İmla, Yazma (spelling), Temel Aritmetik Ermeniceyi Türkçe (harfleriyle) yazma,
2. Aşama ⁵	Ortaokul (Middle school)	İncil, Aritmetik, Coğrafya, Fizyoloji, Ermenice Gramer, Ermenice Okuma, Arapça- Türkçe ilk okuma, yazma, Notayla şarkı söylemek öğretilir.
3.Aşama: ⁶ Lise Dersleri	1. Yıl	İncil Tarihi, Aritmetik -Review, Coğrafya ve Fiziki Coğrafya, Arapça- Türkçe, Ermenice, Ermeni Grameri ve Ermeni Tarihi, Kalemle Çizme (Resim) ve Harita
	2. Yıl	İncil(Haftada iki kez), Doğal Felsefe, Türkçe Gramer, Arapça- Türkçe, İngilizce Ayrıca bu yıl Öğretmenler sınıfında; İlkokul da verecekleri derslerin pratiği yapılır. Lisenin ikinci sınıfında öğrenciler için bir öğretmenler sınıfı açılarak burada kızlara öğretmen oldukları zaman neler yapacakları ve hangi dersleri nasıl okutacakları öğretilirdi.
4.Aşama: Advanced Kurs- Kız İlahiyat Okulu (sadece Antep'te var)	1.yıl	İncil (haftada iki kez), Cebir, İngilizce, Botanik Tarih (Hristiyan, Eskiçağ, Modern),
	2.Yıl	İncil (haftada iki kez), Araplar ve Türklere (Osmanlı Tarihi, Gramer gözden geçirme), İngilizce, Astronomi, Geometri, Akıl Felsefesi, Öğretmenler Sınıfı (kızlara öğretmenlik pratiği yaptırılmaktadır.) Ayrıca, yetkili bir öğretmen fazla ödeme yapan öğrencilere müzik dersi vermektedir.

Kaynak: PABCFM, (Reel:643, No:64)

Yatılı kız okullarının bir başka amacı da papaz ve vaizlere eğitim görmüş eşler yetiştirmektir. Maraş'taki liseden mezun olan kızlar yerli papaz, vaiz ve öğretmenlerle evlendirilmekteydi. Bu kızlar, kocalarıyla beraber dış istasyonlarda çalışmaktaydılar. Mesela; 1876 yılında Yarpuz'da vaizin karısı Maraş'taki liseden mezun bir bayandı ve Yarpuzdaki kadınları eğitmekteydi PABCFM, (Reel:643, No:98).

Yine 1878 yılında Fındıcak köyüne kız lisesinin en son mezunlarından birini öğretmen olarak göndermişlerdi. Bu kız, kadınları ev ev ziyaret ederek Pazar toplantılarını ve derslerini yaygınlaştırmıştı. Ayrıca günde 3 saat kızlara, oluşturduğu sınıfta dikiş dersi vermişti PABCFM, (Reel:643, No:101).

Maraş Kız Lisesi 1879 yılına kadar çeşitli odalarda ve binalarda eğitimine devam etmiştir. Misyonerler, 1879 yılında Board'dan ekstra 500 Lira istemişlerdir ve bu

⁵ 1. ve 2. Aşamadaki eğitim 3 yıl kadar sürmekteydi ve köylerde eğitim gören kızlar genellikle bu iki aşamadan sonra okumamaktaydılar.

⁶ Yukarıdaki üç aşamadaki kurslardan oluşan beş yıllık eğitimi tamamlayan kızlara, Maraş ve Antep'te diploma verilmekteydi.

parayla Maraş'taki kız lisesine bina ve Saimbeyli (Haçın)'deki Amerikalı öğretmenlere kalacak ev yapmak istediklerini belirtmişlerdi PABCFM, (Reel:643, No:27).

1879 yılında Maraş'taki kız lisesi Mrs. Coffing'le beraber Saimbeyli'ye taşınmıştır. Çünkü orada bayanların eğitimine daha çok ihtiyaç olduğuna karar vermişlerdi (Stone,1984:103).

Amerikalı misyonerler, yerli Hristiyanların da kızlar için liseler açmasını istemekteydiler. Yerli Hristiyanların açacağı okulların kendi okulları için öğrenci yetiştiren kurumlar olmasını istemekteydiler. Bu okulların Kız İlahiyat Okulu için hazırlık okulu işlevini yerine getirmesi düşünülmekteydi Nitekim 21-28 Nisan 1880 yılında Merkezi Türkiye Misyonunun 23. Yıllık toplantısında; Adana, Saimbeyli, Kessab, Antep ve Urfa'daki yerli Hristiyanların, kızlar için liseler açmaları hususunda cesaretlendirilmesine karar verilmiştir. Toplantıda ayrıca. Bu okulların misyoner bayanların yönetiminde olabileceği ve bu okullar için gerekirse Board'dan misyonerlerin destek istemesi de kararlaştırılmıştır PABCFM, (Reel:643, No:39).

4.4. Maraş Protestan İlahiyat Okulu

Amerikan misyonerlerinin eğitim sistemi biri laik diğeri de dinsel olmak üzere ikili bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Eğitimin dinsel ayağını; ilkokul, Ortaokul ve İlahiyat okulu oluştururken, dünyevi ayağını ise; ilkokul, ortaokul, lise ve kolejler oluşturmaktaydı (Kocabaşoğlu, 2000: 121). İlahiyat Okullarının temel ilkeleri ise şunlardı (Kocabaşoğlu, 2000: 135):

- 1.Okulların yönetimi misyonerler arasından seçilecekti.
- 2.Büyük ve pahalı kurumlar olmamasına özen gösterilecekti
- 3.Bu okulların temel gelir kaynakları buldukları yerlerde yaratılacaktı.
- 4.Amaç gençleri öncelikle misyoner eğitiminden geçmiş gençleri eğitmektir.
5. Bu okullar hem İlahiyat Okulu hem de kolej özelliklerini taşıyacaktı.
6. Okulların amacı en kısa zamanda; misyonerlerin yerini alacak yerli yardımcıları yetiştirmektir.

Türkiye'de her üç misyonda da birer adet ilahiyat okulu bulunmaktaydı. Merkezi Türkiye Misyonunun İlahiyat Okulu ise Maraş'ta bulunmaktaydı. Maraş Protestan İlahiyat okulunda eğitim süresi 3 yıldır. Merzifon İlahiyat Okulunda ise eğitim 4 yıldır. Eğitim süresi okullara göre değişmekteydi (Kocabaşoğlu, 2000: 136).

Maraş'taki misyonerlerin kendi ifadelerine göre Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nun amacı: "Papaz ve vaizleri, Merkezi Türkiye misyonundaki Evanjelik kiliseler için eğitmektir. Onlara görevlerine ait olan çalışmaları ve sorumlulukları vermektir. Okulun üzerinde ABCFM'nin tam bir kontrolü vardır. Evanjelik Hristiyanlığa uygun olmayan hiçbir eğitim okulda verilmez. Boston'daki komiteden gelen mektuba göre öğretmenlerin maaşları belirlenir" PABCFM, (Reel:643, No:37).

Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu, Antep'ten Maraş'a taşınmadan önce de 1860 yılında, Maraş'taki misyoner okulunun bünyesinde bir sınıf olarak "Teoloji" sınıfı adı altında faaliyet göstermekteydi. 1860 yılında Teoloji sınıfının 5 öğrencisi vardı ve Teoloji sınıfına Dr. Prat: İncil ve Yorumlama dersi, Baron Avedis ise Akıl Felsefesi dersi vermekteydi PABCFM, (Reel:640, No:62). 1862 yılında ise; Teoloji sınıfındaki öğrencilerden biri Antep'e, biri de (Bebek seminary) İstanbul Bebek Okulu'na gitmişti. Teoloji sınıfındaki öğrenci sayısı, 2 yeni öğrenciyle birlikte 5 olarak kalmıştı PABCFM, (Reel:640, No:65).

İlahiyat Okulu 1865 yılında Antep'ten Maraş'a taşınmıştır. Ancak veba salgını nedeniyle birçok misyoner hayatını kaybetmiştir ve Protestan İlahiyat Okulu 1867

yılında tekrar açılmıştır. Hohannes K. Krikorian ve Simon Terzijiyan okulun o yıldaki öğretmenleriydi (Stone,1984:107).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu 1868 yılında okul tecrübesi olan Mr. Trowbridge'in idaresine verilmiştir. Mr. Trowbridge; 1856 yılında Türkiye'ye gelmiştir ve kendisi, ilk defa İncil'i Modern Ermeniceye çeviren ünlü misyoner Dr. Elias Riggs'in kızıyla evlidir (Stone,1984:138). Trowbridge İlahiyat okulunda, yönlendirici eğitime ve öğrencilerin halk arasında çalışmasına önem vermiştir. Öğrencilere pratik dini dersler verilmesine karar vererek onların derslerini de bu yönde hazırlamış ve I. sınıf öğrencilerine: Kilise Tarihi, Doktrinler Tarihi ve Toplum önünde Konuşma dersleri ve papazlık çalışmaları adı altında dersler koydurmuştur PABCFM, (Reel:642, No:408).

1868 yılına geldiğimizde ise İlahiyat okulundaki öğrenci sayısı 35 olmuştur. Öğrenciler okul zamanı dışında sürekli olarak köylere geziler düzenleyip onlara vaaz etmekteydiler. Hatta öğrenciler daha çok gezilere gidip vaazlarda bulunsun diye okulun tatil zamanı bile değiştirilmiştir PABCFM, (Reel:640, No:70).

Maraş'ta II. Protestan Kilisesi ile birlikte 1868 yılında, İlahiyat Okulu için hazırlık sınıfı niteliğinde orta dereceli bir okul olan "Mission Training School" adıyla bir okul açılmıştır ve ilk yıl 31 öğrenci burada eğitim görmüştür PABCFM, (Reel:640, No:70). Mardin'de de bu şekilde bir okul açılmıştı. Bu okullarda staj çok önemliydi (Kocabaşoğlu, 2000: 136).

"Mission Training School"da okuyan öğrencilerden 11'i; 1868 yılında tatillerini köylerde geçirmişlerdi. 11 öğrenci tatilini şu köylerde geçirmişlerdi: 1.Fırnız, 2. Karamanlı, 3. Kişifli, 4.Nurpet, 5.Geben, 6. Mukhall, 7. Yenice kale vb. Hiç Protestan olmayan bu köylerde öğrenciler yaz tatilini insanlara vaaz ederek geçirmişlerdi. "Home Missionary Örgütü tarafından, bu köylere giden öğrencilere maaş verilmiştir PABCFM, (Reel:640, No:71). Bu öğrencilere; papazlar karşı çıkmışlardı. Papazlar bunlara kendi tabanlarını kaptırmaktan korkmaktaydılar PABCFM, (Reel:640, No:70).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda eğitim dönemi 8 ay sürmekteydi. Eğitim Ocak ayında sona ermekte, Haziranın 1'inde ise başlamaktaydı. Öğrenciler, Ocak, Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs aylarında tatillerini köylerde çalışarak geçirmekteydiler. Köylerde; öğretim yapıyorlardı, vaaz veriyorlardı, genel misyonerlik faaliyetlerinde bulunuyorlardı ve faaliyetlerini misyonerlere rapor ediyorlardı PABCFM, (Reel:642, No:412). 1873-74 yılında okulun 1. sınıfındaki 7 öğrenciden 4'ü vaiz olarak, 3'ü ise öğretmen olarak köylerde çalıştırılmıştır PABCFM, (Reel:643, No:81).

1869 yılında yapılan Merkezi Türkiye Misyonu toplantısında, misyoner yetiştirme okullarının tatil zamanları da değiştirilmiştir. Önceleri, Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nun uzun kış tatili sayesinde kışın öğrenciler Köylere giderek misyonerlik faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Çünkü yazın köylerde çalışmalar yoğun oluyordu. Fakat yaz sıcaklığı hem öğretmenleri hem de öğrencileri, verimsizleştirmekteydi. Bu yüzden hem Maraş'taki, Maraş İlahiyat Okulu'nun hem de Antep'teki Bayan Board Okulunun "Fem. B. School"un Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında tatil yapıp kış aylarında eğitim yapmasına karar verilmişti PABCFM, (Reel:642, No:412).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndaki öğrenciler, dersleri dışında, evleri ziyaret etmekteydiler, ayinler düzenleyip, Hristiyanlıkla ilgili parçalar okuyup, Hristiyanlık vaazı yapmaktaydılar. Bunun yanı sıra, öğrenciler, Pazar okullarında da dersler vermekteydiler. Geceleri şehrin farklı noktalarında sayıları;10 ile 50 arasında değişen kişilerin katıldığı ayinler yapılmaktaydı. PABCFM, (Reel:642, No:422).

Merkezi Türkiye Misyonununun 1871 yılındaki yıllık toplantısında, Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu; 3 yıllık eğitimin verildiği Amerikan tarzı bir ilahiyat okulu haline getirilmiştir (Stone,1984:107).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu öğrencileri yaz aylarında dış istasyonlarda çalışarak vaizlik tecrübesi kazanmak zorundaydılar. Pratik çalışma yapmak zorundaydılar. Bazı öğrenciler Maraş'taki misyoner kurumlarında öğretmen ve vaiz olarak çalışıyordu. Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndaki öğrenciler, sadece Maraş ve çevresinde değil zaman zaman çevre illerde de çalışmalar yapıyorlardı. Örneğin; Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndan mezun iki öğrenci 1872 yılında Antakya'ya çalışmak için gitmişlerdir ve Maraş'taki misyonerler bunlara Maraş'tan ayrılmadan önce 500 ve 600 kuruş avans vermişlerdir PABCFM, (Reel:643, No:137). Yine 1874 yılı tatilinde; Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndan 6 öğrenci Antep bölgesinde çalışırken, 1'i Sivas'ta yardımcı olarak çalışmaktaydı PABCFM, (Reel:643, No:88).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda okuyan öğrencilerin birçoğu evliydi ve öğrencilerin yaş ortalaması yüksekti. Misyonerler aynı zamanda öğrencilerin Antep'te okuyan eşlerine de maddi yardımlar yapmaktaydılar PABCFM, (Reel:642, No:410). Örneğin, 1869–70 eğitim yılında Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndaki 5 öğrencinin de eşleri kızlar lisesinde okumaktaydılar PABCFM, (Reel:640, No:72).

Her sezonun sonunda Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda topluma açık bir şekilde sınavlar yapılmaktaydı.1869 yılında, sezon başında toplam öğrenci sayısı 36 iken 3–4 tanesi sağlık sorunlarından dolayı okuldan ayrılmıştır. Öğrencilerden 13 tanesi 2 yıldır okulda eğitim görmekteydiler. Diğerleri ise geçen haziran ayında okula kayıt yaptırmışlardı PABCFM, (Reel:642, No: 411).

1870'lerden itibaren, Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nun bünyesinde bir yıl, öğrencilerin ileriki iki yıl için hazırlanması ve tecrübe edinmesi amacıyla "Tecrübe Yılı" anlamında (trial year) adıyla bir bölüm açılmıştı PABCFM, (Reel:643, No:41).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndaki dersler, zaman zaman misyonerlerin sağlık sorunlarına bağlı olarak veya misyonerlerin; yurt içine ve yurt dışına yaptıkları gezilere, bölgedeki salgın hastalık vb. sorunlar dolayısıyla dersler askıya alınmakta, okul tatil edilmekteydi veya öğretmeni olmayan sınıf Antep'teki Merkezi Türkiye Koleji'ne gönderilmekteydi. Örneğin;1877 yılında Mr. Bickford'un ölümü üzerine iki sınıfa da aynı anda iyi ders vermek mümkün olmadığından birinci sınıftaki 5 öğrenci Antep'e gönderilmiştir ve Antep'teki Merkezi Türkiye Koleji'nde yıl boyunca dersler verilmiştir PABCFM, (Reel:643, No:92). Yine 1878 yılında, misyoner G. T. Montgomery Amerika'da iken Maraş Protestan İlahiyat Okulu kapatılmıştır ve her iki sınıfın öğrencilerinden de öğretmen ve yardımcı belletmen olarak yararlanılmıştır PABCFM, (Reel:645, No:131).

Zaman zaman ilahiyat okulunda; Maraş'ta ve dış istasyonlarda çalışan yerli vaiz, papaz ve öğretmenler; bir nevi hizmet içi eğitime alınmaktaydılar. Mesela 1869 yılında Trowbridge, Elbistan, Yarpuz ve Zeytun'a yaptığı turlardan dönerken Zeytun'un yerli vaizini de beraberinde getirerek onun Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda bir dönem eğitim almasını sağlamıştır PABCFM, (Reel:642, No:413).

İlahiyat okullarında öğrenim gören öğrenci sayısı 1870'lerin sonundan itibaren azalmaya başlamıştır. Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'ndaki öğrenci sayısı, 1872 yılında 26 iken, bu sayı 1877'de 23'e, 1882'de 8'e inmiştir. 1888'de 6 olan öğrenci sayısı, 1893'de 9, 1899 yılında ise 12 olmuştur (Kocabaşoğlu, 2000: 126). Kilise sayısı arttığı, papaz ve vaiz ihtiyacı çoğaldığı halde, öğrenci sayısı azalmıştır. Bu azalmanın sebebi ise insanların daha çok gelir getirecek alanları tercih etmesiydi (Kocabaşoğlu, 2000: 138).

Yüksek Okul statüsünde olan Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu, 1879 yılında İlahiyat fakültesine dönüştürülürken 1888 yılında ise Kolej olarak kabul edilmiştir (Eyicil, 1999: 171).

4.4.1. Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda Okutulan Dersler

Önceleri lise bünyesinde sadece bir iki öğretmen veya misyonerden bir iki ders alan ilahiyat okulu öğrencilerinin hem ders sayısı hem de öğretmen sayısı ve derslerin sistemli bir şekilde okutulması yıllara göre bir artış göstermiştir.

Çizelge 2.18. 1868 Yılında Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'nda Okutulan Dersler

1860 Yılında Okulda Okutulan Dersler	1868 Yılında Okulda Okutulan Dersler	1869 yılında okulda Okutulan Dersler	1874Yılında Okulda Okutulan Dersler
İncil dersi Yorumlama dersi Akıl Felsefesi	Matematik, Geometri, Doğal Felsefe, Eski Ermenice, Türkçe, İngilizce, Astronomi, Hristiyanlığın kanıtları, Eski Çağ Tarihi İncil Tefsiri.	Matematik, Geometri, Doğal Felsefe, Eski Ermenice, Türkçe, İngilizce, Astronomi, Eski Çağ Tarihi Hristiyanlığın kanıtları, İncil Tefsiri	Tarih, Matematik, Geometri, Türkçe Grameri, Felsefe, Eski Ermenice

Kaynak: PABCFM (Reel:640, No:62).
PABCFM (Reel:642, No:411).
PABCFM (Reel:643, No:88).

Çizelge 2.19. 1869–1870 Maraş İstasyonu Yıllık Raporuna Göre İlahiyat Okulu'nda Okutulan Dersler ve Öğretmenler

Öğretmenler:	Mr. . Montgomery	Mr. Trowbridge	Baron Aleksan
I.Sınıf	Psikoloji, Ahlak Felsefesi, Dini Doktrinler	İki sınıfa 3 dersi birlikte veriyordu: İncilin Tefsiri, Kutsal Kitaptan Parçalar İsa'nın Hayatı	İngilizce Mantık Felsefesi
II. Sınıf			Doğal Felsefe Eski Ermenice Astronomi İngilizce

Kaynak: PABCFM (Reel:640, Belge no:72).

Misyonerler ders programlarını ellerindeki öğretmenlere göre belirlemekteydiler. Örneğin, 1869–70 eğitim yılında sezon içinde, yerli öğretmen Baron Aleksan'ın kardeşi hasta olduğundan kendisi Antep'e gitmiştir. Bu nedenle İlahiyat Okulu'ndaki sınıflara onun dersinin yerine ekstradan İncil dersleri konulmuştur.

1871 yılında ise I. Sınıflara: Kilise Tarihi, Doktrinler Tarihi, Homilitik, Pastoral Teoloji, İncil Tefsiri, Dini Doktrinler gibi derslerin verileceği belirtilerek 3. bir misyonere daha ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. 1871 Yılında ise Maraş Protestan

İlahiyat okulunda yaklaşık 20 dersin verildiği anlaşılmaktadır PABCFM, (Reel:640, Belge no:72).

Çizelge 2.20. 1871 Yılında Maraş İlahiyat Okulu'nda Ders Veren Öğretmenler

Öğretmenler	Mr. Trowbridge	Baron Aleksiyen	Mr. Peny	Müslüman öğretmen
Dersler	İncil Tefsiri	Mantık	Coğrafya, Tarih	Osmanlı Türkçesi ve Osmanlıca Okuma Yazma

Kaynak: PABCFM (Reel:643, No:80).

Çizelge 2.21. Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda 1878 Yılında Okutulan Dersler

1.Yıl	Tefsir, İncil Tarihi, Eskiçağ (Antika) ve Coğrafya, Moral Felsefesi, Hristiyanlığın Tanıkları
2.Yıl	Mantık, İncilin Tefsiri, Mukaddeme, Sistemik Teolojiye Giriş(Başlama), Kilise Tarihine Giriş
3.Yıl	Nomilitik (Vaizlerin Kritiği), Hristiyanlığın Öğretilmesi, Kilise Tarihi, Kilise Yönetimi, İncilin Tefsiri, Papazlar Tarihi, Septematre Teoloji

Kaynak: PABCFM (Reel:643, No:18).

Çizelge 2.22. Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda 1878–1879 Yıllarında Son Sınıfta Okutulan Dersler⁷

1878 Yılında son sınıfta Okutulan Dersler	1879 Yılında son sınıfta Okutulan Dersler	Öğretmenler
Teoloji, Kilise idaresi, Kilise Tarihi, Papazlar Teolojisi, Akıl Felsefesi, İngilizce, Nomalitik	İncile Giriş, İbrani İncili, İbrani Grameri, Vokal Müzik	Mr. Mortgowery, Mr. Marden, Mr. Christie,

Kaynak: PABCFM, (Reel:643, No:92).

PABCFM, (Reel:643, No:82).

Yukarıdaki çizelgede de görüldüğü gibi okutulan dersler her yıl aynı değildi, hatta 1878 yılında son sınıfta okutulan derslerle 1879 yılındaki dersler bile aynı değildi ve dersler belli bir düzen içinde verilmemekteydi. Bunun yerine daha ziyade misyonerler ellerinde bulunan eğitim kadrosuna göre yıldan yıla okutulacak dersleri ayarlamaktaydılar. Mesela, daha önce okulda okutulduğuna pek de rastlamadığımız İbranice dersi, Mr. Marden, Maraş'a geldikten sonra okutulmaya başlanmıştır PABCFM, (Reel:643, Belge no:82). Daha sonraki yıllarda da Mr. Marden'in İlahiyat Okulunda, İbranice, Yunanca, İncil Coğrafyası, gibi dersler verirken, Mr. Christie ise “Vaaz Sanatı” adlı bir ders vermekteydi PABCFM, (Reel:643, Belge no:83).

⁷ Maraş Protestan İlahiyat okulu'nda 1877–78 eğitim yılında Son sınıfta 8 öğrenci eğitime devam ediyordu, 1879 yılında ise son sınıfta okuyan öğrenci sayısı 5'e inmişti.

Çizelge 2.23. 1894 Yılında Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'nda Okutulan Dersler

İbranice, Yunanca, Kitab-ı Mukaddes, Kitab-ı Mukaddes Muhaddemesi, Tarih-i Kitab-ı Mukaddes, Tevarih ve Talimatı Din-i Mesihî, İlmüs-sayı tabii, İlmüs say-ı muntazam, İlm-i edyan-ı tevaif, Usul-ı mevaız, İlm-i ahlak, Kilisenin Usulu teşekkül ve nizamı, Hüsn-i kıraat, Ruhani İlahiyat Terennümü

Kaynak: (Haydaroğlu, 1990: 66).

Ders programları incelendiğinde misyoner okullarının dini ihtiyaçlara cevap veren masumane bir ahlaki eğitim kurumları olmadıkları, aksine kurulduğu çevreye uyum sağlamak ve siyasi gayeleri yerine getirmek için öğretim yaptıkları anlaşılmaktadır (Ertuğrul, 1998: 147).

Misyonerler farklı şehirlerde yapılan yıllık toplantılara zaman zaman öğrencileri de götürmekteydiler. Bu sayede yerli misyonerlerin de iyi bir şekilde yetişip kendi yerlerini almasını istemekteydiler. Mesela 1870 yılında Antakya'da yapılan yıllık toplantıya Mr. Trowbridge, karısı, Mrs. Coffing ve iki de Maraş Protestan ilahiyat Okulu'ndan öğrenci katılmıştı PABCFM, (Reel:642, Belge no:422).

Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'ndaki yerli öğretmenleri ve öğrencileri, misyonerler eski Ermeniceden çeviri yapmaları hususunda teşvik etmekteydiler. Ermenilerin eski şarkılarını, türkülerini okuldaki yerli öğretmenler ve öğrenciler araştırarak bunları misyonerlere sunuyorlardı. Misyonerler de bunları raporlar halinde Amerika'daki merkezlerine ve çeşitli misyonerlere gönderiyorlardı. Misyonerler aynı zamanda öğrenciler ve yerli öğretmenler vasıtasıyla İngilizce'den de Ermeniceye çeviri yaptırıyorlardı. Örneğin; Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'nun müdürü olan Tillman Trowbridge 25 Kasım, 1871 tarihinde, Maraş'tan Prof. N. D. Whetrey'e (Yale Kolej Müdürü) iki tane Ermenice el yazması göndermişti. Bunlardan I. el yazması Porter'in "İnsan Zihni" adlı çalışmasından yapılmış özet ve çeviriydi. Bu çeviriyi Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndaki yardımcı öğretmenlerden biri yapmıştı. II. el yazması ise 2 veya 3 ünlü Ermeni Milli şarkısından oluşmaktaydı. Trowbridge bu çeviriyi yapan Avedis'i Yale Kolej'e kendisini yetiştirmesi için göndermeyi düşündüklerini belirtmişti PABCFM, (Reel:642, Belge no:450).

4.4.2. Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nun Kütüphanesi

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'na 1878 yılında kütüphane kurulmuştur. Yeni kitaplar alınması için de Board örgütü birkaç yıl okula yılda 40 dolar hibe etmiştir PABCFM, (Reel:644, No:237). Misyonerler yıllık mali harcamalarda yıldan yıla İlahiyat okulunun kütüphanesine kitap alımı için belli bir miktar para ayırıyorlardı. Bu paraların miktarı ise 1000 kuruş ile 2000 kuruş arasında değişmekteydi. Örneğin: 1873 yılında, Kütüphaneye kitap alımı için: 2000 kuruş harcanmıştır PABCFM, (Reel:643,

No:19). 1875 yılında ise 1500 kuruş kütüphane için harcanmıştır PABCFM, (Reel:643, No:21). 1881 yılında ise kütüphane için: 2000 kuruş harcanmıştır PABCFM, (Reel:643, No:29).

Bunun yanı sıra misyonerler Amerika ve Avrupa'ya mektup yazarak oralardaki Hristiyanlardan kütüphane için destek istemekteydiler. Örneğin;1879 yılında Misyoner Thomas Christie' "Sevgili Hristiyan Kardeşler" başlığıyla yazdığı mektupta "Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nun kütüphanesi için her yıl bir dolar Cambridge'deki kardeşlerden veya kiliselerden aidat verilebilir" demektedir PABCFM, (Reel:644, No:241).

Bu çalışmalar sonucunda; okulun kütüphanesine 3313 İngilizce dini kitapla birlikte çok sayıda Ermenice ve Türkçe kitap alınmış veya toplanmıştır.(Stone,1984:107)

4.4.3. Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndan Mezun Öğrenciler

İlahiyat okulu Maraş'a taşındığında, okula 42 kişi devam etmiştir. Ancak bunlardan 21 tanesi diploma almıştır. Bu kişiler, daha sonra Kilikya Protestan Ermeni Birliği'nin ilk liderleri olmuşlardır (Stone, 1984:102).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda 1868 yılında 35 öğrenci okurken, 1871 yılında yine bu rakamın fazla değişmediğini ve öğrenci sayısının; 10 tanesi dönem sonunda mezun olabilecek durumdaki 37 öğrenci olduğu anlaşılmaktadır PABCFM, (Reel:640, No:70–73). 1874 yılında ise okuldaki öğrenci sayısı I. sınıfta; 14, II. sınıfta; 11 olmak üzere toplam öğrenci sayısı 25'di PABCFM, (Reel:643, No:88).

Haziran 1871 yılında Maraş Protestan İlahiyat Okulu birinci sınıf mezunlarını vermişti. Mezunlardan 6'sı Vaiz, 2'si öğretmen olurken, 1'i ise Robert Koleje eğitimine devam etmek için gitmişti PABCFM, (Reel:643, No:80). 1870–1871 yılları boyunca Maraş Protestan İlahiyat Okulu birinci sınıfta 9, ikinci sınıfta ise 19 öğrenci olmak üzere toplam 28 öğrenci bulunmaktaydı. Bu öğrencilerden 9 tanesi Antep'ten, 2'si Adana'dan, 1'i Antakya'dan, 16'sı ise Maraş'tan gelerek okulda eğitime başlamışlardı PABCFM, (Reel:643, No:80).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndan 1872 Haziranında 5 kişi mezun olmuştu. Mezun öğrencilerden PABCFM, (Reel:645, No:69):

1.'sini: Haçin'e papaz olarak gönderilmişti.

2.'si Maraş'ta II. Kilisede Papaz Avedis'in yerine geçmişti; çünkü Avedis Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda öğretmen olarak çalışmaya başlamıştı.

3.'sü ise Maraş'taki III. Kilisede çalışmaya başlamıştı.

4.'ü Zeytin'e papaz olarak gönderilmişti.

5.'i mezun; sınıfının en iyi öğrencisi olduğundan yeni kurulacak olan Merkezi Türkiye Koleji'nin hazırlık bölümünde çalışmasına karar verilmişti.

1874 yılına geldiğimizde ise Maraş'taki 3 Evanjelik kiliseden, ikisinin papazı, Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nun son mezunlarından iki papazdır PABCFM, (Reel:643, No:157).

Merkezi Türkiye koleji açıldıktan sonra Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'na alınacak öğrencilerin kolejden mezun olması şartı aranmaya başlanmıştır PABCFM, (Reel:643, No:41). 25 Haziranda 1878 yılında okuldan 8 öğrenci mezun olmuştur. Mezunlar kiliselerde papaz olarak çalışmaya başlamıştır PABCFM, (Reel:643, No:82).

Çizelge 2.24. 1878 yılında Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndan mezun 8 öğrencinin Papaz olarak çalıştıkları Kiliseler

	Mezunlar	Çalıştıkları Kiliseler
1	Avedis Bulgurcuyan	Maraş 3. Kilise
2	Hagop Konercan	Maraş 2. Kilise
3	Hagop Kundakçıyan	Hasan Beyli
4	Haratoun Seknorkokyan	Adıyaman
5	Hohannes Kenstantyan	Gibbeir
6	Kevork Munçiryan	Elbistan
7	Sarkis Deoryan	Haçin
8	Sarkiz Bilizikçıyan	Şar

Kaynak: PABCFM (Reel:643, No:82).

Çizelge 2.25. 1879 Yılında Maraş Protestan İlahiyat Okulu Son Sınıf'ta Okuyan Öğrencilerin Memleketleri

	Adları	Memleketleri
1	Marderas Bozyakaluyan	Antep
2	Kevork Kazancıyan	Antep
3	Garabed Adalıyan	Maraş
4	Hohannes Yanimyan	Maraş
5	Hohannes Çilingiryan	Maraş

Kaynak: PABCFM (Reel:643, No:82).

Misyonerler, İlahiyat okulundan mezun olan öğrencilerin; Türkçe, Ermenice ve İngilizceyi rahatça okuyup konuşabildiğini, ayrıca Yunanca ve İbranice'de de yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmekteydiler PABCFM, (Reel:645, No:62).

İlknur Polat Haydaroğlu; Amerikalı Protestanların açmış olduğu Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nun ve buraya öğrenci gönderen Antep Yüksekokulunun öğrencilerinin; okula alınırken buldukları Osmanlı toprakları üzerinde kalmak şartıyla okula alındıklarını ve mezun olduktan sonra da Osmanlı topraklarında kalıp çalışmak şartıyla mezun edildiklerini yazmıştır (Haydaroğlu, 2005: 75).

Protestan İlahiyat Okulu Maraş'ta 47 yıl, 1914 yılına kadar fonksiyonunu devam ettirmiştir. Bu zaman zarfında, okuldan 141 kişi mezun olmuştur. Bu kişilerin birçoğu; Ermeni Protestan kiliselerinde papaz olmuşlardır. Bu 141 kişiye ek olarak 77 kişi de okula devam etmiş fakat mezun olamamıştır (Stone,1984:107).

4.4.4. Misyonerlerin Protestan İlahiyat Okulu'nu Antep'e Alma Girişimleri

Merkezi Türkiye Misyondaki erkeklere eğitim veren İlahiyat Okulu Maraş'ta, bayanlara eğitim veren İlahiyat Okulu ise Antep'te faaliyet göstermekteydi. Merkezi Türkiye Misyonerleri toplantısında; Bölgedeki iki misyoner yetiştirme okulu olan kız ve erkek okullarının da aynı yerde olmasına karar vermişlerdi. Toplantıda Uzun tartışmalardan sonra, Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'nun Antep'e gitmesine karar verilmişti. Çünkü Maraş İlahiyat Okulu'nun evli öğrencilerinin eşleri Antep'teki "Fem. B. School"(Bayan İlahiyat Okulu)da eğitim görmekteydiler. Fakat Maraş'taki Protestanlar, Antep'teki Fem. B. School, Maraş'a taşınırsa, uygun binaların yapılması

için 10,000 lira vereceklerini belirtmişlerdir. Bunun üzerine kararın tekrar düşünülmesi kararlaştırılmıştır ve İlahiyat Okulu Maraş'ta kalmıştır PABCFM, (Reel 642, No:412). Daha sonraki yıllarda merkezi Türkiye Koleji için de Antep ve Maraş'taki Protestanlar, kolejin kendi yaşadıkları şehirde açılması için rekabete girmişlerdir.

4.4.5. Maraş Protestan İlahiyat Okulu Binası

Maraş İlahiyat Okulu'na yeni bina yapmak için 1874 yılında, 3874 kuruşa arsa satın alınmıştır PABCFM, (Reel:643, No:88). Yeni bina için alınan yer şehrin yüksek bir noktasında ve havası, suyu temiz bir noktada bulunmaktaydı PABCFM, (Reel:645, No:139). Yeni bir bina yapmak için, misyonerler tarafından yapılan başvuruya Maraş'taki yerel hükümet; Amerikan vatandaşlarının Türkiye'de toprak alma hakkı olduğunu belirterek olumlu cevap vermiştir PABCFM, (Reel:643, No:81). Misyonerler ilk önce, İlahiyat Okulu için büyük bir bina yapmak istemişlerdir. (Bakınız EK III) Boston'daki merkezlerine de bu planı göndermişlerdir. Fakat bu plan Maraş'taki yerel hükümet tarafından kabul edilmeyince, büyük bir bina yerine iki ayrı bina yapmışlardır PABCFM, (Reel 643, No:93).

Maraş İlahiyat Okulu'nun yeni binası; 1878 yılında tamamlanmıştır PABCFM, (Reel:644, No:265). Büyük bir İlahiyat Okulu binası yerine, yapılan 2 bina aşağıdaki kısımlardan oluşmaktaydılar PABCFM, (Reel:645, No:139):

- I. Bina: Chapel(Küçük kilise), Kütüphane, Ezber okuma odaları, 10 yatakhane ve 2 adet geniş odadan oluşmaktaydı.
- II. Bina: ise misyonerlerin ifadesiyle Yardımcı bir bina olarak tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Ekstra odalar; okul için hem de yerli hocalar için yapılmıştı.

İkinci bina da misyoner aileleri için ev de yapılmıştır. Bu bina gerekli olduğunda yurt olarak da kullanılabilir şekilde inşa edilmiştir. Her iki binanın toplam maliyeti ise 9000 lirayı geçmemiştir PABCFM, (Reel:643, No:93). Yapılan iki binanın planı EK IV'te sunulmuştur.

4.5. Maraş Merkezi Türkiye Kız Koleji

Misyonerler, Maraş'ta Merkezi Türkiye Kız Koleji adıyla 1880 yılında bir kız koleji açmışlardır. Özellikle Amerikan kadın misyonerler koleji desteklemişlerdir. Koleji bir yüksekokul değildir. Mezunları eğitimlerini İstanbul'da tamamlamaktadırlar. Maraş Kız Koleji'ne öğrenciler Adana, Antep ve Saimbeyli'den gelmekteydiler. Kolejin amacı Güneydoğu Anadolu'da Hristiyanlığı yayabilecek ve azınlıkları eğitip aydınlatabilecek yerel kız liderler yetiştirmektir (Tozlu,1991: 111). Maraş Kız Koleji'nin diğer bir âmacı da Adana, Antep, Maraş, Haçin (Saimbeyli) v.b. şehirlerdeki Orta dereceli okullardan gelen kız öğrencileri yetiştirerek, bölgedeki bu tür okulların bayan öğretmen ihtiyacını karşılamaktır (Haydaroğlu, 1990: 141). Okul için idari bina ve sınıfların yanı sıra bir de yurt inşa edilmişti. Bu şekilde çevre şehirlerden gelen kız öğrenciler yurttan ikamet ediyorlardı (Stone, 1984:144).

Stone'a göre ilk zamanlarda New England'da Harvard ve Yale hangi rolü üstlenmişse, Anadolu'da da bu kolejler aynı rolü üstlenmişlerdi (Tozlu,1991: 111).

Okulun yönetimi Amerikalıların egemen olduğu bir mütevelli heyeti ve yöredeki misyonerlerle yerli halkın eşit ağırlıkta olduğu bir yönetim kurulundan oluşuyordu. Okulun öğrenim süresi, 2 yılı hazırlık sınıflarında olmak üzere 6 yıldır. Ancak okulun son 2 yılı orta öğretimin üstünde bir niteliğe sahipti. Okuldan alınan diplomalar Osmanlı

Maarif Nezareti onaylanmaktaydı ve okuldan mezun olan öğrenciler ülkenin herhangi bir yerinde öğretmenlik yapabilmekteydiler (Kocabaşoğlu, 2000: 158–159).

Okuldan mezun olan kızlar kolej eğitimini, son iki yılda İstanbul Kız Kolejine giderek tamamlayabiliyorlardı (Tekeli ve İlkin, 1999: 116–117). Buda bize okulun İstanbul'daki gibi kolejlere denk olmadığını, kolejle ortaokul arasında bir eğitim kurumu olduğunu göstermektedir.

Saimbeyli'deki kız lisesinde okuduktan sonra Maraş Merkezi Türkiye Kız Koleji'ni de bitiren üç kız; Miriam Hagopian, Mary Kupelian ve Magdalena Savaidon ABD'deki Oberlin Kolej'de eğitimlerini tamamlamışlardı (Stone, 1984:105).

Merkezi Türkiye Kız koleji'nde 1886 yılında yöredeki tanınmış bir Müslüman ailenin iki kızı, 1890 yılında ise önemli bir devlet memurunun kızı öğrenim görmekteydi. Müslüman çocukları için 1880'li yıllarda bunlar istisnaydı. Çünkü Müslüman aileler ancak Cumhuriyetin ilanından sonra bu tür misyoner okullarına artan oranlarda talep göstermeye başlamışlardır (Kocabaşoğlu, 2000: 134). Merkezi Türkiye Kız kolejinde 1893–94 ders yılında; 2'si Müslüman-Türk kızı olmak üzere 29 öğrenci bulunuyordu. Bunların 6'sı hazırlık sınıflarında, 23'ü ise kolej sınıflarındaydı. Aynı yıl ikisi Amerikalı 4 öğretmen okulda görev yapmaktaydı (Kocabaşoğlu, 2000: 159).

Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı okullara devam eden Türk ve Müslüman öğrenci sayısı, 1900'e kadar %10–15 dolayında iken, 1910'dan itibaren %60'a, Cumhuriyet döneminde ise %75'e çıkmıştır (Sakaoğlu, 2003: 88).

Birinci Dünya savaşı öncesinde Maraş'taki Merkezi Türkiye kız kolejinde 118 öğrenci bulunmaktaydı (Haydaroğlu, 1990:100). Birinci Dünya savaşının başladığı yıl okulun öğrenci sayısı 140'ı bulmuştur (Kocabaşoğlu, 2000: 159).

Çizelge 2.26. 1890 Yılında Maraş Merkezi Türkiye Kız Koleji'nde Okutulan Dersler

<p>Türkçe, Ermenice, İngilizce, Doğa Bilimleri, Fizyoloji, Cebir, Psikiyatri, Genel Tarih, Dinler Tarihi, İngiliz Edebiyatı, Fizyoloji, Ev Ekonomisi,</p>

Kaynak: Kocabaşoğlu (2000: 159).

4.6. Yetimhaneler

Misyonerlerin üzerinde önemle durdukları bir diğer konu ise yetimhanelerdi. Misyoner örgütlerinden Yakın Doğu Yardım Teşkilatı (NER) adlı örgüt Maraş'ta I. Dünya Savaşı'ndan sonra gayrimüslimlere ait olan yetimhanelerin kontrolünü ve işletmeciliğini üstlenmişlerdi. Yakın Doğu Yardım Teşkilatı (NER)'in yetimhanelerinde ilkökul eğitimi verilmekteydi. Bunun yanı sıra yetimhanenin dükkânlarında; yerel doğramacılar, ayakkabıcılar, berberler, terziler, fırıncılar, tenekeçiler ve tüccarlar pratik ve gönüllü öğretmenler olarak bulunuyordu. Bu sayede çocuklar sadece giyindirilmekle kalmıyorlardı aynı zamanda ticareti öğreniyorlardı ve ilerideki yaşamları için gerekli olan becerileri elde ediyorlardı (Kerr,1973:x1).

Yakın Doğu Yardım Teşkilatının öğretmenleri Lübnan'da çocuklara ticareti ve Arapçayı öğretmişlerdi. Yakın doğu Yardım Teşkilatı, gece okulları, kulüpler ve diğer organizasyonla çocukların dışarıdaki hayata adapte olmasını sağlamaya çalışırdı (Kerr,1973:x11).

4.6.1. Alman Yetimhaneleri

Kümbette Alman Hilsbund Misyonu, erkekler için 1898 yılında bir yetimhane kurmuştur. Adı Barış Evi anlamındaki (**Beitsholom**)'dur. Burada 1920'lerde 400 erkek çocuk vardı ve bunlar Ermeni bir öğretmenin bakımındaydı. Yetimhaneyi Amerikan Kızıl Haç'ından Miss Frances Buckley yönetmekteydi. Almanlar yetimhaneyi Amerikalılara bırakarak Maraş'ı terk etmişlerdi. Almanlardan sadece o yıllarda hemşire Maria Timm kalmıştı.

Bu yetimhanedeki çocuklara ortaokul seviyesinde eğitim verilmekteydi. Yetimhanedeki öğretmenlerden bir kaçı Almanya'da eğitim almıştı. Diğerleri ise yerel Erkekler Akademisi ve Kızlar Kolejinden temin edilmişti. Yetimhanede dokuma tezgâhı, ayakkabı imalatı için gerekli malzemeler de bulunmaktaydı (Kerr, 1973: 74).

Alman Hilsbund Misyonu, kızlar için de bir yetimhane kurmuştur. Adı **Bethel**'dir. Burası da erkek yetimhanesiyle aynı organizasyona sahipti. Fakat burada hiç yabancı yoktu ve iş eğitimi kızların ev işlerini öğrenmesi üzerine kurulmuştu (Kerr, 1973: 74).

1920'deki Maraş mücadelesinde, Fransızların Alman Yetimhanesinde 200 Fransız, 50 Ermeni askeri bulunmaktaydı (Özalp, Bila Tarih:151). Savaşın sonra Kümbet yetimhanesinde 30 mavzer, birçok silah, çok sayıda bomba ve cephane bulunmuştur (Özalp, Bila Tarih: 238). Alman yetimhanesine kurtuluş savaşı sırasında, misyonerlerce yerleştirilen ve gizlenen çok sayıda silah ancak elli yıl sonra bir tesadüf eseri bulunmuştur (Özbaş, Tarihsiz: 356). Fransızlar Maraş'ı terk ettikten sonra Beitsholom yetimhanesine Türk askerleri yerleşmiştir. Çünkü Fransızlar, şehri terk ederken Türk kıyısını yakmışlardı (Kerr, 1973: 241).

4.6.2. İngiliz Yetimhaneleri:

1895'ten itibaren Ermeniler arasında İngilizlere duyulan sempati artmıştır. İngilizler de 1898 yılında; biri kızlar, diğeri erkekler için iki yetimhane kurmuşlardır. **Ebenezer**; erkekler için, **Beuleh**; kızlar için kurulan yetimhanelerdi. Bu yetimhaneler 1920'lerde Miss Salmond'un kontrolündeydi. O yıllarda Ebenezer'de çocuklara ticaret ve fırıncılık öğretilmiştir. Ebenezer'in fırını bütün yetimhanelerin, misyonerlerin ve Yakın doğu Yardım Teşkilatının (NER) elemanlarının ekmeğini karşılamaktaydı.

Yakın doğu Yardım Teşkilatı (NER) Maraş'taki Alman ve İngiliz yetimhanelerinin yönetimini ve finansmanını üzerine almış ve ayrıca beş yetimhanede kendisi açmıştır (Kerr, 1973: 75). Ebenezer yetimhanesinin mesleki eğitim dükkânlarında tehirden dönen Ermenilere dersler verilmiştir. Buralardaki çalışmalar Ermeni ustalar tarafından yönetilmiştir (Kerr, 1973: 75).

Amerikalı misyonerler, milli mücadeleden sonra Antep, Urfa, Maraş gibi yerlerdeki yetimhanedeki çocukları Suriye ve Lübnan'a taşımaya karar vermişlerdir. Gereçekleri ise, bu çocuklar; Türk ordusunda, büyüyünce asker olacaklardı. Maraş'taki yetimhanedeki çocuklar, gruplar halinde katır sırtlarında Halep'e, oradan da trenle Beyrut'a taşınmıştır. Çocuklar Akdeniz kıyısı boyunca yetimhanelere yerleştirilmiştir. 29 Temmuz 1922 yılında Mr. Kerr ve Yakın doğu Yardım Teşkilatının (NER) kalan personeli de Maraş'ı terk etmişlerdir (Kerr, 1973: 248–254).

4.7. Merkezi Türkiye Koleji'ni Kurma Çalışmaları

Maraş'taki Protestan misyonerlerden Trowbridge, 2 Ekim, 1870 tarihinde, Maraş'tan Robert Kolejin kurucusu Mr. Hamlin'e mektup yazarak Merkezi Türkiye Misyonunda; Merkezi Türkiye Koleji adıyla bir kolej kurmak istediklerini ve bunun için kendilerine yardım etmesini istemiştir. Trowbridge, Maraş İlahiyat Okulunun yetersiz olduğunu ve bu okulların amacının insanları yönetim ve öğretim için hazırlamak olduğunu belirtmiştir PABCFM, (Reel:642, No:427).

Misyonerler; "Merkezi Türkiye Koleji'nin asıl amacının; genç insanların Hristiyan yönetim için eğitilmesi olacaktır. İkinci amacı ise her milletten ve toplumdan insana eğitim vermektir. Kolejde bilim olarak din öğretilmeyecek, Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu fonksiyonuna devam edecektir. İlahiyat okulunun bütün öğrencileri kolej mezunu olacaktır" PABCFM, (Reel:643, No:68).

Misyonerlere göre; Türkiye hızlı gelişmeler içindeydi ve iyi eğitilmiş Hristiyanlara ihtiyaç vardı, bu insanlar büyük reformlarda lider olarak rol alacaklardı PABCFM, (Reel:642, No:447).

Misyonerler aynı zamanda yeni açılacak kolej sayesinde verilecek yüksek eğitimin, "Hristiyan gençliği çevresindeki Müslüman toplumdaki ayırmaya destek olacaktı." (Stone,1984: 140) Misyonerlerin bu yöndeki düşünceleri, yani Hristiyan gençleri çevredeki Müslüman toplumdaki ayırma gayretleri, Ermeni komitecilerin amaçlarıyla da tıpa tıp uymaktaydı. Ermeni komiteciler de Ermenilerden kesinlikle çocuklarını Osmanlı Devleti'nin açmış olduğu okullara göndermemelerini istemekteydiler. Gerekçeleri ise; Ermeni çocuklarının Türklerle dost olmasına neden olabilir. Açıkça görülüyor ki amaç Osmanlı toplumunun iç huzurunu baltalamaktı. Toplumda barış ve dostluğun oluşmasını kesinlikle istememekteydiler. Amaç Ermenileri, içerisinde yaşadıkları, Türk milletine ve vatandaşı oldukları Osmanlı İmparatorluğu'na karşı düşman olarak yetiştirmektir.

Misyonerler Osmanlı Ülkesi'nin iyi eğitilmiş bir Hristiyanlar sınıfına ihtiyacı olduğunu düşünüyordu ve Hristiyanların Osmanlı Devleti'ndeki reformlara öncelik edeceğini belirtiyorlardı. Kolej kurulduktan sonra artık Maraş İlahiyat Okulu'na alınacak öğrencilerin Kolej mezunu olması şartı getirilmişti. Bu sayede İlahiyat Okulu'ndaki eğitimin kalitesinin artırılması hedeflenmişti.

Trowbridge, Kolejin Evanjelistik çalışmaların bir parçası olacağını belirterek aksi bir durumda kendisinin de kolejin kurulmasını istemeyeceğini bildirmiştir PABCFM, (Reel:642, No:442). Trowbridge, kolej için bölgede bir talep olmadığını ve Okula giden öğrencilerin birçoğunun vaiz olmak istemediğini belirtmiştir PABCFM, (Reel:642, No:427).

Zaten yıldan yıla Merkezi Türkiye Misyonundaki ve diğer misyondaki ilahiyat okullarına giden öğrenci sayısında azalmalar olduğu görülmektedir. Çünkü iyi eğitilmiş olan öğrenciler, papaz olmaksızın daha iyi para kazanacakları meslekleri tercih etmekteydiler.

Misyoner Trowbridge, Batıdaki oryantalistlere de mektuplar yazarak onlardan da kolej için destek almaya çalışmıştır. Trowbridge yazdığı mektupta: "Türkiye; Fiziki Coğrafya, Etnografya, Tarih, Botanik, Ornitoloji, Antiquity, alanlarında tamamen derin amaç ve ilgiye sahip bunu herkes görebilir. Türkiye'nin; madenleri, bitkileri, hayvanları, ornitolojisi, hakkında çok az şey bilindiğini belirterek. Biz Asya'nın içlerinde bir kolej kurmayı düşünüyoruz, Bu girişimimiz başarılı olursa aynı zamanda oryantalistlerin çalışmalarına da çok büyük katkı sağlar. İyi eğitilmiş yerliler, oryantalistlerin çalışmalarında iyi birer yardımcı olurlar. Kolej sayesinde, yukarı da

saydığımız konular; hocalar ve iyi eğitilmiş kişiler tarafından çalışılacaktır. Biz burada Etnoloji ve Fiziki Coğrafya üzerine çok güzel çalışmalar yapabiliriz, fakat bizim bu konularla ilgili kitabımız yok bize bu konularda kitaplar gönderirseniz minnettar olacağım” demiştir PABCFM, (Reel:642, No:450).

Niçin özellikle bu iki konu; fiziki coğrafya ve Etnoloji konuları misyonerlerin ilgisini çekmekteydi ve neden özellikle bu konularda çalışmalar yapmak istemekteydiler. Bu durum; misyonerlerin amacı etnik ve coğrafi olarak Osmanlı İmparatorluğu’nu bölmek miydi sorusunu sormamıza neden olmaktadır. Çünkü misyoner mektuplarında ve misyonerlerin Anadolu’dan Amerika’daki merkezlerine gönderdikleri raporlarında sık sık Osmanlı topraklarında yaşayan ırkların dağılımından ve etnik yapıdan bahsedilmekte ve kolej sayesinde bu konuların iyi bir şekilde çalışılacağı anlatılmaktaydı.

Misyoner Tillman Trowbridge 11 Aralık, 1871 tarihinde, Maraş’tan Dr. Clark’a yazdığı Mektupta: “Princeton” dergisinde yayınlanmak üzere editörüne “Osmanlı Türklerinin İlk Dönem Tarihi” adlı bir makale gönderdim.(...) Anadolu’nun içlerinde bir kolej açılması birçok soruna da çözüm getirecektir. Mesela; etnoloji, Irkların dağılımı ve Antik Çağlarda insanlar gibi konular şuan düşünen insanların ilgisini çekmektedir. Bu ülkede, Türkler, Araplar, Ermeniler, Bulgarlar, Rumlar, Kürtler vb. milletler yaşamaktadır. Bu milletler ülkeye dağılmış durumdadır. Kolej bu konuları çalışmak için iyi bir yer olacaktır. Kolej çalışmalarının ilki ve en önemlisi ise iyi eğitim almış papazlar yetiştirmektir” PABCFM, (Reel:642, No:452).

Yukarıdaki satırlardan da anlaşıldığı gibi misyonerler Türkiye’deki etnik yapıyla çok yakından ilgilenmekteydiler ve Merkezi Türkiye Koleji sayesinde bu etnik yapıyla daha çok ilgileneceklerini ve bu konuyu kolej sayesinde daha iyi çalışacaklarını belirtiyorlardı. Çünkü misyonerlerin Anadolu ve Osmanlı Coğrafyası’nda kurdukları kolejlerin hemen hemen hepsi kuruluş yıllarında kendine temel hedef kitlesi olarak bir azınlık grubunu seçmişlerdir. Mesela; Robert Kolej; Bulgar Milliyetçiliğinde ve Bulgaristan devletinin kurulmasında çok önemli bir role sahiptirler. Robert Kolej’den Bulgaristan’a iki adet Başbakan çıkmıştır.

Merzifon koleji ise Rum azınlıkla ilgili yatırımlar yapmıştır ve Doğu Karadeniz’deki Pontus Rum isyanında ve terör olaylarında direk ilişkiler kurmuştur. Okul Pontus’çuların bir üssü haline gelmiştir. Suriye’deki Beyrut Amerikan Koleji ise Arap milliyetçiliğinin de ve Arap isyanının lider kadrosunun yetişmesinde üzerine düşeni fazlasıyla yerine getirmiştir.

Antep’teki Kolej ve Elazığ’daki Fırat Koleji (hatta bu kolejin ilk adı Ermeni kolejidir, fakat Osmanlı Devleti’nin isteği üzerine ismi Fırat olarak değiştirilmiştir.) ise Ermenilere yönelik faaliyetler içerisine girmiştir. Ermeni isyanıyla yakından ilgilenmiştir. İsyancılar için hareket merkezi rolü üstlenmiştir. Misyoner okulları, batılı emperyalistlerin emellerini gerçekleştirme yolunda kullandıkları en güçlü silah olmuştur (Vahapoğlu, 1992: 32).

Kurulacak olan kolej için Amerikan Board Örgütü 160000 lira teminat vermiştir. Kolejin nerde kurulması hususunda Antep ve Maraş ön plana çıkmaktaydı PABCFM, (Reel:642, No:439).

Kolejin Maraş’ta kurulması için Maraş Protestanları 60 bin kuruş, Antep’te kurulması için ise Antep Protestanları 160 bin kuruş vermeyi taahhüt etmişti PABCFM, (Reel:642, No:447).

Kolejin Antep’te açılmasına Boston’daki BOARD merkezi tarafından karar verilmiştir ve Kolej için Antepli Protestanlar 540 poundu Board’ın yerel yöneticisine

ödemişlerdi ve 900 sterlinde bir sonraki yıl ödemeyi taahhüt etmişlerdi PABCFM, (Reel:643, No:68).

Çizelge 2.27. Merkezi Türkiye Koleji'nde 1878–79 Yılında Okutulan Dersler

Yıllar	Dersler:	Öğretmenler:
I. Yıl	Edebiyat Okumaları, Kimya, Analitik, Politik Ekonomi, Fiziki Coğrafya,	H. Bezciyan
II. Yıl	Kâinat Tarihi, Medeniyetler Tarihi, Ahlak Felsefesi, Kitap Okuma,	A. Fuller
III. Yıl	Anatomi, Fizyoloji,	Prof. K.H. Sewry
IV. Yıl	Edebiyat Okuma, Geometri, Matematik, Türkiye Tarihi, Türkçe, Ermeni Tarihi,	Sarkis Loonyan
V. Yıl	İngilizce Okuyucu, Coğrafya, Doğal Tarih, Vokal Müzik,	Kirkoryan
VI. Yıl	Türk Dili, Okuma, Yazma	
VII. Yıl	Amerikan dili, Okuma ve yazma	Gabiçyan

Kaynak: PABCFM (Reel:643, No:75).

5. MİSYONERLER VE MARAŞ'TAKİ ERMENİ OLAYLARI

5.1. Misyonerlerin Ermenilerle Olan Sürtüşmeleri

1860 Mayıs'tan itibaren misyonerler; Kişifli'de bir yardımcı buldurmaya başlamışlardı. Köyleri dolaşarak Maraş'taki Ermeni nüfusun olduğu köylere yardımcıları gönderip oralarda tutunmaya başlamışlardı PABCFM, (Reel:642, No:457). Misyonerler faaliyetlerini Ermeni ve Katolikler arasında devam ettiriyorlardı. Katolikleri akşamları Protestanların evlerinde toplayıp bazen sabahlara kadar İncil çalışmaları yaptırarak, kendi kiliselerine bağlamaya çalışıyorlardı PABCFM, (Reel:642, No:460).

Misyonerlerin Ermenilere yönelik çalışmaları bütün Ermeni ve gayrimüslim cemaati tarafından hoş karşılanmamış değildi. Misyonerlerin faaliyetlerinden rahatsız olan Ermeniler de vardı. Mesela;1861 yılında, Maraş'ta Katolik Piskoposu ocak ayında, kendi tabanı azaldığı için misyonerleri Paşaya şikâyet ederek diğer toplumların çalışmalarında birbirleriyle kaynaşmasını önlemesini istemişti PABCFM, (Reel:642, No:459).

Misyonerler; Ermenilerin ve diğer Protestan olmayan Hristiyanların dinlerini Hristiyanlık olarak kabul etmemekteydiler. Amerikalı Protestan Misyonerler; mektuplarında ve raporlarında yerli Hristiyanlar için "dinsiz, pagan ve sözde Hristiyanlar" gibi ifadeler kullanmaktaydılar.

Abartılı bir hikâyede olabilir ama yine de misyoner mektuplarından öğrendiğimiz bir olay bize Ermenilerin bir kısmının Protestanların faaliyetleri nedeniyle ailelerini dahi kaybettikleri anlaşılmaktadır. Olay şu şekilde gelişmiştir: "1861 yılında, Maraş'ta bir Ermeni kadını Protestan olduğu için kocası tarafından evden kovulmuştur. Kadın 6 hafta bazen misyonerlerin evinde bazen de yerli Protestanların evinde kalmıştır. Kadının bebeği kendinden alınmış, bebeğin ağlamaktan gözleri kör olmuştur, daha sonra bebek ölmüştür. Sonra tekrar kocası kadını alarak Payas'a götürmüştür. Kocası, tehdit ve zorlamalarla onun tekrar eski dinine döneceğini ummuştur. Kadın Payas'ta 1,5 yıl kaldı, dövüldü, silahla tehdit edildi, Maraş'a döndüğünde kadının kolları sakattir. Ama kadın yine de Protestanlıktan dönmedi" PABCFM, (Reel:642, No:463).

Misyonerler; sık sık Maraş'a bağlı köy ve kasabalarla yakın illere seyahatler yapmaktaydılar. Misyonerler 1861 Ağustos ayında Yenice Kale'yi ziyaret ettiklerinde; Yenice Kale köylülerinin 3 yıl önce toptan Katolik olmuş olduklarını ve bunun sebebinin de Katolik piskoposunun askeri vergiyi 3 yıl erteletmesi olduğunu öğrenmişlerdi. 1861 yılında ise devlet, köylülerden 3 yıllık vergiyi birden ödemelerini istemiştir PABCFM, (Reel:642, No:462).

Yukarıdaki olayda olduğu gibi gayrimüslim halk üzerinde bir takım sorunları çözüyor gibi görünerek otorite ve güç sahibi olan insanlar olduğu anlaşılmaktadır. Protestan misyonerler de buna benzer şekilde daha sonraki yıllarda Zeytun isyanlarından istifade ederek, Zeytun'da kendilerine taraftar toplama çabasına girmişlerdir.

5.2. Ermeni Olayları ve Misyonerler

Misyonerliğin kuruluşundaki gayesi, insanları Hristiyan yapmak olmasına rağmen, onlar Anadolu ve Maraş'ta Batılı devletlerin emir ve direktifleri doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bir Ermeni milleti yaratmak ve onlar eliyle Müslümanları yok etmek suretiyle haçlı zihniyetini ihya etmek istemişlerdir. Bunun için

ilk iş olarak Ermeni milliyetçiliğini öğretecek, Ermeni gençlerden oluşan bir kadro meydana getirmişlerdir. Ermeni milliyetçiliği konusunu işleyerek çoğunluğu Türkçeden başka dil bilmeyen Anadolu Hristiyanlarına ayrılık fikirleri aşılamışlardır (Özbaş, Tarihsiz: 67–68)

Misyonerlerden Tilman Trowbridge 6 Ekim 1868 yılında Maraş'a gelmiştir. Maraş'ın yoksul bir kent olduğunu belirterek Protestanların tüm yoksulluklarına rağmen mutlu olduklarını ve durumlarından Şikâyetçi olan olmadığını belirtmiştir PABCFM, (Reel:642, No:408).

Maraş'taki Ermenilerin 1920'lere geldiğimizde de aynı mutlulukları devam etmekte miydi? İlerleyen yıllardaki mevcut yönetime karşı duyulan hoşnutsuzluğun hatta şehri işgale gelen düşmanla birlikte, Müslümanlara karşı duyulan kin ve nefretin oluşmasında misyonerlerin bir katkısı olmuş muydu?

Bu soruların cevabını İlknur Polat Haydaroglu'nun şu satırları vermektedir: “Amerikan okullarında Ermeni öğrenciler için güdülen gayeyi Amerikalı Prof. Earle şöyle ifade etmektedir: “Amerikan misyoner okullarında Ermeniler dillerini ve tarihsel geleneklerini yeniden üstün tutmayı öğrendiler. Batının siyasal, toplumsal ve ekonomik ilerleme ideallerini tanıdılar. Buldukları duruma karşı daha etkin bir hoşnutsuzluk duymayı ve köylü Müslüman komşularına karşı kesin bir üstünlük duygusu beslemeyi elde ettiler” (Haydaroglu, 1990: 182).

Ermeniler, misyonerler Anadolu'ya gelip faaliyetlere buldukları zamanlarda Ermeniler çoğunlukla Türkçe konuşup anlaşıyorlardı. Onun için misyonerler Ermenilere, Ermenice değil de Türkçe vaazlar etmekteydiler. Mesela; L. Levonyan isimli misyoner 6 Ağustos 1878 tarihinde Antep'ten BOARD başkanı N.G. Clark'a yazdığı mektupta: “Halep önemli bir ekonomik ve politik merkezdir. Buradaki Hristiyanlar genellikle Katolik ve Arapça konuşurlar. Halep'te misyonerler küçük bir kiliseye sahip ve bunun cemaati Ermenilerden oluşuyor. Ermenilere vaazı Türkçe veriyoruz. Ermeniler şehre dışardan gelmişlerdir” PABCFM, (Reel:643, No:125).

Aynı şekilde, Maraş'ta uzun yıllar çalışan misyoner G. T. Montgomery de 18 Ağustos 1879 tarihinde Maraş'tan BOARD sekreteri N.G. Clark'a yazdığı mektupta: Kendilerinin Harput ve Merzifon kadar başarılı olamamalarının sebebinin bölgedeki halkın dilinin Ermenice değil de Türkçe olması olduğu belirtilmiştir PABCFM, (Reel:645, No:131).

Misyonerler, Ermeniler arasında millet olma ve milliyetçilik duygularını da geliştirmek için gayret sarf etmişlerdir. Nitekim misyonerlerin çabalarıyla, Maraş'taki Ermeniler 1880 yılında, Van'daki Ermenilere; 82 lira (408 dolar) yardım toplayarak göndermişlerdir PABCFM, (Reel:644, No:251).

Misyoner okulları, ihtilal tohumları da ekmişlerdir. Antep ve Maraş'taki kolejler de bu kervana katılmışlardır. Misyoner okulları hem kendi öğrencilerini ihtilal fikirleriyle tutuşturmuşlar hem de Ermeni ihtilalci eğitim cemiyetleri teşekkül ettirmişlerdir. Bu cemiyetlerden 3'ü önemlidir. Bunlar: Araratyan, Tebrotzasirata ve Kilikyan'dır. 1880 yılında bu 3 örgüt de ihtilalci Ermeni birliklerine katılmışlardır (Tozlu, 1991: 112).

1870'lerde 1880'lerde Ermenilerin dini ve milli duygularını geliştirip onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak amacıyla olanlar sadece dışardan gelen misyonerler değillerdi. İstanbul'daki Ermeni toplumu ve patrikhanesi de bu yönde faaliyetlerde bulunmaktaydı. Anadolu'ya sert ve ayrılıkçı fikirlere sahip şiddet yanlısı eğitimciler göndermekteydiler. Daha sonraki yıllarda ortaya çıkan Ermeni terör örgütlerinin elamanlarının yetiştirilmesinde bu tür insanların elbette ki büyük katkısı olmuştur.

Mesela; Saimbeyli'de çalışan Amerikalı Kadın Misyonerlerin, 1879–1880 yıllık raporunda şu ifadeler yer almaktadır: “İstanbul Ermeni toplumu Saimbeyli (Haçin)’ye bir müfettiş gönderdi, hanımı da kızlar okuluna bakıyor. Bu adamın Tanrısı; Ermeni Dili, Dini; Masonluk, Amacı ise ayrı bir Ermeni Milleti inşa etmek, fakat bunun bizim çalışmalarımıza zarar vereceğini düşünmüyorum” PABCFM, (Reel:643, No:102).

Aynı yıllarda, İstanbul'daki Ermeni toplumu Maraş'ın Zeytun kazasına da bir öğretmen göndermiştir ve bu kişi de öğrencilerine sadece Ermeni Grameri öğretmekteydi. Başka bir şey öğretmemekteydi. Bu kişi Haçin'in aksine misyonerlerin Zeytun'daki işlerini de olumsuz yönde etkilemiştir PABCFM, (Reel:643, No:102).

Zeytundaki Ermenilere ait okulların kütüphanelerinde, Cenevre'deki Ermeni komitesi tarafından bastırılmış olan kitapların bazılarının isimleri şöyleydi: “Ermeniler İçin”, “Sosyalizm”, “İhtilal”, “İslahat Meselesi”, “Zindandan Zindana”, “Kan yolu Üzerinde”, “İtiraz”, “Unutulmuş Kahramanlar”, “Yıldız Bombası” gibi kitaplar bulunmaktaydı. Yine okullara Ermeni komitecilerinin kartpostalları, Sason ve Zeytun Eşkilyalarının resimleri, Ermeni krallarının resimleri, Ermenistan Haritaları sokulmaktaydı (Dinçaslan, 2006: 27).

Zeytun'daki isyanlar önceleri tamamen çapulculuk, gasp ve yağmacılık esasına dayanırken Ermeni Birleşik Cemiyeti'nin; Galata Büyük Ermeni mektebinde yetişmiş olan Zeytunlu Harurutyen Çakıryan isimli komitacının Zeytun'a gelmesiyle isyanlar istiklal fikrine dayanır olmuştur (Özalp, 1983: 134–135).

Yabancılar ülkemizde yaşayan Ermenileri, Ermeni sorununda taşeron olarak kullanmışlardır. Merzifon Amerikan kolejinde çalışan misyoner George H. White: “önemli olan Ermeni davasına nereden başlayacağımızı çok iyi tespit etmektir. Bununla ilgili doğru bir faaliyete başlamamız için mutlak şekilde okullar açmalıyız. Okullar çocuğun kafasına en iyi iz bırakan yerlerdir. Öyleyse işe okullardan başlamalıyız” demiştir (Ertuğrul, 1998: 230).

Anadolu Umum İslahat müfettişi Şakir Paşa'nın 1898 yılında padişaha sunduğu raporda Ermeni ayaklanmasında Amerika'nın desteklediği Protestan okullarının büyük desteği olduğu, bu okul öğretmenlerinin Ermenileri yetiştirdiği ve sürekli olarak Zararlı yayınlar dağıttığı ve böylece halkı aldattıkları ifade edilmiştir (Ertuğrul, 1998: 240).

Misyoner okulları, azınlıklar için lider bir kadro yetiştirmişlerdir. Ermeni isyanlarında en önemli rolü bu okullarda okumuş olan öğrenciler üstlenmiştir. Misyoner okulları öğrencilere ihtilal ruhu aşılamışlardır (Ertuğrul, 1998: 278).

Eylül 1894 yılında, Maraş'ta bulunan Amerikan mekteplerinde öğretmenlik yapan bazı Ermeniler, isyanı teşvik ettikleri gerekçesiyle suçlu bulunarak tutuklanmışlardır. Bunların bir kısmı Amerikan vatandaşı olduğu için hemen yargılanması mümkün olmamış ve bu öğretmenlerle ilgili olarak Amerikan elçiliğine uyarıcı ve aydınlatıcı bilgiler verilmiştir (Eycil, 1999: 195–196).

Maraş'ta olduğu gibi diğer Osmanlı vilayetlerinde de isyana karışan misyonerler Amerika İngiltere, Fransa gibi emperyalist devletlerin araya girmesi üzerine cezalandırılmamış hatta sınır dışı dahi edilememişlerdir. Hatta Ermeni olayları sırasında tahrip edilen okulların birçoğuna tazminat ödenilmek zorunda kalınmıştır. Mesela;1994–95 Ermeni olayları sırasında Maraş'ta tahrip edilen Amerikan İlahiyat Okulunun inşaat masrafları bizzat padişah tarafından ödenmiştir (Mutlu, 2005: 310).

Aralık 1895 yılında Zeytun ve çevresindeki Ermenileri etrafına toplayıp isyan eden Baron Agasi, Amerika ve İngiltere'de okumuştur (Özalp, 1983: 183). 1895 yılındaki Zeytun İsyanına, Zeytun Mektebi öğretmenlerinden Avedik Keşanyan'ın ve Antep Ermeni Protestan Kilise'sinin rahibi de katılmışlardı (Dinçaslan, 2006: 30).

Fındıcak'taki isyana Dere köy'deki Ermeniler ve Dere köy'de öğretmenlik yapan Yeremia Kahyayan'da katılmışlardı (Kerr, 1973: 18).

Zeytun ve Fındıcak'ta isyan eden asiler tutuklanıp götürülürken, Amerikalı misyonerler onların hamisi olarak onlarla beraber seyahat etmek istemişlerdir. Fakat bu talepleri reddedilmiş ve sadece Alman Hilfsbund üyesi misyonerlere izin vermişlerdir ve bunlar Suriye'ye kadar birlikte seyahat etmişler ve aktivitelerini hem Berlin'deki merkezlerine hem de Amerikan Board örgütüne rapor etmişlerdir (Kerr, 1973: 23–24).

Amerikalı misyoner Stanley Kerr'e göre:"19. yüzyıl boyunca Maraş'taki Ermeniler derin bir kültürel rönesanstan geçmişlerdir. Amerikalı ve Avrupalı misyonerler ve eğitimciler; Ermenilerin kendi varlıklarının farkına varmalarını artırmıştır. Maraş misyoner merkezlerinden biri haline gelmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde Maraş'taki Ermenilerin 3'te 1'i Protestan kiliselerine devam eder hale gelmiştir" (Kerr, 1973: giriş x11).

ABD, Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilere direk olarak el atmamış, onları Amerikan misyoner örgütlerine havale etmiş, kendisi arka plandan bu kuruluşları desteklemiştir (Şimşir, 2005: 15). Ermeni terör örgütleri Taşnak ve Hınçak 1905 yılında Türkiye'de kanlı terör eylemlerine başladıktan sonra da ABD; güya Ermenileri ve misyonerleri korumak için Osmanlı karasularına bir savaş gemisi göndermiştir. Mersin ve İskenderun limanlarına demir atan geminin komutanı Amiral Selfridge, Halep valisine ve Mersin Mutasarrıfına ağır mektuplar göndermiştir (Şimşir, 2005: 126).

Amerikalı misyonerlerin ve Board Örgütünün Ermeni isyancıların ve Ermeni terör örgütleri Taşnak ve Hınçak'ın kuryeliğini de yapmışlardır. Osmanlı makamları kapitülasyonlar nedeniyle misyonerlerin mektuplarını açamıyordu. Osmanlı'nın ABD Büyükelçisi Mavroyani Bey: Türkiye'deki Ermeni ihtilalcilerinin Amerika'daki suç ortaklarıyla posta aracılığıyla değil, Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren misyonerlerin gizli aracılıklarıyla haberleştiklerini ABD'nin Dışişleri Bakanına notayla bildirmiştir (Şimşir, 2005: 119).

5.3. Zeytun İsyanları ve Misyonerler

Misyonerlerin mektuplarından ve raporlarında Zeytun'daki Ermenilere karşı bir sempati olduğu anlaşılmaktadır.1861 yılında Zeytin'i ziyaret eden Misyoner G. H. White, Zeytun için: "Devletten bağımsız, vergi ödemezler, dağ evlerinde güvendeler. Sultanın gücüne meydan okuyorlar. Kendi yollarında çok dindarlar, 5–10 kadarı Protestan oldu" gibi ifadeler kullanmıştır PABCFM, (Reel:642, No:460). Maraş'taki misyonerlerden Tillman Trowbridge Aralık, 1868 tarihinde Zeytun'u ziyaret etmiştir. Bunun görüşleri de Zeytunlular için 1861'de ziyaret eden Misyoner G. H. White'den farklı değildi. Zeytunlular için: "Zeytun insanı burada vahşilikleriyle ve kanunsuzluklarıyla ünlüdür" demiştir PABCFM, (Reel:642, No:409).

Protestan Misyonerler, ilk kez 1867 yılında, Zeytun'da da bir yerli çalıştırmaya başlamışlardır. Bu kişi Ev Misyonerleri Toplumu (Home Missionary Society) tarafından desteklenmiştir. 1867 yılında, Maraş'taki vaaz evine ortalama 135 kişi gelmekteyken, Zeytindeki vaaz evine ise ortalama 20 kişinin devam ettiği anlaşılmaktadır PABCFM, (Reel:640, No:67).

Zeytunlu haydutlar 1877 yılında isyan etmişlerdir ve Zeytun 6 ay kadar devlete isyan eden birkaç haydut şefinin kontrolünde kalmıştır PABCFM, (Reel:643, No:92). Kozan dağlarındaki Kozan oğlu isyanı ve Zeytundaki isyan 1879 yılına gelindiğinde daha da yayılmıştır. Hatta misyonerler batıdaki dış istasyonlara yapılan turları dahi durdurmuşlardır. Misyonerler yıllık raporlarında Zeytunlu Ermenilerin dağlara

çıktıklarını ve çevre köylerdeki Müslümanlara karşı terör uyguladıklarını yazmışlardır. Kasım ayında Halep ve Maraş valisi ile General Mander Paşa 3 askeri kuvvetle Zeytun'a isyancıları yakalamaya gittiyse de başarılı olamamışlardır PABCFM, (Reel:643, No:93).

Tüm bu olaylara ve kendi yazdıklarına rağmen Misyonerler; Müslümanlara ve Türklere karşı olan önyargılarını bırakamamışlardı; Çünkü kendileri açıkça ifade ediyorlardı ki Zeytunlu teröristler komşu köydeki Müslümanlara terör uyguluyordu, aylardır Zeytun'u birkaç haydut şefi kontrol etmekteydi. Bunlara rağmen isyanı bastırmaya gelen Halep valisini ve askerlerini eleştirip ve suçlayarak "Eğer misyoner Montgomery Zeytun'a gitmeseydi Türkler belki de katliam yapabilirdi" PABCFM, (Reel:643, No:93) gibi ifadeler kullanmaktan geri kalmamışlardır. Bu sayede Zeytun'daki sorunlardan getiri sağlamaya çalışmışlardır.

Aynı şekilde ortada bir katliam olmadığı halde Robert Kolej müdürü Washburn da Bulgaristan Batak'ta Türklerin katliam yaptığı iddiasıyla Avrupalı hacıların ayağa kaldırmıştı (Ki son zamanlardaki Alman araştırmacıların yaptığı araştırmalarda, Bulgaristan'da böyle bir katliamın söz konusu olmadığı ispatlanmıştır). Robert Kolej'in Maraş'taki uzantıları da olayları aynı pencereden ve aynı önyargılarla görmekteydiler ve aynı önyargılarla Türklere saldırmaktan geri durmamışlardır. Misyonerler ve misyoner okulları; nasıl bir Hristiyan taassubu sahip olduklarını her iki olayda, her iki okulda da açıkça ortaya koymuşlardır.

Halep'teki İngiliz konsolosunun ricasıyla Halep valisi misyoner Henry Marden'in Zeytin'i ziyaretine ve barış sağlanması için çalışmasına izin vermiştir. Maraş İlahiyat Okulu öğrencileri de Mr. Marden ile beraber çalışmışlar ve Zeytun'a gitmişlerdir PABCFM, (Reel:643, No:93).

Misyonerler Zeytun isyanını çok iyi bir fırsat olarak değerlendirmiş ve kendilerini Zeytun halkına kurtarıcı olarak lanse etmişlerdir. Kendi ifadelerinde de Zeytun olaylarında: " misyonerler olarak Zeytunlular için yaptıklarımızla onların kalbini kazandık. Fakat olaylar nedeniyle Zeytun'daki dini çalışmalar çok az gelişme gösterdi" demekteydiler PABCFM, (Reel:643, No:93).

1879 yılındaki Zeytun isyanından hemen sonra Antep'teki Ev Misyonu Toplumu Zeytun'a Merkezi Türkiye Kolejinden yeni mezun olmuş birini vaiz-öğretmen olarak göndermiştir (Stone, 1984:148).

Zeytun isyanında misyonerler, İngiltere'nin Halep Konsolosuyla beraber çalışmışlardır. 1879 Aralık ayında İngiltere'nin Halep Konsolosu Mr. Anderson; mahkûmların durumunu tespit etmek için Zeytun'a gelmiştir. Mr. Anderson Zeytun'dan ayrıldıktan birkaç gün sonra Zeytun asileri dağdan inerek mahkûmları serbest bırakmışlardır PABCFM, (Reel:644, No:240).

Bu olaylar üzerine Halep Valisi olaya müdahale etmek için Zeytun'a asker sevk etmek istemiştir. Fakat İngiltere'nin Halep Konsolosu misyoner Marden'e çektiği telgrafta: "ben valiyi bu gücü geri çekmesi hususunda ikna ettim ve sen Zeytun'a giderek barış görüşmelerini etkile ve bize rapor et" demiştir PABCFM, (Reel:644, No:240).

Mr. Marden, Zeytun'a gitmiş ve bir hafta kalarak; Protestan, Katolik, Ermeni milletinin liderleriyle ve haydutlarla görüşmüş ayrıca kaymakamla da görüşmüştür. Mr. Marden'in görüşmelerinden de bir sonuç çıkmamıştır PABCFM, (Reel:644, No:240).

İngiliz konsolosunun ve Halep Valisinin emriyle arabulucu olarak Zeytun'a giden misyoner Henry Marden Zeytunlu Haydutlar için şu ifadeleri kullanmaktaydı: "Zeytunlular zorlu ve cesur insanlardır. Zeytunluların Müslüman bir yöneticiyi kabul

etmeleri zor, bu Müslüman yönetici adaletli bir yönetim oluştursa bile Zeytinliler kabul etmez” PABCFM, (Reel:645, No:46).

Bu ifadeleri söyleyen bir kişi arabulucu olarak neler yapabilir. Kendisi dahi bir şey yapacağına inanmıyor. Sadece maksatlı olarak sürekli Türkleri, mesnetsiz iddialarla suçlamaktan başka bir fonksiyonu yoktur. Misyonerler azınlık isyanları ve Ermeni olayları hususunda Hristiyan taassubu ile hareket ederek Osmanlı Devleti’ni ve Türkleri Avrupa’da cani olarak tanıtmışlardır ve hala da aynı taassubu bırakmış değillerdir. Aynı şekilde 1894 yılındaki Sason’daki Ermeni isyanını da ABD kamuoyuna misyonerler; Türklerin Ermenileri katlettikleri yalanıyla duyurarak ABD’de Türkleri cani olarak göstermeye çalışmışlardır (Mazıcı, 2005: 27).

Amerikan Board adlı misyoner örgütü ve örgütün misyonerleri; sadece isyanlar sırasında Amerika ve Avrupa kamuoyunu yanıltmakla aşırı derecede abartılmış ve yalan haberlerle galeyana getirmekle kalmamışlardır. I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin propaganda amaçlı olarak hazırladıkları, abartılı ve yanlış bilgilerden oluşan “Mavi kitap yayınlanır yayınlanmaz ABCFM’nin patronu James L. Barton, bu kitaptan 3000 nüsha sipariş ederek Amerika’daki etkili yerlere dağıtmıştır (Şimşir, 2005: 32).

Amerikalı tarihçi; Justin Mc Carthy; Mavi kitap için şunları söylemiştir: “Propaganda malzemesi olarak yazılan bu kitaptaki belgeler tamamen sahte ve düzmedir. Mavi kitap’ta olayları anlatanların 4’de birinin kimliği bilinmiyor. Kitap’ta belge diye sunulanlar Taşnak gazetelerinden yapılan alıntılardır. Bunlar büyük yalanlar değil, aptalca yalanlardır” (Şimşir, 2005: 30).

Zeytun’daki isyanı bastırmak için hükümet; Zeytun’a askeri kuvvet göndermeye başlaması üzerine misyonerler Halep’teki İngiliz konsolosuna telgraf çekmek istemişler ancak telgraf telleri kesik olduğu için Maraş’taki misyonerlerden Mr. Christie ve bir misyoner atla Halep’e giderek, İngiltere’nin Halep Konsolosu Mr. Anderson’a, misyoner Henry Marden’in raporunu ilemişlerdir. Ayrıca Halep valisiyle de görüşerek askeri güçlerin Zeytun’a gitmemesine, Maraş Valisi, Zeytin Kaymakamı ve telgraf operatörünün görevden alınmasına neden olmuşlardır PABCFM, (Reel:644, No:240).

1879 yılında, Halep Valisi telgrafla Maraş’tan, misyoner okullarındaki öğretmenlerden Baron Sarkis(Protestan Ermeni) in de Zeytin’e gitmesini ve olayları teskin etmesini istemiştir. Maraş valisi Baron Sarkis’le birlikte 100 kadar Çerkez’i de Zeytun’a göndermiştir. Zeytunlu Haydutlar Çerkezlere saldırarak 8–10 kişiyi öldürmüşlerdir. Misyonerlere göre Zeytunlular yine de barışçı davranarak Çerkezlerin ölümlerini gömme hususunda aracı olmuşlardır. Misyonerler Zeytun eşkiyasının bu davranışını barışçı bulmuşlardır PABCFM, (Reel:644, No:241).

1894–1895 yıllarındaki Ermeni olaylarında da misyonerler Maraş’ta olduğu gibi Osmanlı Ülkesi’ndeki diğer şehirlerde de bu olaylar sayesinde nüfuzlarını ve etki alanlarını genişletmeye çalışmışlardır. Örneğin; Osmanlı arşivlerinde; Kayseri’de; Dr. Dodde’nin, İzmir’de; Mr. Barlett’in, İstanbul’da; Dr. George Gerrick’in, Trabzon’da; Dr. Parmelee’nin mevcut durumdan istifa ederek Ermeniler üzerindeki nüfuzlarını artırmaya çalıştıkları belirtilmiştir (Mutlu, 2005: 310).

5.3.1. Misyoner Henry Marden’in 1879 Zeytun İsyanındaki Faaliyetleri ve İsyanla İlgili Değerlendirmesi

Misyoner Henry Marden İngiltere’nin Halep konsolosunun ve Osmanlı Devleti’nin Halep Valisinin emriyle arabulucu olarak Zeytun’a gitmiştir. Marden; Zeytun’da nüfusun çoğunun Ermeni olduğunu, ayrıca kasabada 100 kadar Protestan ve yine 100 kadar da Katolik’in yaşadığını belirtmiştir PABCFM, (Reel:645, No:42).

Misyonerler Maraş'tan yazdıkları mektuplarda Türkleri kötölemek için asılsız iddialarda bulunmuşlardır. Henüz bir askeri müdahale olmadığı halde İngiliz konsolosunun ve Halep Valisinin emriyle arabulucu olarak Zeytun'a giden misyoner Henry Marden yazdığı mektuplarda: Sanki Zeytun'daki herkes öldürülecekmiş gibi Zeytun'da "10 bin hayat yaşamalı" başlıklı mektuplar yazmıştır. Hâlbuki Marden bunları yazdığında henüz Osmanlı Hükümeti oraya bir askeri birlik dahi göndermemiştir. Yine aynı kişi isyandan sonra da kendilerinin Zeytun'u koruduğunu belirterek kasabadaki Ermeni papazlara karşı yöre insanını Protestan yapma amacına ulaşmaya çalışmışlardır PABCFM, (Reel:645, No:101).

Aşağıdaki ifadeler de Mr. Henry Marden'in Zeytun isyanıyla alakalı diğer görüşleridir: "Önce ben sonrada Mr. Montgomery kasabayı Türklerden koruduk. Binlerce Hristiyan, merhametsiz Türkler tarafından sıkıştırılırken boş ve sessiz duramazdım" PABCFM, (Reel:645, No:46). "Ben İngiliz konsolosuna tam raporlar gönderdim o da bu raporları Babıaliye ve İngiltere Büyükelçiliğine gönderdi" PABCFM, (Reel:645, No:46). "Zeytunla ilgili her türlü durumu Halep'teki otoritelere rapor ettim. Ayrıca Zeytun'daki bu politik sorunlar sayesinde İncil çalışmaları için geniş bir kapı açılacağına inanıyorum" PABCFM, (Reel:645, No:42).

5.3.2. 1879'daki Zeytun İsyanının Misyonerlere Katkıları

1879'daki Zeytun İsyanı'nın misyonerlere aşağıdaki katkıları sağladığı tespit edilmiştir:

1.) Zeytun da sorunlar ve isyan devam ederken Maraş'tan bir Protestan bayan gelerek, Zeytin'de 30 Ermeni ve 10 Protestan kadını okutmaya başlamıştır PABCFM, (Reel:645, No:48).

2.) Hanik Atsoon adlı Maraş'taki misyonerlere ait liseden mezun biri de Zeytun'da çalışmaya başlamıştır PABCFM, (Reel:643, No:94).

3.) Protestanlığı yaymaya çalışan misyonerler 1879'daki Zeytun isyanını kendi işlerinin açılması için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Zeytun halkına kendileri için çalıştıklarını göstermeye çalışarak onlardan taraftar toplamaya çalışmışlardır. Çünkü daha önce Yenice Kale deki halkın nasıl Katolik olduğunu iyi bilen misyonerler, bu gibi durumlardan istifade etmeye çalışmaktaydılar.

4.) Zeytun'daki Papazlar; Ermeni kadınların Protestanlardan ders almasını daha önce yasaklamışlardı. Buna rağmen Zeytun isyanı sırasında bazı Ermeni kadınlar Protestanlardan ders almaya devam etmişlerdir PABCFM, (Reel:645, No:48).

5.) Zeytun isyanı sırasında Zeytun'a sık sık gidip yerli halkla ve isyancı grupla görüşen misyoner Henry Marden de isyandan sonra Zeytunlu Hristiyanların; misyonerlere ve Protestanlığa ilgi duymaya başladıklarını belirterek. Kendisini Zeytun'daki her kesimden insanın gayet iyi karşıladığını belirtmiştir PABCFM, (Reel:645, No:46).

6.) İsyanın sona ermesiyle Zeytun'u ziyaret eden misyoner G.H. Montgomery de; Zeytinde misyonerlerin etkisiyle ve son politik problemlerin etkisiyle İncil'e olan talebin arttığını belirtmiştir PABCFM, (Reel:643, No:94).

7.) 8 Temmuz 1880 Tarihli, Henry Marden'in, Board Sekreteri N.G. Clark'a yazdığı mektupta da: "Zeytun'daki çalışmalarımızı ilerletmeyi ve geçen iki yıl boyunca Zeytun'daki politik sorunlarda elde ettiğimiz prestijimizden yararlanmaya çalışıyoruz. Zeytun'daki her sınıftan insan bize kalpten hoş geldin dedi. Zeytun'a vaiz ve İncil okuyucular için bir ev inşa ettik" demiştir PABCFM, (Reel:645, No:63).

5.3.3. Misyonerlerden Thomas Christie'nin Zeytun Ermenilerini Konu Alan Mektubu

Maraş'ta faaliyet gösteren Amerikalı misyonerlerden Thomas Christie'nin Ocak 1879 Tarihli "Sevgili Hristiyan Kardeşler" başlıklı, Zeytun Ermenilerini konu alan mektubunda, Zeytun Ermenileriyle ilgili ilginç tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitleri hiçbir yorumda bulunmadan sunuyoruz PABCFM (Reel:644, No:241):

"Zeytun'un 8-10 bin nüfusu var. Zeytundaki insanlar gaddarlık ve vahşilikleriyle meşhurdur. Bozuk kiliselerine fanatik bir bağlılıkları vardır ve Türklerden nefret ederler. 12 yıl önce(1867) Mr. Montgomery ilk kez Zeytun'a gittiğinde; Zeytunlu papaz kalabalığı galeyana getirmiş ve misyoner Montgomery ve yanındaki kişi atlarından çekilmiş, dövülmüş ve taşlanmıştır. Zeytun'da ilk kez Protestan olan adam da dövülmüştür. Zeytunlu kaba haydutlar, Türk idaresinde de pek sessiz durmadılar. Sonunda teslim olsalar da Türk askerini de püskürttüler. Bu hususta bir kişi bunlara derinden sempati duyabilir. Fakat bu isyanlar özgürlük için değildi. Onlar kanun altında özgürlük de istemediler. Onların liderleri basit haydut şefleriydi. Bunlar Türkleri de Hristiyanları da yağmaladılar. Daima kendi aralarında da kavga ederler, bu kavgalar da çok kanlı olurdu.

Geçen yaz eşkıyalar Türk valiyi şehirden çıkardılar. 4 ay boyunca Zeytun'da anarşi hüküm sürdü. Haydutluğun önü açıldı. Çevre köylere saldırdılar. Kervanları durdurdular. Zeytundaki evlerini çaldıkları yiyecek ve eşyalarla doldurdular. Merkezi Türkiye Koleji öğretmenlerinden Sewny (Ermeni asıllı) de bunların eline düştü; karısının ve kendisinin her şeyini aldılar.

Eşkıyalar çapulculuk yapıp gece Zeytun'a gelip içki alemleri, cümbüşler yaparlardı. Binalarda ateşler yükselir ve çalınan koyunlarla ziyafetler çekilirdi. Böyle bir durumda yangın çıkmış ve evler yanmıştır."

5.4. Maraş'taki Milli Mücadele Sırasında Misyoner Faaliyetleri

Yakın doğu Yardım Teşkilatının (NER) üyesi misyoner Stanley Kerr'e göre; "Maraş'taki mücadele, kurtuluş savaşında Türk mücadelesine örnek olmuştur. Karamsarlığı yok ederek; Türk insanına İtilafların yenilebileceğini ve yenildiğini göstermiştir" (Kerr, 1973: giriş xx1).

İngilizler, Maraş'ı işgal ettiklerinde, Amerikan Koleji, Ahırbaşı (I.Protestan Kilisesi), Ermeni ve Katolik kilisesi ile Alman çiftliğinde kalmışlardı (Kerr, 1973: 36). Fransızlar, Maraş'ı işgal ettiklerinde merkez karargâh olarak Amerikalıların İlahiyat okulunu seçmişlerdir (Kerr, 1973: 73). Fransızlar Amerikan İlahiyat Okuluna 100 Fransız askeri, 50'de Ermeni lejyonu yerleştirmiştir (Özalp, Tarihsiz: 151)

Amerikalı misyonerler, savaş sırasında koleji, Fransız karargâhı şekline sokmuşlardır ve savaşı Fransızlar bu kolej'den idare etmişler, Türk temsilcilerini burada tutuklamışlardır (Özbaş, Tarihsiz: 185). Maraş'taki kurtuluş savaşı sırasında Amerikan Kolejine, Abarabaşı Kilisesine, Beytisselam Yetimhanesine Fransız bayrakları çekilmiştir (Özbaş, Tarihsiz: 213).

Maraş'taki milli mücadele devam ederken Amerikalı misyonerlerden Dr. Wilson ve Dr. Kirkoran, 5 Şubat 1920 tarihinde bir yazı yazarak Amerikalı misyonerlerin, Fransızlarla- Maraşlılar arasında arabulucu olabileceklerini belirtmişlerdir (Özalp, 2005: 151).

İşgal sırasında da misyonerler ve Ermeni azınlık işgalcilerle yakın işbirliği içerisinde olmuştur. Misyonerler, Ermenilere ve işgal kuvvetlerine bütün binalarını

açmışlar ve her türlü hizmeti sunmuşlardır. Maraş'taki milli mücadele devam ederken Türklerden hafif yaralarla dahi Amerikan Hastanesine başvurup tedavi olmak isteyenler çoğu kez bunu hastanede çalışan Ermeniler vasıtasıyla hayatlarıyla ödemişlerdir. Mesela; Milli mücadele sırasında yaralanan çete komutanı ve İdadi mektebi muallimi Hayrullah Efendi yaralanmıştı. Amerikan Hastanesine yatırılan Hayrullah Efendi, hastane doktoru Artin isimli bir Ermeni tarafından zehirli iğne yapılarak şehit edilmiştir (Özalp, 1986: 192).

Misyoner Mr. Leyman ve NER üyesi Dr. Wilson 11 Şubat 1920 tarihinde, Fransızlar Maraş'tan çekilince Maraş Mutasarrıflığından askeri koruma istemişlerdir (Özalp, 2005: 191).

Maraş'taki yetimhaneler de işgal sırasında Fransız askerlerinin karargâhlarından biri haline getirilmiştir. Alman yetimhanesine Maraş'taki milli mücadele sırasında, Fransızlar 3 makineli tüfek ve 80 kadar asker yerleştirmiştir (Kerr, 1973: 102). Maraş'taki milli mücadele sırasında Fransızlar Ermenileri silahlandırmıştır (Kerr, 1973: 137). Fransızlar Ermeni Katolik kilisesine, işgalden sonra Ermeni lejyonerleri yerleştirmişlerdir.

Fransızlar, Maraş'ı terk ederken, Amerikalı misyonerlere: “Bizim şehri terk edeceğimizi Ermenilere söylemeyin. Çünkü peşimize düşerler” demişlerdir (Kerr, 1973: 160).

Görüldüğü gibi, Fransızlar için Ermeniler sadece onların çıkarlarına hizmet ettiği ve işlerine yaradığı ölçüde lazımdır. Yoksa onların güvenliği kesinlikle Fransızlar için önemli değildir.

5.5. Maraş'taki Amerikan Misyoner Kurumlarının Sonu

Kurtuluş savaşından sonra, Maraş'taki Amerikalı misyonerlerin bir kısmı şehri terk etmişlerdi, bazı kurumları ve öğrencileri Maraş'taki; İngiliz, Alman ve de Amerikalılara ait yetimhanelerde bulunan 1200 çocuğu Lübnan ve Suriye'ye taşımışlardı. Bunlara rağmen Amerikalı misyonerler şehirdeki faaliyetlerine 1933 yılına kadar devam etmişlerdir.

1932 yılında, Başbakan İsmet İnönü Maraş'ı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında Sağlık Bakanı Refik Saydam ile beraber devlet hastanesini (eski Alman hastanesi) de ziyaret etmiştir. Hastanenin balkonundan şehri de seyreden İsmet Paşa'nın dikkatini şehre hâkim bir noktadaki yüksek taş binalar çekmiştir. İsmet Paşa; hastanenin başhekimini Dr. Sait'ten bu binaların Müslümanları Hristiyan yapmaya çalışan Amerikalı misyonerlere ait olduğunu öğrenince Ankara'ya dönünce meseleyi halledeceğini söylemiştir. Ziyareten 20 gün sonra da; Ankara'dan okulların kapatılması kararıyla beraber, binaların kamulaştırma bedeli olarak 30000 lira gönderilmiştir ve bu sayede Amerikalılara ait binalar kamulaştırılmıştır (Özbaş, 1994:8).

6. SONUÇ

Eğitim milletleri bir arada tutmak için, çocukların; ülkenin geleceğini birlikte inşa etmesini sağlamak için, milletleri millet yapan değerlerin nesillere aktarılmasını sağlamak için ve daha da önemlisi insanların içinde yaşadıkları topluma, millete ve devlete olan aidiyet hissini güçlendirilmesi için çok önemli bir fonksiyona sahiptir.

Günümüzde yaygın olan inanın aksine insanları bir arada tutan ve onların ortak duygular içinde birlikte yaşama arzularını devam ettiren unsur ekonomik çıkarlar değil, aidiyet duygusudur. Aidiyet duygusunun sağlanmasında ise eğitim tartışılmaz bir yere sahiptir.

Misyonerlik faaliyetleri eğitim kurumları vasıtasıyla, ülkelerin sadece mevcut durumu için değil, gelecekteki konumu, faaliyetleri için de bir tehdit oluşturmuşlardır. Bu faaliyetler Osmanlı ülkesindeki azınlıklar arasında ulusçuluk akımlarının yayılmasını sağlayarak Osmanlıcılık fikrinin etkisinin azalmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin modern anlamda vatandaşlık bağıyla ülkedeki bütün etnik ve dini unsurları kapsamasının önünde misyonerler yapmış oldukları faaliyetlerle büyük bir engel teşkil etmişlerdir. Çünkü ülkelerin, kendilerine bağlı, kendi fikirlerini ve ülküsünü benimseyen iyi vatandaşlar ve yurttaşlar yetiştirmesini sağlayacak en iyi ortamlar okullardır. Böylece misyonerler ve Osmanlı sınırları içerisindeki ayrılıkçı Ermeni ve Rum Patrikhaneleri, Osmanlı Devleti'nde ülkenin en ücra köylerine varıncaya dek okullar açarak Osmanlı halklarının bütünleşmesini engellemeye çalışmışlardır.

Maraş'ta da misyonerler, ilkokullar, yetimhaneler, kız ve erkek liseleri, kız koleji ve Protestan İlahiyat Okulunu açmışlardır. İlkokullarda okuma ve yazma öğretmişler liselerde ise kendi misyonerlik faaliyetleri için kullanacakları elemanları yetiştirmeye çalışmışlardır.

Ortaokulu ve liseyi bitiren kızları köylerde öğretmen ve İncil okuyucu kadın olarak çalıştırmışlardır. Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu vasıtasıyla ise Maraş'ın yanı sıra, Antep, Adana, Urfa, Saimbeyli, Siverek, Antakya gibi yerlerin kiliseleri için papaz yetiştirmişlerdir.

Misyonerlerin ifadelerine göre, 19. yüzyıl boyunca Maraş'taki Ermeniler derin bir kültürel rönesanstan geçmişlerdir. Amerikalı ve Avrupalı misyonerler ve eğitimciler; Ermenilerin kendi varlıklarının farkına varmalarını artırmıştır. Çünkü okulların ders programlarında yıldan yıla değişmeyen tek bir ders vardır o da Ermenice öğretimiydi. Bu ders ilkokuldan yüksekokula ve papaz yetiştiren Ruhban Okuluna kadar her sınıfta her yıl okutulan bir dersti.

Misyonerler, Maraş'taki Zeytun isyanlarından da istifade etmeye çalışmışlardır. Zeytun isyanları sayesinde, politik sorunları kullanarak Ermeniler arasında taraftarlar toplamışlardır. Misyonerler Zeytun isyanlarında asılsız iddialarla İngiltere ve Amerika nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır. Bu çalışmalar sonunda kendi ifadelerine göre, sorunlar sayesinde misyonerlerin Zeytun'daki prestijleri artmış ve Zeytun'daki işleri açılmıştır.

Misyonerlerden Tilman Trowbridge 6 Ekim 1868 yılında Maraş'a gelmiştir. Maraş'ın yoksul bir kent olduğunu belirterek Protestanların tüm yoksulluklarına rağmen mutlu olduklarını ve durumlarından Şikâyetçi olan olmadığını belirtmiştir. Fakat misyonerlerin çalışmaları ve eğitim faaliyetleri sonucu Ermeniler, içinde yaşadıkları toplumdan, devletten ve milletten hoşnutsuz olmayı öğrenmişlerdir. Maraş'ın işgali

sırasında da yüzyıllarca beraber yaşadıkları bir millete karşı işgal güçleriyle işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir.

Nasıl ki ülkeler kendi güvenliklerini başka ülkelere ve milletlere havale edemezlerse, kendi eğitimlerini ve kendi geleceklerinin en kıymetli hazinesi olan genç nesillerini, kumandası yabancı ülkelerin elinde olan kurum, kuruluş ve örgütlere havale edemezler. Havale edenler ise, geçmişte olduğu gibi gelecekte de bedelini ödeyeceklerdir.

KAYNAKÇA

- AHMET HAMDİ PAŞA, 1914. İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştiriliyor, sadeleştiren M. Cemal Sofuoğlu, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2006, 120s.
- AKYÜZ, Y., 1993. Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e), Kültür Koleji Yayınları, İstanbul, 88s.
- ATALAY, B.,1973, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, Günümüz Türkçesine Çev. Mehmet Yusuf Özbaş, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 192s.
- CİLACI, O., 2005. Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 175s.
- DERİNGİL, S., 2002. İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamit Dönemi (1876–1909), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 249s.
- DİNÇASLAN, A. L., 2006. “Zeytin ve Çevresindeki Ermenilerin İsyanları (1895–1921)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.
- DOĞAN, A., 2005. “Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XX. Yüzyılın Başlarında)”, I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs, ss.635-644, Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi, İstanbul, 1577s.
- _____ 2004. “Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.11, ss.271–285
- ERTUĞRUL, H., 1998. Azınlık ve Yabancı Okullarının Türk Toplumuna Etkisi, Nesil Basım Yayın, İstanbul, 335s.
- EYİCİL, A., 1999. Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş'taki Ermeni Siyasi Faaliyetleri, Gün Yayıncılık, Ankara, , 396s.
- GÜNDÜZ, Ş., 2006. Misyonerlik, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 141s.
- GÜNGÖR, E., 2005.Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 135s.
- HAYDAROĞLU, İ. P., 1990. Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 236s.

- _____ 2005. “Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar Neden Sorun Oldu”, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.71–77.
- _____ 2005. “Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar Ve Misyonerlik Faaliyetleri”, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.21–35.
- KARPAT, K. H., 2001. İslam’ın Siyasallaşması, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 877s.
- KERR, S. E., 1973. The Lions of Marash, Personal Experiences with American Near East Relief, 1919–1922, State University of New York Press, Albany, 321s.
- KOCABAŞOĞLU, U., 2000. Anadolu’daki Amerika Kendi Belgeleriyle 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan Misyoner Okulları, İmge Kitabevi Yayınları, 212s.
- KÜÇÜK, A., 2005.“Misyonerlik ve Türkiye”, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, ss.37-51.
- KÜÇÜKOĞLU, B., 2005. Türk Dünyasında Misyonerlik Faaliyetleri- Dünyü, Bugünü ve Yarını, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 288s.
- MACİT, N., 2006. Küresel Güç Politikaları Türkiye ve İslam, Fark Yayınları, Ankara, 668s.
- MAZICI, N., 2005. ABD’nin Güney Kafkasya Sorunu Olarak Ermenistan Sorunu, Pozitif Yayınları, İstanbul, 160s.
- MUTLU, Ş., 2005. Osmanlı Devletinde Misyoner Okulları, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 472s.
- ÖZALP, Y., 1983. Milleti Sadıka Patırtısı ve Maraş, Fatih Gençlik Vakfı Matbaası, İstanbul, 255s.
- _____ 1986. Gazilerin Dilinden Milli Mücadelemiz, Semih Ofset, Ankara, 661s.
- _____ Tarihsiz. Mustafa Kemal ve Milli Mücadelenin İlk Zaferi, Semih Ofset, Ankara, 358s.
- _____ 2005. Ermeni İntikam Alayı Maraş’ta, Selçuk Ofset, Kahramanmaraş, 259s.
- ÖZBAŞ, M.Y., Tarihsiz. Dava, 1920 Maraşlı- Fransız Harbi, Sema Matbaası, İstanbul, 358s.

- _____ 1994. “Operatör Dr. Sayın Sait Emirmahmutoglu’nun İki Hatırası”,
Dava Dergisi, S.3, s.8
- _____ 2003. “Misyonerler”, Dava Dergisi, S.12, ss.13–15.
- PABCFM, Reel 640, No: 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 62, 67, 70, 71,73.
- PABCFM, Reel 640, No: 62, “Fifth Annual Report of the Marash Station, April 1860”
- PABCFM, Reel 640, No: 65, “Seventh Annual Report of the Marash Station, April
1862”
- PABCFM, Reel 640, No: 67, “Tenth Annual Report of the Marash Station, April
1865”
- PABCFM, Reel 640, No: 70”, “Thirteenth Annual Report of the Marash Station, April
1868”
- PABCFM, Reel 640, No: 71, “Fourteenth Annual Report of the Marash Station, April
1869”
- PABCFM, Reel 640, No: 72, “Annual Report of the Marash Station, For 1869-70”
- PABCFM, Reel 640, No: 73, “Annual Report of The Marash Station,For 1871”
- PABCFM, Reel 642, No: 408, 409, 410, 411, 412, 413, 422, 427, 429, 432, 439, 442,
447, 450, 452, 453, 455, 456, 457, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465.
- PABCFM, Reel 643, No: 7, 8, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 41, 64,
68, 94, 113, 125, 137, 153, 157.
- PABCFM, Reel 643, No: 18, “21. Annual Meeting of Central Turkey Mission for
1878”.
- PABCFM, Reel 643, No: 37, “21. Annual Report of The Marash Station, April 1868”.
- PABCFM, Reel: 643, No: 37, “21. Annual Meeting of the Central Turkey Mission,
Nisan 1878”
- PABCFM, Reel: 643, No: 38, “Twenty-Second Annual Meeting of the Central Turkey
Mission, April 1879”
- PABCFM, Reel: 643, No: 39, “Twenty-first Annual Meeting of Central Turkey
Mission, April 1880”
- PABCFM, Reel 643, No: 75, “Third Annual Report of Central Turkey College, For
1878–1879”
- PABCFM, Reel 643, No: 80, “Report of the Theological Seminary Marash 1871”
- PABCFM, Reel 643, No: 81, “Report of the Theological Seminary Marash For1875”
- PABCFM, Reel 643, No: 82, “Report of the Theological Seminary Marash 1879”
- PABCFM, Reel 643, No: 83, “Report of the Theological Seminary Marash 1879–
1880”

- PABCFM, Reel 643, No: 84, “Plan of the Theological Seminary Marash”
- PABCFM, Reel 643, No: 88, “Annual Report of the Marash Station, For 1874”
- PABCFM, Reel 643, no: 90, “Annual Tabular View of Marash Station for 1876”
- PABCFM, Reel 643, No: 92, “Annual Report of the Marash Station, For 1878”
- PABCFM, Reel: 643, No: 93, “Annual Report of the Marash Station, For 1879”
- PABCFM, Reel 643, No: 95, “Annual Report of Women Works 1872–73, Marash Station”
- PABCFM, Reel 643, No: 96, “Annual Report of Women Works 1874, Marash Station”
- PABCFM, Reel: 643, No: 98, “Annual Report of Women Works, Marash Station for 1876”
- PABCFM, Reel: 643, No: 99, “Annual Report of Women Works 1876–77, Marash Station”
- PABCFM, Reel: 643, No: 101, “Annual Report of the Women Works In the Marash Station, 1878–79”
- PABCFM, Reel 643, No: 102, “Annual Report of Women Works 1879–80, Marash Station”
- PABCFM, Reel 644, No: 240, 241, 251, 265, 268, 297, 301, 311.
- PABCFM, Reel 645, No: 42, 46, 47, 48, 54, 55, 60, 62, 63, 64, 69, 82, 101, 131, 139, 396, 424, 525.
- SAKAOĞLU, N., 2003. Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 402s.
- SEZER, A., 1999. Atatürk Döneminde Yabancı Okullar, TTK Basımevi, Ankara, 154s.
- STONE, F. A., 1984. Academies for Anatolia: A Study of the Rationale, Program and Impact of the Educational Institutions Sponsored by the American Board In Turkey: 1830–1980, University of Connecticut, Lanham-New York- London, 363s.
- ŞİMŞİR, B. N., 2005. Ermeni Meselesi 1774–2005, Bilgi Yayınevi, Ankara, 471s.
- TEKELİ, İ ve İLKİN, S., 1999. Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 221s.
- TOZLU, N., 1991. Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar, Akçağ Yayınları, Ankara, 275s.

VAHAPOĞLU, M. H., 1992. Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 238s.

ÖZ GEÇMİŞ

Mustafa Çabuk, 26.06.1980 tarihinde Kahramanmaraş İli Andırın İlçesi Altınyayla Köyü'nde doğdu. Orta öğrenimini Kahramanmaraş'ta tamamladı. 1998 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümünü kazandı. Lisans eğitimini 2003 yılında başarıyla tamamladı. 2004 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nda öğretmenliğe başladı. 2005 Bahar döneminde Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Lisansüstü eğitimine başladı. 2008 yılında Lisansüstü Eğitimini tamamladı. Hâlen Kahramanmaraş/ Türkoğlu İmam-Hatip Lisesi'nde Tarih Öğretmeni olarak çalışmaktadır.

EKLER

EK I

Maraş'ta 1880 Yılına Kadar Faaliyette Bulunan Amerikalı Misyonerler:

1. G. H. White
2. Mrs. White
3. Tilman Trowbridge
4. Mrs. Trowbridge
5. Dr. A. Goodale
6. G. H. Montgomery
7. Mrs. Montgomery
8. Dr. Ratt
9. Mr. Power
10. Mr. Coffing
11. Mr. Penny
12. Mr. Marden
13. Mrs. Coffing
14. Miss Williams
15. Mr. Christie
16. Mrs. Christie
17. Henry Riggs
18. Miss Spencer
19. Miss Hollester
20. Mr. Bickford

EK II

17 Haziran 1872 Tarihli Maraş İlahiyat Okulu Mezuniyet Programı:

İlahi 103 Türkçe ilahi kitabı

Dua

Konuşma, Hitabet: "Reformun gerekliliği", Vatan Nagaryan

Konuşma, Hitabet; "Creation points to god (Allah'ın yaratma noktaları)" Haratune Nurgıyan

Konuşma, Hitabet: "Sorumluluğu Yerine Getirmenin Şerefi, imtiyazı", Neros Ansırcıyan

Müzik, 100 İlahi,

Konuşma, Hitabet; "Vaizler İlahiyatçı Olmalıdır", Bassum Ferrakyan

Konuşma, Hitabet; "Gelecek esrardır çünkü Tanrı'nın büyüklüğü", Sarkis Enorkyan

Konuşma, Hitabet; "İnsanın İradesi Özgür İradedir." Stepannos Karagozyan

Konuşma, Hitabet; “İlahi Muhakeme”, Ariston Muskacıyan

Veda ve Mezun olan sınıfa diplomalarının verilmesi, Başkan (G.T. Mortgowery)

Sınav Komitesinin Konuşması

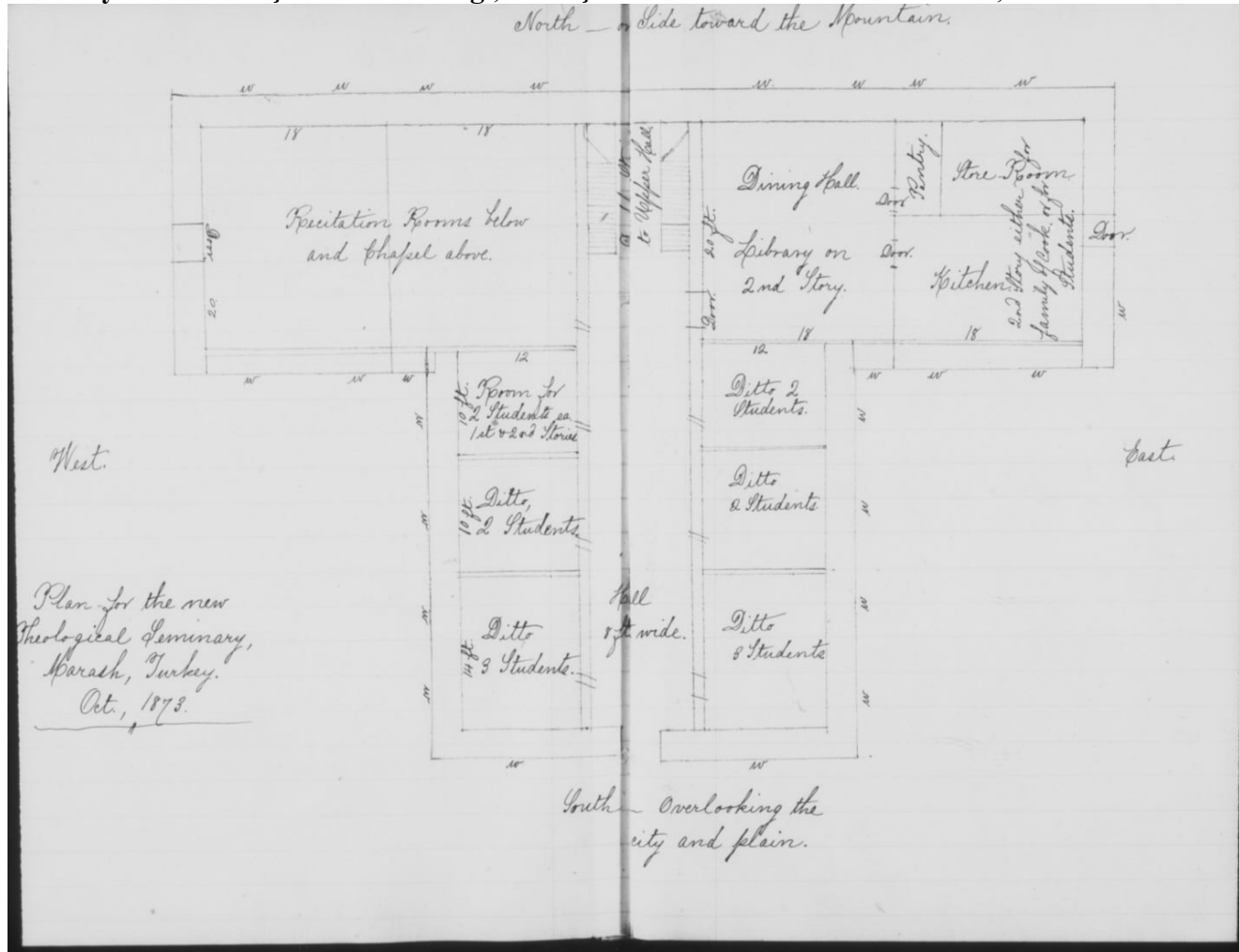
İlahi 34 “All had the power”

Dua ve Takdis

Kaynak: PABCFM, (Reel:645, No:68).

EK III

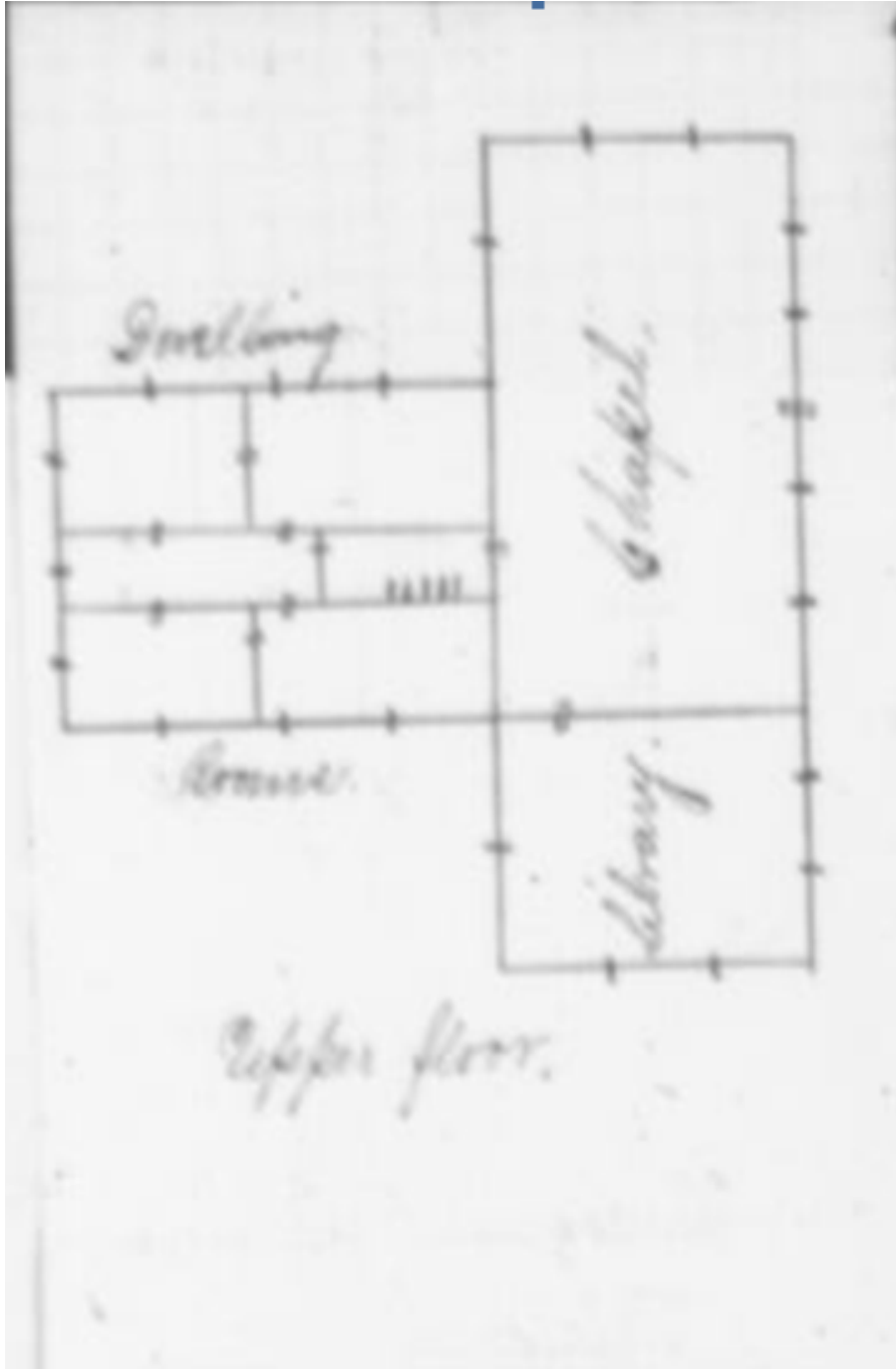
Misyonerlerin İnşa Etmek İstedığı, Maraş Ruhban Okulu Binasının Planı;

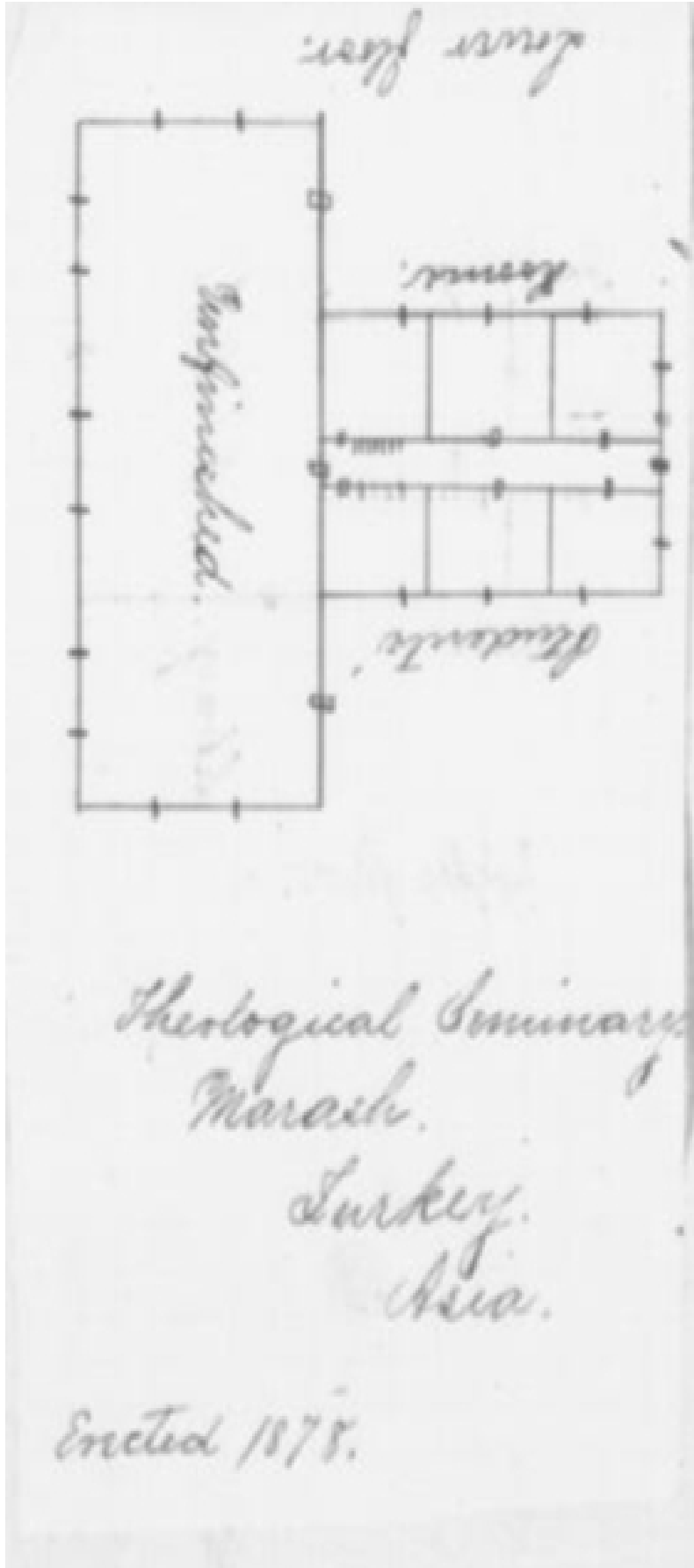

Kaynak: PABCFM, (Reel:643, No:84).

EK IV

Yapılan İki Binanın Planları Aşağıdadır;

Kaynak: PABCFM, (Reel:644, No:265)

EK V

Maraş İstasyonu 1863 Yılı Mali Raporu:

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Dr. Goodale; 600 dolar Mr. White: 600 dolar	1200 Dolar
Misyoner ve Yardımcıların Turları İçin:120	120 Dolar
Yerli Papazlara; Maraş:50 Elbistan:100 Topluma yardım:50	200 Dolar
İlkokullara:80	80 Dolar
Ruhban Okulu Öğrencilerine: 100	100 Dolar
Kira: Maraş'taki kilise için:48 Papaz Evi:40 II. İbadet Yeri:40 Elbistan'daki kilise için:20 Yarpuz'daki kilise için:5	153 Dolar
Yardımcılar için alınan kitaplara:15	15 Dolar
Posta Ücreti:40	40 Dolar
Yıllık Toplantı: 30 Vesair Harcama:55	85 Dolar
Maraş İstasyonuna toplam:	1993 Dolar

Kaynak: PABCFM, (Reel:640, No:14).

1863 yılında ise hem Maraş İstasyonunda, hem de Merkezi Türkiye Misyonusunun bütçesinde azalma olduğu görülmektedir. Bu yıl için Maraş İstasyonuna toplam:1993 dolar yardım yapılmıştır. Merkezi Türkiye Misyonusunun bütçesi ise 10.866 dolardır PABCFM, (Reel:640, No:14).

EK VI

Maraş İstasyonu 1875 Yılı Mali Raporu:

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Mr. Mortgomery: 22500 kr.. Mr.Peny:1/2: 9250 kr.	39500 kuruş
Yerli ajanslara Yardım:13650	13650 kuruş
Erkek Çocuklar Okulu: Elbistan:600, Haçın:1000, Sis:900 =2500	2500 Kuruş
Eğitim: Maraş İlahiyat Okulu:24025 kr. (25 öğrenciye yardım:16825, Evli 3 öğrenciye: 1350, Yerli öğretmen maaşı:4800, Teks Kitapları ve Kütüphane için kitap alımı:1500, Yakacak, aydınlatma ve onarım:10 Kopyalama ve çeviri:1500 İlahiyat Okulu Hazırlık sınıfı:1875 kr. 8 öğrenciye: 4800)	32650 Kuruş
İlahiyat Okulunun Yeni Binası için ek olarak: 30000	30000 Kuruş
Turlar:6000, Posta:3000 Evlerde onarım:1000:10000	10000 Kuruş
Vesair Harcama:	
Maraş İstasyonuna toplam:	134675 kuruş

Kaynak: PABCFM, (Reel:643, No:21).

EK VII

Trowbridge'in Temmuz 1872 ile Ocak 1873 yılları arasında yapacağı Amerika Gezisinin Planı:

Handwritten: 2. 1872

Plan of my trip to America.

I.

From July 1st 1872 - Jan 1st 1873.

<u>July.</u>	<u>August.</u>	<u>Sept and Oct.</u>	<u>November and December.</u>
<u>Beirut.</u>	<u>Leipzig.</u>	<u>London.</u>	<u>Boston, New Haven, New York.</u>
			<u>(Details by Board of Trustees in America.)</u>

II.

1873 Western Trip.

<u>Jan.</u>	<u>1st Sabbath, Utica.</u>	<u>2^d Sabbath, Oberlin.</u>	<u>3^d Sab. Detroit.</u>	<u>4th Sab. Ann Arbor.</u>
"	<u>Mond. Syracuse.</u>	" <u>Novark.</u>	"	"
"	<u>Tuesd.</u>	" <u>Cleveland or Brantford.</u>	"	"
"	<u>Wed.</u>	" <u>Columbus (?)</u>	"	"
"	<u>Thurs.</u>	" <u>Int. Union.</u>	"	"
"	<u>Frid.</u>	" <u>Mansfield.</u>	" <u>Tiffin</u>	" <u>Windsor</u>
"	<u>Sat.</u>	" <u>Detroit.</u>	"	"

=

Arrange of two sermons each Sab. and five meetings during the week, the appointments all to be made in good season by correspondence from New York or Boston.

Monday.   Southern Ohio and Indiana

1 st Sat. Cincinnati.	2 ^o Sat. Indianapolis.	3 ^o Sat. Spring
" Mond.	"	"
" Tuesd.	" <u>filled up by</u>	"
" Wed. <u>filled up by</u>	" <u>by Prof. Keen</u>	" <u>Ditto</u>
" Thurs. <u>Wrote Manifesto of</u>	"	"
" Friday <u>"the Pan-few"</u>	"	"
" Sat.	"	"

March. New York, Boston, and Philadelphia.

1 st Sat. New York n.y.	2 ^o Sat. Philadelphia.	3 ^o <u>^{Sat} Pittsboro</u>
Mond.	"	"
Tuesd.	"	"
Wed. <u>filled up by the</u>	"	"
Thurs. <u>Board of Directors, Philadelphia</u>	" <u>Ditto</u>	" <u>Ditto</u>
Friday <u>Board of Directors, Washington</u>	"	"
Sat. <u>to Philadelphia & Washington</u>	"	"

It seems important to go to Philadelphia in order
of Dr. Wm Goodell and others, in the Medical Depart.
From Philadelphia a trip to Washington might be an

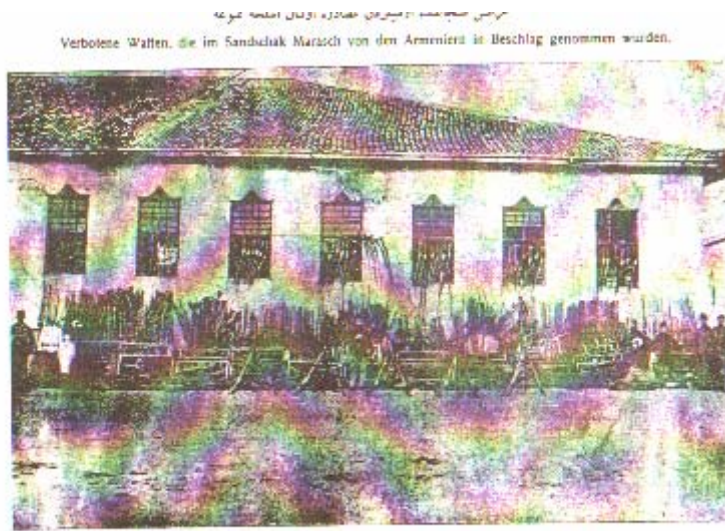
Kaynak: PABCFM, (Reel:645, No:424).

FOTOĞRAFLAR:

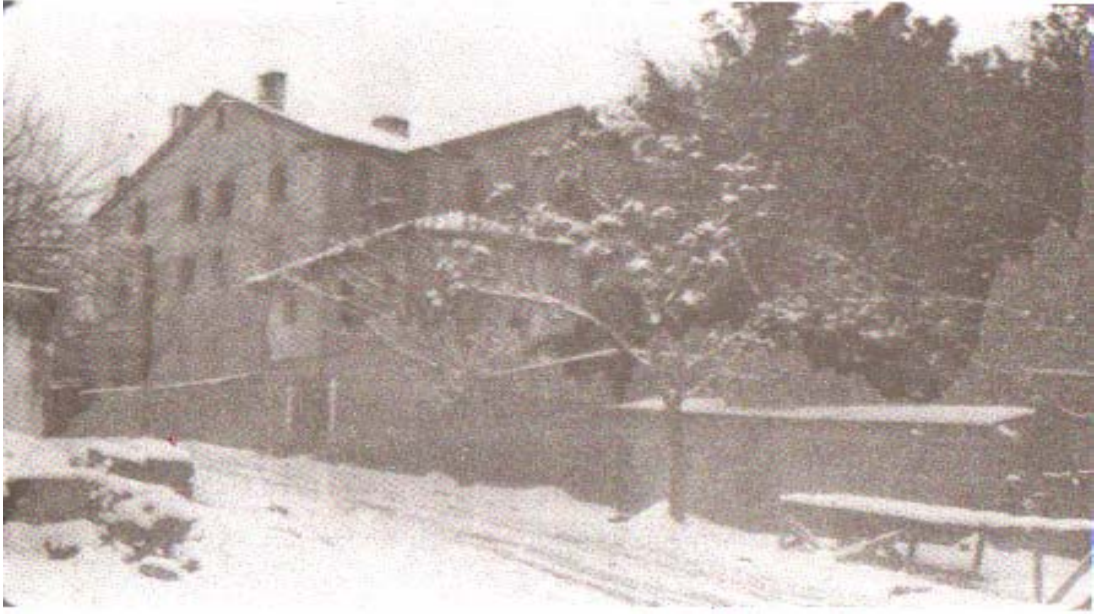

Fotoğraf 1: Fransızlar tarafından inşa ettirilen Düvel-i Muazzama Devletleri tarafından da kullanılan (Cizvit Mektebi) sonraları Amerikalılara ait kolej (Özalp, 2005: 60)

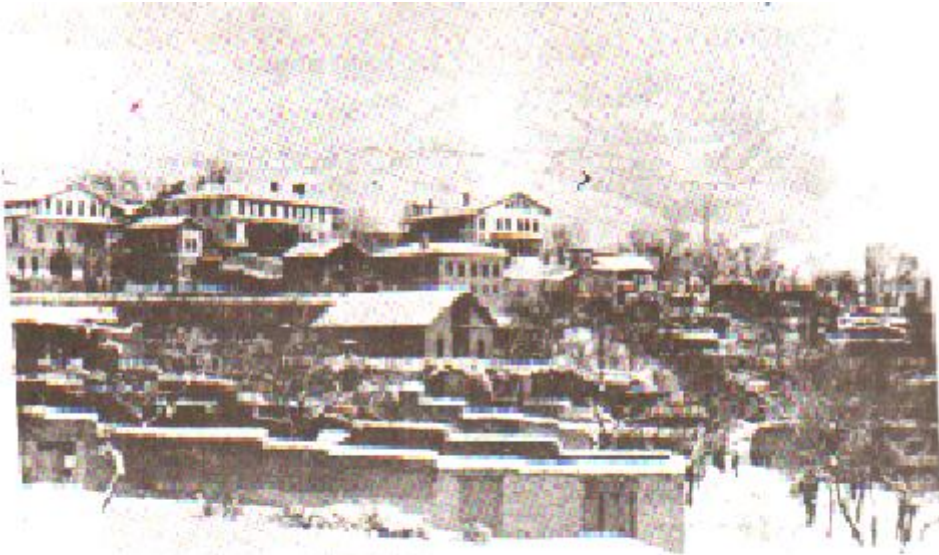

Armes prohibées saisies aux arméniens dans le Sandjak de Marach.
Prohibited arms confiscated from the Armenians of the Sandjak of Marash.
Maras Sancağı'nda Ermenilerden ele geçirilen yasak silahlar

Fotoğraf.2: Maras Sancağında Ermenilerden ele geçirilen yasak silahlar (Özalp, 2005: 92)

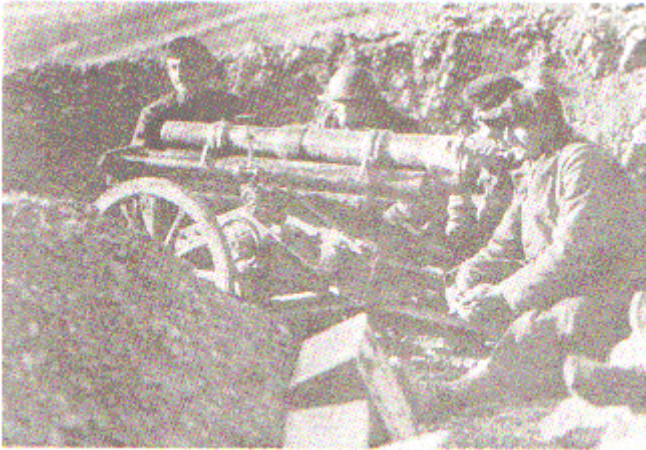
Fotoğraf. 3: Maraş'taki Amerikan Kolejinin idare bölümü (Özbaş: Tarihsiz: 345)

Fotoğraf. 4: Amerikan Misyoner binaları (Özbaş, Tarihsiz: 334)

Fotoğraf. 5:Üst sıradakiler komutanlar ve idareciler
Alt sıradakiler Zeytunlu Ermeni eşkıyaları (Özalp, 2005: 88)

Fotoğraf. 6: Amerikan Koleji bahçesine mevzilenmiş Fransızların 75 mm.lik topu ve askerleri (Özbaş, Tarihsiz: 337)

Fotoğraf. 6: Maraş Harbi başladığında Amerikan Kolejine göç eden Ermeniler (Özbaş, Tarihsiz: 337)